Dinî ve Felsefî

AHLÂK LÜĞATÇESİ

MUHARRİRİ
Sabık Diyanet İşleri Reisi,
Fatih Müderrislerinden

ÖMER NASUHİ BİLMEN

BİLMEN

YAYINEVİ

Dinî ve Felsefî

AHLÂK LÜĞATÇESİ

BİLMEN BASIMEVİ — 1967

Dinî ve Felsefî Ahlâk Lûgatçesi

Bu eser, Ahlâkiyata ait olup muhaveratımızda, edebiyatımızda, müstamel bulunan (770) kelimeden müteşekkildir. Bu kelimelerin evvelâ lisanımızda delâlet ettiği lûgat manalarına işaret olunmuş, sonra da istilahî manaları gösterilmiştir. Bu kelimelerden her birine ait bir iki faideli, hakimâne vecize yazılmış ve yine bu kelimeleri havi olmak üzere hafızaları tezyin edecek tarzda ahlakî, edebî birer beyit veya birer kıt'a ilâve edilmiştir.

İzah edilen kelimeler eski lûgat ve istilah tertibindeki alfabeye göre gösterilmiştir.

MUHARRİRİ
Sabık Diyanet İşleri Reisi,
Fatih Müderrislerinden

ÖMER NASUHİ BİLMEN

PK. 30 — FATİH - İSTANBUL

بسم الله الرحمن الرحيم

(Elif) harfi

(İbtihac): Sevinç, insanın yüzünde güzellik ve küşayiş eseri görülecek veçhile mesrur olması.

(Yüzün güzelliği ve kendisinde surûrun zuhuru hâline «behcet» denir.)

İlim sahasındaki muvaffakiyetten husule gelen ibtihac, zeval bulmaz.

«Nakşi zaildir umur-ı dehre kılma itibar»
«Olsa hasıl fakrden hüzn-ü ginadan ibtihac»

(İbtilâ) : Bir şey'e düşkün olmak. (İmtihanı ilâhî. İnsana arız olan nahoş halet.) Meşakkati mucip olan bir şey ile mükellefiyet. Bir şeyin cevdet ve redaetinin zuhuru için vukubulan imtihan.

Bazan insanın itilâsı, iptilâsı ile mütenasip olur.

«İşret ki, hayata zahmzendir»
«Bilmem buna iptilâ nedendir»

Nasuhî

(İbtal) : Bozmak, kaldırmak, fesh ve ilga etmek. Hak veya bâtıl olan bir şeyi ifsat ve izâle eylemek.

Bâzı hakikatleri mahv ve tağyir eden kimseye «muptil» denir.

İnsan; hakkı ihyaya, bâtılı ibtale çalışmalıdır.

«Sıkılmaz yaptığından sayeder de hakkı ibtale»
«Onu kendince parlak bir zekâvet zanneder cahil»

Nasuhî

(İttika): (Cenab-ı Hak'tan korkmak, gayri meşrû şeylerden ihtiraz ve içtinap etmek.)

İttika; sahibinin siyretini tezyin, ahiretini temin eder.

«Uzak olmak için belâyadan»
«İttika eyleyin berayadan»

Naci

(Eser) : Nişan, alâmet. Bir insanın ilimlere, fenlere veya sair medenî sebeplere müteallik olmak üzere vücude getirdiği şey .Maziye karışmış bir şey'in vücuduna kendisi ile istidlâl olunacak tarik, nişâne. Cem'i «Asar»dır.

İnsanlardan rivayet olunan mekârime, eslâfın iftihara lâyık eserlerine «measir» denir.

Beşeriyete faydalı olan her eser, sahibinin namını ipkaya vesile olur.

«Asarımı sahaifi âfaka neşr için»
«Asarımı sahaifi âfaka neşr için»
«Hamem Vekilidir lebi hamuşumun benim»

Nabi

(İsm) : Günah. Ukubeti müstelzim olan amel. Sevaba nailiyeti betaete uğratan fiil. Şer'an ve tab'an kaçınılması vacip olan şey. Cemi: Asam'dır.

Birr mukabilinde kullanılır.

İsm, bir zulmettir ki, kalbi istilâ eder, onu istiğfar nuru ile izâle etmeli.

«Tevbe, tiryakı lütf-ü rahmettir.»
«Marazı isme bür'i saattir»

Ahmet Şakir

(İctihad): Çalışma, sây-ü gayret, fikir ve kanaat. Bir mes'elenin hakikatini veya hükmünü delillerinden çıkarmak için fikri itap ile sarfı makderette bulunmak. Din eimmesinin şer'î mes'eleleri âyetlere, hadislere veya icma ile kıyasa tevfikan tayin hususundaki cehd ve ikdamları. Bir insanın tehzibi ahlâk hususunda kudreti yettiği kadar çalışması.

Bütün terakkiler, zadei içtihattır.

Cahillerin içtihada yeltenmeleri, teşehhiyat namını alır.

«Bir büyük ilm-ü fazilet, bir büyük fıtrî zekâ»
«Olmadan bir ferd için kabil değildir içtihad»

Nasuhî

(İctimaiyat): İçtimaî hey'etlere ait ilim, medeniyet nâmına bir kısım yanlış hareketler, gayr-ı hakikî ihtiyaçları arttırdığı gibi içtimaiyatın külfetli, gayri samimî adab ve şeraiti de hayatın tabiî mecrasını değiştirerek muhataralı bir cereyan alır.

«Başlayınca âlemi tenvire Kur'an-ı Hakîm»
«Her taraf gark oldu nûr-i hikmet-ü ulviyete»
«İçtimaiyata bir öyle nezahat verdi ki,»
«Kudsiyan reşk aver oldu ruhı insaniyyete»

Nasuhi

(İhtirâs) : Sakınmak, tahaffüz. Tecrübe edilmeyen kimselere meyil ve itimat etmeyip ihtiyatkârane bir vaziyet almak.

Hırs, hıfz etmektir. Haris de bir mevkiin muhafızı demektir.

«İhtirasi terk eden, ihtirasa kurban olur»
«Ademi mahcup eder hırs-u tama»
«Muhteris olmaktan eyle ihtiras»

Nasuhî

(İhtiras) : Şiddetli bir heves. Bir şey hakkında his edilen şiddetli bir arzu. Aşk ve kin gibi ruhu tehyiç eden şey.

Hırs; şerehin, arzunun ifrat derecede bulunmasıdır.

«Pâk olan ruhlar, ihtirasate mağlûp olmaz»
«Nedir insan! bu ihtirası sefil»
«Bir hayati tebahi cavide»
«Ki giçer serbeser mesavide»
«Bir günün var mı vacibüttebcîl»

Hüseyin Daniş

(İhtiram): Saymak, hürme tetmek.

Faziletkâr zatlara, mübârek, ulvî makamlara karşı gösterilen tazim.

Lâyık olmayanlara karşı gösterilen ihtiram, bakıra sürülen yaldız gibi çok zaman devam etmez.

«Hayrül'enîs bence kitabı nefistir»
«Ol yarı mihrilâne aman ihtiram edin»

Hamdi

(İhtisas): His etmek. Kalpte zuhur eden âlî veya sefil duygu. Hevas vasıtası ile ruhta husule gelen teessür.

Bâzı feylesoflar'a göre ahlâkın en güzel esası ,ihtisastır. İnsan kendi kalbinin ihtisaslarına tâbi olmalıdır. İş bu ihtisas mesleğinden üç mezhep vücude gelmiştir.

1— Hasse-i ahlâkîye mezhebi: İskoçyalı Haçson diyor ki: İnsanda hayrın fıtrî mülhimi olmak üzere bir hasse-i ahlâkiye vardır. Ahlâkın yegâne istinatgâhı bu hassedir.

2— Tecazüp mezhebi: İngiliz Âdam Ismit'e göre ahlâkiyatın en güzel istinatgâhı tecazüp hissidir. İnsan başkalarının tecazübünü, teveccüh-i kalbîsini temin için, tenafürüne meydan vermemek için ahlâkî vazifelerini ifaya çalışır.

3— Şefkat veya diğerkâmlık mezhebi: Almanyalı Şopenhavr'a göre; ahlâkın esası şefkattir. Aşk ve muhabbettir. Şefkat, en nezîh bir histir. Bu sâyede hodkâmhk yerine diğerkâmlık kaim olur.

İhtisas mesleki ahlâkîsi, ihtiva ettiği bütün mezhepler ile beraber nakıstır.

Vakıa ihtisas ile ahlâk arasında büyük bir münasebet vardır. Âli bir ihtisas, bazan insana güzel bir rehber olur.

Mahaza ihtisaslar gayri muttarittir.. Çok kerre akla, kemalâtı fikriyeye muhalif bir tarzda tecellî eder.

Binaenaleyh ahlâk için bir kaide-i esasiye teşkil edemez.

İnsanın kalbi adalet ve merhamet gibi âli ihtisasların tecelligâhı olmalıdır.

«Düşündürür beni rengin gurubu hurşidin»
«Dili hazinime bir başka ihtisas verir»

Nasuhî

(İhtikâr): Toplayıp yığmak, haps etmek. İleride yüksek baha ile satmak için nasin muhtaç olduğu zahire vesaire gibi bir malı satmayıp saklamak.

Muhtekir, halkın hayatına mânen kastettiği için canî mesabesindedir.

«Eyleyen ihtikâr, kâr etmez»
«Talibi kâr, ihtikâr etmez»

Lâedrî

(İhtimâl): Yüklenmek, mümkün olmak, akla karîn bulunmak, hakikate benzemek, bedenî it'ap etmek, mesaibe karşı sabır ve sebat göstermek, mekârihten müteessir olmamak, alâm ve ekdar anında heyecan ve ıztıraptan nefsi haps edivermek.

İhtimâl, azimkâr zatlara has bir meziyettir.

«Talep nasılsa tabiî netice öyle çıkar»
«Meşiyetin sana zulm etmek ihtimâli mi var»

Akif

(İhtiyat): Basiret. Tedbirli bulunmak. Bir işin ilerisini gözeterek basiretkarâne harekette bulunmak. İstenilmeyen bır hâle düşmemek için bazı hususlarda tahaffuz ve ihtiraz üzere olmaktır.

İhtiyata riayet, muvafafkiyet nişânesidir.

«Evci tahkika suud ister isen»
«Rif'at erbabını taklide özen»
«İhtiyat eyle ki, bazan da olur»
«Rehnüma zanolunan şey rehzen»

Naci

(İhtiyaç): Yokluk, zarûret. Bir şeyin vücuduna his edilen lüzum.

İnsan ihtiyaçsız olamaz. Ancak insan ihtiyaçlarını azaltmalıdır ki, rahat yaşayabilsin. Bu da ehemmi mühimme tercih ile kabil olabilir.

«Yarab nedir bu keşmekeşiderdi ihtiyaç»
«İnsanın ihtiyacı ki bir lokma nanedir»

Ziya Paşa

(İhsas): His etmek, agâh olmak, bir şeyi duymak, bir şeyi his ettirmek, bir şeyi hasse vasıtası ile idrâk eylemek.

Duvarın her rahnesi duvarın yıkılacağını ihsas ettiği gibi insanın her gayri ahlâkî hareketi de kendisinin sukuta mahkûmiyetini ihtar eder durur.

«Rağbet ihsas ettiğim çün nazma tab'ı yardan»
«Hep feramuş ettiğim eş'ar geldi hatıra»

Es'at Muhlis Paşa

(İhsan): Bağışlama, iyilik etme, atiye vermek, muhtaçlara muavenet etmek; hayır namına yapılması münasip olanı yapmak.

Mahalline masruf olmayan ihsan, şure zare saçılan tohum gibidir ki, semere vermez.

«Kesbi feyzet kalma her bî behrenin ihsânına»
«Merd için düşmek ölümdür düşmanın damanına»
«Ver cilayı itilâ mir'at istikbaline»
«Bakma halkı âlemin tezyif-ü istihsanına»

Kemalüddin Fenarî

(İhtiyar): İrade ,seçmek, bir şey'e kendi arzusu ile katlanmak. Bir şeyin hayırlısını, alâsını tercih ve intihap etmek. Hayra ve hayırdan evlâ ve efdal olan şey'e meyl eylemek.

(İnsanlarda bir «ihtiyarı ahlâkî» vardır. Madem ki ,insanlar, kanunî ahlâkînin hükümlerine riayetle mükelleftirler, O hâlde iradeye, ihtiyar'a da mâliktirler. Zira teklif, ihtiyari muktazidir.

Vakıa kanun-i ahlâkî ahkâmı mecburîdir. Fakat bu bir mecburiyet-i ahlâkiyedir, yoksa adî ve tabiî bir mecburiyet değildir.)

(Kaza ve kader, itiyat, veraset, taklit vesâir tabiî saikler ihtiyara münafi bulunmamaktadır. İnsanların ihtiyara mâlik bulunmaları - bir atiye-i ilâhîye, bir muktezay-i hikmet olarak- bedihiyattan madutturı)

Herkes isti'dadına uygun, ahlâka muvafık olan mesleki ihtiyar etmelidir.

«Biliyoruz akl ile butlanımızı hak sensin»
«Haddizâtında ubudiyete elyak sensin»

«İhtiyarın dahi mûtisi muhakkak sensin»
«Abdi aciz ne yapar kadiri mutlak sensin»

İzzet Molla

(Ahlâk): Huylar, hasletler, seciyeler, tabiatlar. Bi rtakım ruhî melekelerki o sâyede insanlardan bir kısım fiiller suhuletle sâdır olur. Müfredi «Hulk»dur.

Kendi ahlâkını islâh edemiyen, başka larını irşat edemez.

«Oyuncak sanmayın ,ahlâkı millî ruh-ı millîdir»
Onun iflâsı en korkunç ölümdür, mevti küllîdir»

M. Akif

(Ahlâkiyat): Ahlâka ait eserler, mübahasalar ve mülâhazalar.

Ahlâkı tehzip edebilmek için ahlâkiyat ile iştigâl etmelidir.

«Hüsn-i ahlâk ile kaimdir kemalât-i beşer»
«Kabil-i tehzîptir her veçhile ahlâkımız»
«Müstaid kılmış bizi kesbi kemâl-ü hikmete»
«Kadri insaniyet-i i'lâ eden Hallakımız»

Nasuhî

(Ahlâkıyun): Ahlâk âlimleri. Ahlâk ilminin kaideleri ile, mes'eleleri ile uğraşan, ahlâka dair kitap veya makale şeklinde nazarî ve amelî eserler yazan zatlar.

Ahlâkıyundan olmak başka, ahlâk sahibi olmak yine başkadır. Ahlâksız kimselerin nasa ahlâk dersi vermeleri, kendi hanesi zulmet içinde bulunan bir şahsın başkalarının hânelerini tenvire çalışmasına benzer.

«İstinat etmez ise dini mübîni Hakka»
«Kurtulup yükselemez hiç binayi ahlâk»
«Bulamaz meslekî ahlâkisine başka esas»
«Ne kadar etse taharri ulemayi ahlâk»

Nasuhî

(İhlâs): Garazsız muhabbet, safveti kalb, hüsn-i niyyet, yapılan bir işte gösterilen samimiyet, bir amelin Küdürattan safi, zahir ve batında müsavi olması.

(İhlâsın hakikati, masıvallâhtan tamamen tearri ve tecerrüt demektir.)

Her amelin kıymet-i ahlâkiyesi, mukarın olduğu ihlâs ile mütenasiptir .

«Ehl-i ihlâsım teveccüh ettiğim dergâh bir»
«Bir nefes tevhitten ayrılmadım Allâh bir»

Naci

(Uhuvvet): Meveddet. Hasbî surette olan ahiret kardeşliği.

Müslümanların arasında bir uhuvvet-i diniye vardır ki, uhuvvet-i nesebiyeden daha kıymetlidir.

Uhuvvet kaidelerine riayet eden zatlar, kibrit-i ahmerden daha azizdir.

«Hakk-ı uhuvvetten olur ba haber»
«Uslu, asaletil olan kimseler»

Nasuhî

(İhtibar): Sorup haber almak, bir şeyi iyice bilmek, bir şeyi tecrübe eylemek.

İhtibar, ihtiyardan evvel olmalıdır.

«Payidar olmaz geçersen bakma sa'd-ü nahsına»
«İhtibar ettim sipihrin anladım etvarını»

Nasuhî

(Edep): Haya, nezaket, zarafet, güzel terbiye, edebiyat ilmi, mekârimi ahlâk ile ittisaf, insanı mucibi ar olan hâllerden vikaye eden nezih bir meleke.

Edep, bir atiye-i ilâhîyedir, edepten mahrumiyetin zararı sahibine inhisar etmez, içtimaî hey'ete de sirayet eder.

(**«Edep bir taçtır nûr-i hüdadan»**
«Onu koy başına kurtul belâdan»)

Lâedrî

(Adap): Edepler, terbiyeler. Nas ile muaşeret ve muamele hususunda riayeti icap eden müstahsen usul, münazare ve mübahase usûlünü bildiren ilmi mahsus.

Muaşeret adâbına riayet etmek, her medenî insan için bir vecîbedir.

«Erbab-ı kalem, terbiyet amûzi ümemdir»
«Adab-ı ümem ma hasal-ı feyz-i kalemdir»
«Kadr-ı kalemi anla ki, iclâl-i azimi»
«Nezdi ki, ilâhîde bile cayi kasemdir»

Avni Bey

(Edebiyat): Manzum ve mensûr edebî yazılar. Lisana müteallik edibâne, şairâne yazılmış eserler.

«Edebiyat ile tarih-ü siyer»
«Siyret-i ehl-i edeptir yekser»

Vehbi

Diyanete muhalif, ahlâka münafi yazılar, sözler, zahiren ne kadar parlak görünseler de, haddizatında birer muzır şerareden başka değildirler.

«Divânece sözler mi demektir edebiyat»
«Asar-ı terekki diyoruz biz buna heyhat»

Naci

(**(İdbar):** Talihsizlik, dünya varlığının ve mansıplardan, mertebelerden sayılan şeylerin insandan yüz çevirmesi)

İdbar, ikbâlin mukabilidir. İkbal ile sermest olan ruhları ancak idbar uyandırır.

«Hemişe sabr-ı kıl pişe eya mihnet keşi idbar»
«Gülistana döner beytül'hazen aheste aheste»

Sami

(İdrak): İz'an, anlamak, erişmek, kemâle ermek, bir şey'in gâyesine, nihayetine kavuşmak, bir şey'in mahiyetine akıl erdirmek.

Bir çocuğun idraki, onun bülûğ çağına ermesi demektir.

Eğer herkes kendi idrakinin derecesini müdrik olsaydı cihanda bu kadar ihtilâflar görülmezdi.

«İdraki maali bu küçük akla gerekmez»
«Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez»

Ziya Paşa

(Eza = Eziyet): İncitmek, cevr-ü cefa, ruhun teellümünü mucip olacak surette yapılan muamele, zihayatın nefsine veya cismine veya malına -gerek dünyevî ve gerek uhrevî olsun- getirilen zarar ve ziyan.

Maali uğrunda çekilen eziyet, vesile-i rıf'attir.

«Bin türlü cefa gördü mesiha süfehadan»
«Çekti nice alâm-ü eza mefhar-ı ekvan»

Naci

(İrade): Dilemek ,istemek, emr-ü ferman, insanın müteaddit şeylerden birini diğerlerine tercihan kast ve ihtiyar etmesi.

Irade, kerahet ve ıztırara münafi bır sıfattır.

İradesini hayra tevcih etmeyen, vecîh olamaz.

«Verdim size irade-i cüziyemi bugün»
«Ettim havale nefsimi kahhar-ı âleme»

Hamit

(İsaet): Kötülük, fazilete muhalif hareket. Manevî mes'uliyeti icap eden her hangi bir kavil veya fiil.

İsaeti terk, akıl ve asalet nişânesidir.

«Yoktur sahabet etmeye bir kimsede mecal»
«Vicdana karşı şahsı günahkâr-ü mücrimi»
«Vicdanıdır isaeti fiilinde ademin»
«Dâvacısı, şuhûdu, kavanini, hâkimi»

Ekrem Bey

(Esaret): Esirlik, kölelik, meşrû bir hürriyet hakkını istimalden mahrumiyet hâli.

Esaret, nezîh ruhları nâlân, irfan sahiplerini müteessirül'vicdan eden en büyük bir musibettir. Esarete hürriyet nâmı verilmesi ise en bariz bir felâkettir.

«Kemendi cangüdazı ejder-i kahr olsa cellâdın»

«Müreccehtir yine bin kerre zencîri esaretten»

Kemâl

(Esbap): Sebepler, vasıtalar, bahaneler, bir maksad avusul için maddî veya manevî surette vasıta olan şeyler.

Esbaba tevessül, tevekküle mâni değildir. Hallak-ı Kerîm, her hâdiseyi bir sebebe rapt etmiştir, muktazasınca hareket icap eder.

«Gerçe esbaba teşebbüs lâzım»
«İltikadın olsa amma cazım»
«Ki hakikatte Hüdadır rezzak»
«O eder âlemi ancak irzak»

Vehbi

(İstibdat): Sahsî istiklâl, keyfî ve zâlimâne idare, kimsenin fikrinden istifade etmeyip kendi re'yi ile hareket etmek. Şer'i şerife ve kanuna riayet etmeksizin keyfemayeşa tahakkümde, idare-i umurda bulunmak.

İstibdad, tabiat-i beşeriyede merkûzdur.

Çehre-i istibdat, bazan tezeyyün ederek hürriyet şeklinde mumayan olur.

«Bi nasıbız ol kadar fikri meâliden ki biz»
«Eyleriz takdîs istibdadı şehr ayin ile»

Lâedrî

(İstiskal): *Bir şeyi sakil ve kerih* addetmek. Birine soğuk muamele yaparak kendisinden hoşlanmadığını anlatmak.

İstiskal, nezaket ve insaniyete münafîdir. Kimseyi istiskal etmemeli ve kimsenin istiskaline mâruz olmamaya dikkat etmelidir. Muaşeret usulüne riayet etmiyenler, istiskale uğrarlar.

«Kâse liysan biribirini eder istiskal»
«Cümleden olsa da memnun veliyyün nimet»

Hazık

(İstihkak): Hak kazanmak, bir şey'e liyakatli bulunmak. Bir şey'e hakkı olmak haleti ve mâlikiyet ve tasarruf salâhiyeti.

Herkese istihkakına göre muamele etmeli, bir kimse müstahık olmadığı bir mertebeyi talep etmemelidir.

«Çok mu namerdin felâketten selâmet bulması»
«Herkese gelmez belâ, erbab-ı istihkak arar»

Eşref

(İstirahat): Rahat bulmak, huzûr-i kalbe nâiliyet.

En büyük istirahat ,kalbin heyecandan kurtulması hâlinde tecellî eder.

İnsan, istirahat-ı vicdaniyesini temine çalışmalıdır. Maddî istirahat, çok kere atalete sebep olacağından ahlâk nokta-i nazarından o kadar temenniye şayan olamaz.

«Bir büyük bardır insana düyun»
«İstirahat yüzü görmez medyûn»

Nasuhî

(İstidlâl): Bir şey'i delil ile anlamak. Delile istinat ile netice çıkarmak.

Hak'kın varlığına her zerre büyük ve parlak bir delildir. Binaenaleyh, Hak Tealâ'nın varlığına istidlâl için bir zerre bile kâfidir.

«Katreden bahre eder ehl-i kulup istidlâl»

Yusuf Kâmil Paşa

(İstidat): Meyl, kabiliyet, bir şey'i kabule, bir şey ile ittisafa fıtrî bir surette amâde bulunmak.

İnsanın müstait olmadığı şeyler hakkındaki mesaisi akametle neticelenir.

«Olsa istidad-ı arif, kabil-i idrâki vahy»
«Emr-i Hak irsaline her zerredir bir Cebrail»

Fuzûlî

(İstiğfar): Günahların afv edilmesini istemek. Mağfiret-i ilâhîyeyi istirham. Yapılan bir masiyetin, fasit bir amelin kuphunu görüp setr ve islâhını talep etmek.

Günahkârların en büyük medetresi, istiğfardır.

«Libasin pâk edip tekrar telvis eylemez âkil»
«Değil lâik günaha cür'et istiğfardan sonra»

Belîğ

(İstiğna): Nazlanmak, muhtaç olmamak, ademi tenezzül, kendisini ihtiyaçtan vareste göstererek masa arzı iftikardan vikaye-i nefs.

Müstağni meşrep olmayanlar, zillet ve hakaretten kurtulamazlar.

«Elhazer olma geda çeşm-ü deni»
«Kalbin olsn hele gayette gani»
«Bilürüm tecrübe ile alâ»
«Calib-i rızk idigün istiğna»

Vehbi

(İstikamet): Cihet, doğruluk, deruhte edilen vazifede şeri' ve kanuna muvafık hareket. Sadakat ve itidal dairesinde harekette bulunmak. Şeri ve aklın irşadile abdin tarik-ı ubudiyette müruru.

Selâmet, istikamettedir. İstikameti herkes sever, hayfaki herkes müstakim olmaz. İstikamet yüzünden görülecek nikbet, muvakkattir, sonu selâmettir.

«Halkı tahrip eyleyip de kendin abat eyleme»
(«Bu cihanda ev yapıp ukbayı berbat eyleme»)
«Nefin için zalimi bi rahme imdat eyleme»
«Alemi tenfîr eden ahvâli mutad eyleme»
«Müstakim ol, Hazret-i Allâh utandırmaz seni»

Sait Paşa

(İstiklâl): Azımsamak. Kimseye tâbi olmayıp başlıbaşına olmak. Bir hükûmetin kendi hukukuna tamamen sahip olup başka devletlerin müdahelesinden azâde bir hâlde bulunuşu.

İstiklâlin büyük bir nimet olduğunu, esaret altında inleyip duranlar bihakkın takdir ederler.

«Düşmeden pençesinin altına istikbâlin»
«Biliniz kadrini hürriyetin, istiklâlin»

Akif

(İstihza): Eğlenme, alay etme, nasi masharalığa almak, onun bunun kusurunu bularak zevklenmek.

İstihza, müstehzinin tabiatındaki denaete şahadet eder.

«Kimseyi etme sakın istihza»
«Görme Hak'kın kulunu hezle seza»

Vehbi

(İşaret): Alâmet, iyma, parmakla veya göz, kaş ile yapılan hareket, ehl-i basirete münkeşif olacak surette serairi ilân.

Bâzı işaretler, sarahatten daha beliğdir. Arif olana bir işaret yeter.

«İşare teyleyip eşcar, semtilâ tenahiyi»
«Öper emvaç, kalkıp perde-i kudret penahiyi»

Lâedrî

(İşfak): Şefkat ve rahmete mukarin olan havf, endişe. Lâyık olanlar hakkında gösterilen eser-i şefkat.

Müşfik bir pederin ilk vazifesi, evlâdının terbiyesini temine çalışmaktır.

Münafık bir şahıs, müşfik olamaz. Çünkü nifak ile işfak, bir kalpte ictima edemez.

«Soldurup bî renk-ü nüzhet etmemek çün rüzgâr»
«Sakla sen ağus-i işfakında berki iffetin»

Nasuhi

(İsrar): Ayak direme, şiddetli azm, bir fikir veya iddiada sebat edip dönmemek, bir şeyi kat'î surette iltizam etmek. Masiyet-i irtikâba devam ve emsâlini icraya azm.

Hakperest olanlar, batılda israr edemezler.

«Etmeyip re'yi hatada israr»
«Avdet et rahi savaba tekrar»

Vehbi

(İslâh): Düzeltme, bir şey'i iyi bir hâle getirmek. Husumetlerini izale edecek veçhile beynennas tavassut, islâhı zatüyl'beyn, yâni aralarında iğbirar bulunan kimseleri barıştırmak bir vazife-i insaniyedir.

«Mahv-ü ifna değil, islâh-ı beşerdir maksut»
«Şemi itfa kolay amma ki, ne göçtür iş'al»

Şinasi

«Umumîdir Safa! nasihlik isti'dadı âlemde»
«Hüner evvelce kendi nefsini islâha gayrettir»
Safa

(İtaat): Dinlemek, inkiyat, bir zatın emrine göre seve seve hareket, Cenab-ı Hak'kın ahkâm-ı diniyesine riayet.

İtaat, marufta carîdir. Rızayı hakkamuhalif olan hususlarda halka itaat, cehalet ve meskenetten neş'et eder.

«Etmek itaat, peder-ü mâdere»
«Vacibedir tıfli edep pervere»
Nasuhî

(İtminan-i kalp): Gönlün emin olması, kalbin sukûnu, ademi ıztırabı. Bir şey hakkında kalbin kemâl-i merbutiyet ve sukûnetle kani olması.

Bu kâinatın bedîalarına nazar edip de bir haalık-ı hakîm'in varlığı hakkında itminan-i kalbe nâil olmamak kabil olamaz.

«Maksadın temini itminan ise»
«Zikri haktan olmasın kalbin tehî»
«Taze kıl şam-ü seher imanını»
«Kul hüverrahman-ü amennâ bihî»
Muallim Naci

(İtibar): Sayma, ehemmiyet vermek. Farz ve tahmin, hürmet, ihtiram, ibret almak. Bir kimsenin haiz olduğu emniyet sayesinde kazandığı şeref ve haysiyet.

İtibar, iktisadî hayatın ruhudur. Nakeslere itibar eden bilâhere şermesar olur.

«Har olsa ab-ı çeşmi Bahaî acep değil»
«Bisyar olan güherse de bi itibârdır»
Bahaî

(İtidal): Yavaşlık, muvazenet, orta hâlde olmak, musavat-i tamme, ifrat ile tefrit beyninde mutavassıt olarak bir nehci kavim üzere bulunuş.

İtidal tarikinden ayrılmayan, ergeç gaye-i emeline vasıl olur.

«Buhran içinde kalsa cihan, itidali dem»
«Göster ki sonar görmeyesin ateşi nedem»
Tevfik Hayati

(İtiraz): Bir şey'e muhalefet etmek, bir şey'in ademi muhikkiyeti ve gayr-i muvafık bulunması hakkında dermeayn edilen mütalâa.

Her şey'i hemen kabul edivermek. Kıllet-i muhakemeden ileri geldiği gibi, herşey hakkında itiraz etmek de hodbinlikten, hafif meşreplikten neş'et eder.

«Sahibi hakkında elbet pek hicap âver olur»
«Hüsn-i niyetten tevellüt etmeyen bir itiraz»
Nasuhî

(İ'tizar): Özür dermeyan etmek. Bir hususta özür serdederek o hususun terviç veya affını temenni eylemek. O özür ,hakikî olsun ,olmasın, kabule şayan bulunsun bulunmasın.

Yolunda olmayan itizar da ayrıca bir kusurdur.

«Aleti zulm olarak halkı dilazâr edenin»
«İ'tizarı olamaz hiç kabule şayan»
Nasuhî

(İtiraf): İnkâr etmeyip ikrar ve izharda bulunmak. Bir hakikati ,meselâ kendi aczini görüp kabul ve ikrar eylemek.

Kusuru itiraf bir meziyettir. Kendi noksanını muterif olmayan, ölünceye kadar noksandan kurtulamaz.

«Noksanıma vardır itirafım»
«Beyhude değil veleyki lâfım»
Şeyh Galip

(İtikat): İnanmak, kanaat, gönül bağlamak. İyman etmek. Dinî umuru kalben tasdikte bulunmak. Bu veçhile inanılan bir şey'e akide, mütekade denir. Cem'i akait, mutekadattır.

Doğru i'tikatlar tebcile lâyıktır. Bâtıl i'tikatlar ise pek muzır olacağından izalesi amme menfaatleri icabatındandır.

Bozuk akideleri tashihe çalışmak, doktorların hastalıkları tedavi etmesine benzer ki, takdire şayan bir hareket-tir.

«Bir büyük lütf-i hüdadır, kadrini bilmek gerek»
«Ruhunu tenvir eden parlak, nezîh bir itikat»

Nasuhî

(İtimat): Güvenme ,emniyet, bir şey'e kalben istinat ve ittikâ etmek.

Mücerrep olmayan kimselere itimat, hatadır. Faniye itimat eden, inkisar-ı hayâle uğrar .

«Baş eğmeyiz edaniye dünyayı dûn için»
«Allâh'adır tevekkülümüz, itimadımız»

Bakı

(İgza): Müsamaha, Nasin aserât ve hatıatından tecavüz, tab'an kerîh görülen şeyden tegâfül, bir şey'i görmemezlikten gelerek hakkında sükût etmek.

İgza; şime-i küberadır.

«Edemez kimse bed endişi leimi irza»
«Ne kadar itse de hakkın kermle igza»

Nasuhî

(İgfal): Aldatmak ,ihmâl etmek, kayıtsızlıkla bir şey'i terk eylemek. Bir kimseyi yanlış bir fikir ile veya hile ve desise ile gaflete düşürmek.

Biraz vicdanı olanlar nasi igfale cür' et edemezler.

«Dikkatle bak muhitine, aldanmadan sakın»
«İgfale muntazır bu gün, enzar uzak yakın»

Tevfik Hayatî

(Afakî): Havaî, öteden beriden, haricî hadisât. Enfüsînin zıddı = Objektif. Haricî hadisât. Taşradan hac için Mekke-i Mükerreme'ye gelen zat.

Ufuk, gök kenarı, nahiye. Cem'i: Afak.

İnsan mütefekkir olmalı, afakî sözlerle vaktini zayi etmemelidir.

«Müsahhar eyledim âfakı hep mihri nübüvvetle»
«Benanî şânına şayestedir enküşteri levlâh»

Nazif

(İftira): Yalan. Bir kimseye mugayiri hakikat olarak fenâ bir hâli isnat etmek.

İftira, bir cinayettir ki, hâneleri viran, mâsumları nalân ve giryan eder.

«Kendi sui hâlini takdire isnat eyleyen»
«Eylemiş olmaz mı Hallâk-ı Kerîm'e iftira»

Nasuhî

(İfrat): Mübalağa, pek ileri varma, bir hususta müblağa suretile haddi itidali tecavüz etmek.

İfrat, bir şeye ikdamda israf göstermektir. Mukabili olan tefrit ise bir şeye ikdamda taksir gösterivermektir.

İfrat da, tefritte mezmumdur. İtidalden ayrılmamalıdır.

«İnsanı eder mürtekibi zillet-ü şirkat»
«İfratı tama, kılleti din, gayreti akran»

Rifat

İfşay-i raz, hiyanettir, ebrarın kalblemâne olan bir mes'eleyi başkalarına ihbar ve işaa etmek.

İfşay-i raz, hiyanettir. İbrarın kalbleri esrar hazineleridir. İfşay'i raz eden kimse emniyetten vüs'ati sadrdan mahrumiyetini göstermiş olur.

«Acz-ü hayrettir aduya eylemek ifşayı raz»
«Ehli gayret daima fahhar kendin gösterir»

(İkbal): Baht, saadet, teveccüh, arzu, tali'in müsaadesi, refah sebeplerinin husulı, bir adamın kendi işine doğru gitmesi.

İkbal ile lâbeka müsavîdir. Tez gelen ikbalberk gibi seriüzzevâldir. İkbali zamanında dostlarını terkeden, idbarı zamanında bir yari gam küsar bulamaz.

«Âkil olanlar eylemez ikbale iltifat»
«Görmüş mü kimse ruzi baharın bakasını»

Nasuhî

«Hali bir bed aslın ikbale tahavvül etmesin»
«Çünkü müstakbelde ya Firavn, yâ Nemrut olur»

Nevresi Cedit

(İktisat): Tasarruf, idare ,itidal üzere hareket ,umuru idarede tebzir ve takdîre meydan vermiyerek itidal dairesinde hareket etmek, servetin istihsâlinden ve tevzi ile istihlâkinden bahs eden bir ilim.

İktisada riayet eden, fakir olmaz. Servetle ademi iktisat ictima etmez.

«Rehberi ef'ali olan iktisat»
«Hüsn-i maişetle olur her murat»

Nasuhî

(İkrah): Tiksinmek, iğrenmek, bir kimseye istemediği bir şeyi yaptırmaya cebir.

İkrah ile husule gelen hareketler, biraz sonra atalete münkalip olur.

«İnsana sadakat yakışır görse de ikrah»
«Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allâh»

Ziya Paşa

(İltifat): Aşinalık, hatır sormak, ihtimam etmek, talettüfkârane muamele, bir zata hüsn-i teveccüh izhar eylemek. Bir tarafa yüz çevirmek. Güzel sözlerle bir zatın hatırını tatyibe çalışmak.

Mültefit olanları herkes sever.

«Marifet iltifata tabidir»
«Müşterisiz meta zayidir»

Naci

(İlhad): Yan çizmek, doğru yoldan çekilmek, itikattan nükül eylemek, din sahasından ayrılmak. Cenab-ı Hak'kın vücud-i akdesini inkâra veya sair sahih, sabit mütekadati diniyeyi red ve tezyife cür'et denaetinde bulunmak.

İlhad en büyük, en muzır bir cinayettir. Bu cinayetin sûi tesirile içtimaî hayat zehirlenir, felce uğrar. Muhiti beşeriyet, ahlâk ve fazilet nurlarından mahrum kalır.

«Sütur-i akl'ü şer'i hun'i ilhad ile hâk eyle»
«Eğer bir milletin ahlâkını ifsat lâzımsa»

Abdul'halim Memduh

(İlham): Kalbe doğmak. Kalbe haberi ilka etmek, taraf-i ilâhîden veya melei âlâ cihetinden feyz tarikiyle kalbe ilka buyurulan halet.

Diyanet nuru ile münceli olmayan kalpler, ilhama makes olamaz.

«Eyliyor tal'atı her kalbe hakaik ilham»
«Hikmet amiz olan ol çehre-i nevvara bakın»

Nasuhî

(Elem): Acı, şiddetil veca, nâhoş bir hâdise sebebi ile hâsıl olan hüzn-i ruhanî. «elîm» de elem verici demektir.

Nezîh vicdanlı zatlar için en büyük elem, bir takım gayr-i ahlâkî hâdiseleri görüp durdukları hâlde men'ine muktedir bulunmamalarıdır.

«Elemin kays'e kıyas etme dili rencûrun.»
«Yok idi aklı ne derdi var idi mecnunun»

(Emanet): Eminlik, başkasına ait olmak üzere bir kimsenin nezdinde bulunan şey. Bu şey hıfz için verilmiş ise «Vedia» nâmını alır. Bilâ noksan ve bilâ tehir edâsı mükellefe vacip olan vazife-i diniye.

Emanete hiyanet, bir büyük cinayettir.

«Hain olma ver emanetle cihana şöhreti»
«Herkesin destindedir âlemde züll-ü rif'ati»

(İmtihan): Deneme, tecrübe, bir şahsın bir husustaki iktidarını, kabiliyetini anlamak için hakkında yapılan deneme muamelesi.

Dünya bir dar-i imtihandır. Elgıpte bu imtihanda muvaffak olanlara.

«Safa peziri reha var mı kaydı mihnetten»
«Bu hakidanı fena, dar-ı imtihan olalı»

Hersekli Arif Hikmet

(İmtizaç): Giçinme, birbirine uymak, tab'an veya hissen uygun olmak, küçük veya büyük bir ictimaî hey'et arasındaki güzel âhenk ve intizam.

Kenid âilesi efrâdı ile imtizaç edemeyen kimseden vatandaşları hayır beklememeli.

«İmtizaç ile gözet hakkı civar»
«Çekmesin kimse yüzünden azar»

Nabi

(İmdat): Yardım. Muhtaç olanlara muavenet etmek. Bir zümreye muavenet için sevk edilen kuvvet. Ruhî, manevi noksanların telâfisi için teveccün eden inayet-i ilâhîye.

Bîçarelerin imdadına koşmak kadar vicdani münşerih eden bir hareket yoktur.

«Sana senden gelir bir işde ancak dat lâzımsa»
«Ümidin kes zaferden gayrden imdat lâzımsa»

Kemâl

(Emribilmarûf): İyiliğe ait buyuruk. Şer'an, aklen müstahse nolan tarika irşat, fazilet ve diyanetle ittisafa tergip.

Hakîmâne bir surette yapılmayan emribil mâruftan aksülamel husule gelir.

Emribilmaruf'tan münfail olanlar, tabibi müdavisinin verdiği ilâçları red eden muhtellüşşuur hastalara benzerler.

«Pek mukaddes bir vazife emri bilmâtuftur»
«Emribilmarûf eden hayfaki pek menfûrdur»
«Hüsniniyetle çıkıp da nehyi münker eyleyen»
«Asrımızda bir büyük cani gibi makhurdur»

Nasuhî

(Emel): Umma, arzu, husulüne intizar olunan şey. Bir şeyin husulünü kuvve-i karibede görüp ummak.

Hırsıcahe, haddinden fazla şeylere nâiliyet arzusuna ve uzunuzun kuruntulara «tuliemel» denilir.

Meşrû bir emel, terakkiyata sâiktir. Emel bulunmasaydı hayattan hiç bir zevk alınamazdı.

Tûli emel ise devası bulunmayan bir marazdır.

«Emelden olduğumuz böyle dûr bizdendir»
«Değil felekte rahavet kusûr bizdendir»

Koca Ragıp

(Ümit): Umma, emel, me'mûl, arzu edilen bir iyiliği beklemek.

Bazı ümitler, insanı birer serap gibi inkisarı hayâle uğratır.

«Sen olmasan ey hayâli ümit»
«Kabil midir izdiyadı ömrüm»
«Sâyendedir imtidadı ömrüm»
«Binler yaşa ey nihali ümit»

Naci

(Emniyet): İtimat, güvenme, korkusuzluk. İnsanda kavlen, fiilen doğruluktan mütahassıl âli bir haslet.

Esasen havfin zevalile nefsin mutmain olmasına: «em'n», eman», «emane» denir. Eman, medar-ı emniyet olan şey manâsına da gelir.

Bir ictimaî hey'etin taalisi, muhitlerindeki emniyetin derecesile mütenasiptir.

«İstinat eylerse bir ümmet, büyük bir kuvvete»
«Memleket, millet bütün mazhar olur emniyete»

Nasuhî

(İnabe = İnabet): Nedamet etmek, bir tarika intisap, masiyetleri terk ile hakka rücu. Iztırarı terk, istiğfara mülâzemet, gafletten zikre, vahşetten ünse teveccüh.

Hakka inabet edenler, daima muvaffak olurlar.

«Girdabe-i fenadan kurtulmak isteyenler»
Terk eyleyip hevayı, Hak'ka inabe etsin»

Nasuhî

(Enaniyet = Enaiyet): Benlik, gurur, kendisini beğenmek, hodbinlikten ibaret mezmum bir haslet.

Pençe-i kudrette zebun olduğunu düşünen bir insan, enaniyette bulunamaz.

«Lâfı davayi enaniyet ne lâyık akile»
«Herkesin âlemde binmavefki bin madunu var»

Esat Muhlis Paşa

(İnbisat): Yayılma, açılma, tevessü, küşayışi kalp, nefsin hissettiği bir hazdan dolayı münşerih olması.

Bu kelimenin aslı olan bast, bir şeyi

neşr ve tevsi etmek manâsınadır. Bezl-ü itaya da «bastı yed» denilir.

İhvanı ba safa ile musahabet, kalbin inbisatını temin eder.

«Eyyamı inbisat iledir lezzeti hayat»
«Tufanı gamda ademe lâzım mı Ömri Nuh»

Esat Paşa

(İntihar): Katli nefs, kendi kendini öldürmek. Bir takım gayr-i meşru şeyleri iltizam ile ebedî hayata suikast etmek fazihası.

Muvakkat bir ıztıraptan kurtulmak için intihara cür'et edenler, müstakbel hayatın ebedî ıztıraplarını neden hiç düşünmüyorlar?.

«Olmuş da olsa halbuki badii iştihar»
«Cinnet değilse ayni cinayettir intihar»

Hamit

(İntizar): Gözlemek, beklemek, beklenilmek. İşleri maslahatlara göre tertip ederek neticesini teferrüs etmek.

İntizar, ateşten daha şiddetlidir. Binaenaleyh hiç bir kimsenin intizarına meydan vermemelidir.

«Değmez meserreti elemi intizarına»
«Ey devri camı devleti davranı bekleyen»

Hâmi

(İntizam): Düzgünlük, umurun lâyıkı veçhile mürettep bulunması.

Bir insanın işlerindeki intizam, fikrindeki selâmete delâlet eder.

«İntizam-ı kâr için düşmandan istifsarı rey»
«Rahi firdevsi berîni sormadır iblisten»

Avni

«İntizam-ı âlemin üssül'esası seyf ise»
«Hasmı ilzam eylemekçün haklı huccettir kalem»

(İntikam): Öç almak, acı çıkarmak, görülen fena bir muameleye mukabil ve teşeffii sadre hâdım olmak üzere diğer bir muamelede bulunmak. Buna «ahzi sâr» da denir.

İntikam almaya kadir olanlar, bu muvaffakiyetin bir şükrânesi olmak üzere intikamı terketmelidirler.

«Muzaffer vakti fırsatta adu-dan intikam almaz»
«Mürüvvetment olan na kâmi-i düşmanla kâm almaz»

Ragıp

«Tegafül gösterip şermende-i ihsan eder yoksa»
«Adudan merd olan fırsat deminde intikam almaz»

Beliğ

(İnzar) : Tahzir, korkutarak men etmek, bir şeyin zararlarını, mahzurlarını, tehlikelerini göstermek. Bir şeyin lâzim-ül'ihtiraz olduğunu ilâm ve ihtar eylemek.

Dostlarının inzarına iltifat etmeyen, düşmanlarının şematetine müptelâ olur.

«İgtirabi şemsi takip eyleyen hunîn şafak»
«Her münevver ruh için bir nükte-i inzardır»

Nasuhî

(İnziva): Çekilip bir bucakta tenhace oturmak. Halvetgüzin olmak. Dünya umurundan el çekerek köşe-i vahdette vakit geçirmek.

«Cemiyet hayatı, inzivaya münafîdir. Fenâ kimselerle hemnişin olmaktan ise köşe-i inzivaya çekilmek elbette hayırlıdır»

«Erbab-ı garazla ülfet eylemekten»
«Elbet iyidir çekilmek inzivaya»

Nasuhî

(Üns = Ünsiyet): Alışıklık, ülfet, başkaları ile hüsni suretle görüşüp konuşmak, ahibbanın mütemayil olduğu şeye inbisatı kalp ile temayül ve takarrup etmek.

Zünnune göre üns; halvetle istilzaz, sohbetten istiyhaştır. Üns'ün zıddı «nüfûr» dur.

Munis kimseleri herkes sever. Nakesler ile yine nakesler ünsiyet edebilir.

Bari bir gün haftada ünsiyeti ta-
lîmdir»
«Kasdi şari, rağbeti cemiyeti
âzineden»

Sami

(İnsan): Âdem, beşer, namuslu ve vicdanlı zat. Ruh ile cesetten müteşekkil, mütefekkir, itilâya müstait bir mahlûk.

İnsanı kâmil odur ki, saf bir kalbe, nezîh bir akıdeye, güzel bir terbiyeye mazhar bulunur.

«İnsan odur ki, ayine veşkalbi saf
ola»
«Sinende neyler âdem isen kineyi
pelenk»

Baki

(İnsaniyet): İyilik, tab'ı beşer, insana yakışacak surette vuku bulan muamele. Mahlûkat hakkında hayırhahlık hasleti.

İnsan ölür, fakat yaptığı insaniyet ölmez.

«Desti'i gavvasâni insafa gelir bir gün
çıkar»
«Bu meseldir ki, sen insaniyet et
ummana at»

Lebibi Amedî

«Ey mezaristan! ne âlemsin, ne ülvî
fıtretin!»
«Sende pünhan en güzin evlâdı
insaniyetin»

M. Akif

(İnsaf): Adilâne hareket, hakka riayet ve hakikatı itiraftan ibaret âli bir meziyet.

İnsaf, zade-i diyanettir. Dinsizden insaf beklemek, zehirden şifa ummaya benzer.

«Etmiyor hiç eser, ahi sehergâh sana»
«Meğer insaf vere Hazret-i Allâh
sana»

Vakıf

(İnfial): Küsmek, gücenmek, müteessir olmak. Nâhoş bir muameleden mütevellit inkisarihatır.

Her şeyden münfail olan, hiç bir vakit münşerih olamaz.

Çalış celbi kulübe kimseler incin-
mesin senden»
«Cihan inler durur kalbi hazinin
infialinden»

Nasuhî

(İnkıbaz): Büzülme, çekilip toplanma.. Nâhoş bir hâlden dolayı kalbin sıkılıp futur ve kasvete duçar olması.

Insanlarda inbişat ve inkıbaz halleri tulû ile gurup gibi biribirini takip eder.

«Ruhı derrake verir beyhude sözler
inkıbaz»
«Kasvet averdir deruna ahli cehlin
sohbeti»

Nasuhî

(Enfüsî): Ruhî halat. Nefiste hâdis olan şey. zıddı afakîdir.

Bütün enfüsî ve afakî mevcudat, bir haalık-ı hakîm'in varlığına şahittir.

«Ey mihri nübüvvet! Seni mümkün-
müdür inkâr»
«Pür şa'şaadır feyzin ile enfüs-ü
âfak»

Muallim Naci

(İnkâr): Tanımamak, bilmemek, red etmek, bir şeyi itiraf ve tasdik etmemek, tasavvur etmediği bir şeyin kalbe vurudu.

İnkârın mukabili ikrardır.

İnkâr iki kısımdır. Biri kalben inkârdir ki, lisan bunun tercümanı olur. Diğeri lisanen inkârdandır ki. Kalp bunun hilâfına kani bulunur. Küfri inadî bu kabildendir.

(Zâtı hakkı görmedikleri için inkâr edenler, kendi akıllarını da inkâr etmiş olurlar. Artık öyle akılsız kimselerin isbat ve inkârının ne kıymeti olabilir?)

«Güneşin zerre kadar kadrine gelmez
noksan»
«Eylese nûri cihantabını haffaş inkâr»

Bâki

(İnkisar): Kırılmak, birisi hakkında yapılan bed dua. Bir mahalden diğerine geçerken ziyanın istikametini değiştirmesi. Gayri mülâyim bir hâle maruziyetten dolayı kalbi nhüzün ve keder içinde kalması.

İnsan ne inkisar etmeli, ne de kimsenin inkisarına sebebiyet vermeli.

«Desti cevrinle şikest etme gönül mir'atını»
«Kıyma desti cevrine gel inkisarımdan sakın»

Nazîm

(İhanet): Tahkir etmek. Hiyanette bulunmak. Bir kimseye bigayri hakkın hakaret eylemek.

Hilkatinde denaet olan, halka ihanet eder.

«Kelâm-ı sıdka bedel irtikâbı lâfzı dürûğ»
«Muhataba ne zarar, kendüye ihanettir»

Nâbi

(Ehliyet): İktidar, liyakat, maharet, salâhiyet ,mensubiyet, bir hususta kazanılan meleke, bir işin uhdesinden gelebilecek bir hâlde bulunmak.

Ehil de: liyakatli olma ve akraba, efradı âile demektir.

Vazifeşinas, hakperest olan bir zat, daire-i ehliyeti haricine çıkmaz.

«Söyleyince nakesan ,erbabı ehliyet susar»
«Bülbülan hamûş olur, zagan olunca nağmesaz»

Nasuhî

(İysâr): Saçmak, bezl etmek, intihap ve tercih eylemek, ikram ve izazda bulunmak. İki şeyden birini diğerine takdim. Kendi muhtaç olduğu bir şeyi tercihen başkasına vermek.

İysâr, sahanın en yüksek mertebesidir.

«Düşmanlara bir gün dedirir kudreti mevlâ»
«Tallahi, lekad âsereke Allâh-ü aleyna»

Zîya Paşa

«Müyesser olmaz ise bari mülkün ihyası»
«O yolda ölmeye iysarı kudret eyliyelim»

Kemâl Bey

(İman): İnanmak, kanaat getirip kabul etmek, hakkı teslimde bulunmak. Dinî umuru bilip kabul ve tasdik eylemek. Mukabili inkâr ve ilhaddır.

İnsanların hayvanlardan, cemadattan yüksek olmaları, imanları sâyesindedir.

İmandan mahrum olan bir kalb, ziyâdan mahrum, zulmetalût bir haneye benzer.

«İmandır o cevher ki, ilâhî! ne büyüktür»
«İmansız olan paslı yürek sinede yüktür»

M. Akif

B Harfi

(Bâtıl): (Boş, beyhûde, esassız, hakikate mugayır şey. Aslen ve vasfen gayri sahih olan muamele. İndel'fahs, yâni koşmak, bahis etmek zamanında sebatı olmayan şey.)

Ölüme karşı saldıran şecaetli kimseye kanının tasavvur edilen betalet ve sükûneti itibarile Betal, Bettal denir.

Akıl ve mantığa kıymet verilmeyen yerde bâtıl, hak suretinde tezahür eder.

Her anlamadığını bâtıl sanmak, hümeka işidir.

Ahmedürrüfaî hazretleri demiştir ki: Bâtıl parlasa da nihayet söner, hak da sönük görülse de elbet parlar.

«Bâtıl hemîşe bâtıl ve beyhûdedir veli»
«Müşkül budur ki, sureti haktan zuhur ide»

Bâki

(Bahis): Araştırma, tetkik, keşif ve talep. Muaraza tarikiyle mükâleme. Hafi olan bir mes'eleyi tafahhus. Teftiş ve tahkiki müstelzim olan husus. Bir mad-

denin hakikatine, izahına müteallik makale. Bir mesele hakkında tamikı fikr ve istidlâl tarikı ile söz söylemek.

Münazara âdabına riayet etmeyenler ile bahs etmek hatadır.

«Bahsi ilm eyle bevechi âdap»
«Darılıp mağ latayı etme şitap»
«Hasmını eyler isen de ilzam»
«Yine tatyibine eyle ikdam.»

Vehbi

(Buhl = Hısset): Cimrilik, tamahkârlık, malını lâyık olan mahalle sarfetmekten insanı men eden bir ruhî meleke.

Rağıbı İsfahanî diyor ki: Buhl: Şimei küfrandır. Küfran ise mukaddimeï küfürdür.

«Buhl ile olduğuyçün pek merdut»
«Girmedi mushafa nami Nemrut»

Vehbi

(Baht): Tali, kısmet hüsni tesadüf. Takdir-i ilâhînin nef'i insanîye muvafık surette tecellisi.

Meşrû emellerine, nâil olan her insan, bahtiyardır.

«Âdem odur ki ,etmeye tağyir vazını»
«İkbal-ü baht kendine yâr olmuş olmamış»

Seyit Vehbi

(Bedahet): Bedihîlik, vazıh ve aşikâr olmak. Düşünülmeksizin birden bire söz söylemek. Bir şeyin delil ve isbattan müstağni bir halde bulunuşu.

Bedahete karşı münakaşa, bir hezeyandır.

«Sun'ı hakkı bil'bedahe gösterir»
«Bir mükemmel levh-i kudretken cihan»
«Görmüyor bu levh-i hikmet perveri»
«Bir takım çeşmanı zulmet iktiran»

Nasuhî

(Birr): Takva. Hayır ve hasene, ihsan, fi'li hayırda tevessü .Hak Tealâ'ya ziyadesile itaat gösterilmesi.

Anaya, babaya itaat ve merhamet hususundaki tevessüe «birrül'valideyn» denir. Mukabili «ukuk» tur.

Hak'ka ziyadesile muti olana, hak kullahı eda ve nezri ifa edene «bar» denir. Cem'i «ebrar»dır.

Bir; hem itikadî, hem de amelî olabilir. Birrü tekva insan için Hak Tealâ' nın pek büyük bir lûtuf ve ihsânıdır.

«Ey eden perverdigârın birr-ü ihsânın ümit»
«Bir şikeste simeden ref'i melâl ettim mi hiç»

İffet Muhemed efendi

(Beşaret): Müjde. İnşirahı kalbi mucip olup eseri yüzde zahir olan surûr aver haber.

Nefs, mesrur olunca kan intişara başlayıp beşerede alâmeti zahir olur. Bu münasebetle meserretaver habere beşaret denilmiştir.

Ruhları temiz olan kimseler başkalarına beşaretli haberler vermekten mahzuz olurlar.

«Nedamettir kusurundan hicap eylerse bir adem»
«Salâh-ı nefse istidadına ait beşarettir»

Safa

(Beşaşet): Şadlık, güler yüzlülük, talâkatı vecih. Ruhtaki neşve ve safiyetin simada tecellisi.

Beşaşet ,hüsn-i ahlâk alâmetidir.

«Her dem küşade çehre-i feyzibeşaşet ol»
«Gösterme halka rûyi huşunet Kerîm isen»

Hersekli Arif Hikmet

(Basiret): Feraset, marifet, delil, göz açıklığı .Kalbe muhtes bir kuvve-i müdrike. Kalp gözü ile görmek hasleti.

Basiret ve intibahı mucip ,ibretâver hallere delâil ve berahine «besair» denir.

Ebsara ziyabahş olan sey'e de «mubsire» denilir.

Mukaddesatı inkâr etmek, nur-ı basiretten mahrumiyetin bir neticesidir.

«Bî basiret olamaz müdrik-i feyzi didar»
«Herkese nur görünmez cebeli Musada»

Rahmi Pîr Mehmet Çelebi

(Bataet): Ağır davranışı deruhde edilen bir vazife ve hizmeti ifa hususunda gösterilen ağır hareket.

Bataet, ruhî rehavetten neş'et eden vahîm bir illettir ki, sahibinin yüksek derecelere suuduna mâni olur.

«Kaza he rfeyzini, her lûtfunu bir vakt için sakları»
«Futur etme sakın devletteki za'f-u bataetten»

Namık Kemâl

(Batalet): Atalet ,işsizlik, kahramanlık, muhtelif maişet ve marifet mesleklerinden birine salik olmayıp âvare bir hâlde bulunuş.

Batalet, sefalet ve mezelletle tev'emdir.

«Bilin batalet-ü gayret ne hâsıl eder»
«Bakın şimendüfer'e, kârvanı görün»

Muallim Naci

(Batş): Kuvvet, cesaret, savlet, unf ve şiddetle tutuş, insandaki satvet ve celâdet hassesinin kuvveti galibânesi.

Erbabı batş ile pençeleşen, kendi hayatına kast etmi şolur.

«Yıldırım da olsa gaddarın ne kıymet batşine»
«Hakkın uğrar akıbet kahhar mıknatısıne»

Nasuhî

(Buğz): Adavet, kin, nefsin hoşlanmadığı bir şeyden nefret etmesi. Mukabili «hub» dur.

Şiddetli buğza, düşmanlığa «beğza» denir.

İrfandan, vicdan selâmetinden mahrum olan kimseler, diyanet ve fazilet eshabına karşı buğz ve hasetten kendilerini alamazlar.

«Görülüp durmaz idi buğz-u hasetten bir eser»
«Ruhlar hikmeti takdîre nüfuz etse idi»

Nasuhî

(Bağy): Azgınlık, serkeşlik, itidal haddini tecavüz talebi, bilfiil tecavüz bulunsun bulunmasın.

Bağyler iki türlüdür: Biri adilden ihsana tecavüz gibi memduh olan bağylerdir. Diğeri de haktan bâtıla tecavüz gibi olan bağylerdir ki, bunlar mezmumdur.

Bir veliyyül emre karşı isyan eden şahsa bağı denir. Cem'i bugattır.

Fuhş ve fücura düşen bir kadına da merei bağiye denilir. Cem'i: Bağiyat'dır!

Bir şeyi kemâli ictihat ile talebe de «iptiğa» denilir. Matlûp olan şey memdûh ise, bunu talebe «iptiğai memduh» nâmı verilir. Vech-i ilâhîyi iptiğa gibi.

Hak'ka karşı yapılan bir bağy ve isyan, mücasirinin felâketini intaç eder.

«Kendin ne zanneder o beyabannişin gol»
«Bağı ve tağı olduğun anmaz, o bül'fuzul»

Sami

(Baka): Sebat, ebediyyet, bir şeyin ilk hali üzere kalması. Zıddı «fena»dır.. Ahirete «darı baka» denir. Baka ile muttasif olana da «bakı» denilir.

Bakı olanlar, iki kısımdır. Biri bilâ müddetin bizatihî baki olandır. Bu, Hak Tealâ Hazretleridir ki, ezelîdir, ebedîdir ,onun hakkında fenâ mutasavver değildir. Diğeri de Cenab-ı Hak'kın ipka buyurması ile bakı olandır. Cennet, cehennem gibi.

Namaz gibi sevabı insan için bakı olan amâli hayriyeye de «bakıyatı salihât» nâmı verilmiştir.

İnsanların bir baka âlemine müteveccih olduklarını bilip tasdik etmeyenler, kendilerinin birkaç gün sonra ebediyen sönüp mahv olacaklarından müteessir olmayan bi şuur, atiyi görmekten mahrum kimselerdir.

«Bakayı hak tanıyan, sa'yi bir vazife bilir»
«Çalış çalış ki, baka sa'y olursa hak edilir»

Akif

(Bükâ): Ağlamak, hüzün ve elemin tesirile kalbi ngaleyanı ve onun neticesi olarak ref'i savt ile gözyaşlarının seyelânı. Gözyaşlarının seyelânı anındaki savt.

Bir âfetzedenin bükâyi hazinini teskine çalışmak, bir büyük ibadettir.

«Sefahettir hayatın intıfası neşve halinde»
«Bükayi rûktur ki, çehreye aksi şetarettir.»

Safâ

(Belâ): Gam, musibet, âfet, ceza, gayet müşkül iş, elem ve ıztıraba sebep, zarar ve ziyane vesile olan hâdise.

Esasen elbisenin eskiyip yırtılmasına «belâ» denir. Gam ve keder de cismin yıpranıp nehafet bulmasına sebep olduğu için belâ nâmını almıştır.

Meşakkati mucip olması itibarile teklife, imtahan ve ihtibara da «belâ» denilmiştir. Bazı belâlar, sahiplerinin kötü hareketleri neticesidir. Bu gibi ceza mahiyetinde olan belâlardan tahaffuz etmelidir.

Hazreti Cüneyt diyor ki: belâ, ariflerin siraci, müritlerin vesilei intibahi, gafillerin de sebebi helâkidir.

«Şem'ı giryân lâle suzan, gonca hon alûdedir»
«Var mı bir dil kim belâyı dehrden asûdedir»

Seyit Sabri

(Beladet): İzansızlık, kalın kafalılık, basîret nurundan mahrumiyet.

Faziletle reziletin beynini tefrik edememek, belâdetten neşet eder.

«Arifâne ta'n eden ahmakları mazur gör»
«Lezzeti irfanı bîmarı beladet anlamaz»

Nasuhî

(Belâhet): Hamakat, bönlük, fehimde kıllet, sözde teşevvüş, tedbirde fesattan ibaret olan bir keyfiyet.

Belâhet sahiplerinin hâllerine kızmaktan ziyade acımak lâzım gelir.

«Mücessem bir belâhatken vücudi nahvet alûdu»
«Nice âlimleri ehli cehâlet zan ider cahil»

Nasuhî

(Bül'fazûl): Boş boğaz, lüzumsuz yere söz söyleyen. Fazl füruşlukta bulunan şahıs.

Bulfuzul olanlardan selim tabiat sahipleri teneffür eder.

«Mebhasi vahdette seraser fuhul »
«Müttehidür'reydir olma fazûl»

Hersekli Arif Hikmet

(Bukalemun): Renkten renge giren. Bir meslekte, bir fikirde sebat etmeyen mütelevain adam.

Bukalemun olmak, bir eseri cünûndur.

«Ebnayi zaman, desti televvünde zebundur»
«Bir renkte sebat eylemez bukalemundur»

Nasuhî

(Bül'heves): Hevesatına uyan. Yeni varlık bulmuş olduğu cihetle hevaperestâne harekette bulunan kimse.

Bül'heveslik, asaletten mahrumiyet alâmetidir.

«Fehimâ şairanı bül'heveste kalmamış insaf»
Kanaat eylemez manzume divanı çalar çarpar»

Fehîm

(Behane): Sebep, vesile, kusur, asılsız özür. Bir şey hakkında dermeyan edilen gayrı hakikî sebep ve illet.

Hak, zahirdir. Onu bilmemek hususunda hiç bir behane kabule şayan olamaz.

«Herkes zamanını gözetir irtihal için»

«Vaktı gelince hastalığı bir behanedir»

(Beht): Şaşkınlık, şaşalama, bir şeyi ansızın çekip almak, yalan söylemek, iftira etmek, dehşet ve hayretin galebesi. İnsana ârız olan hayret haleti.

İşitenlere beht ve hayret veren yalan ve iftiraya «bühtanı azîm» denir.

Faziletleri inkâr, fazihaları tervice ikdam eden kimselerin insanların arasında yaşayıp durmaları, vicdan sahiplerini beht-ü hayret içinde bırakmaya kâfidir.

«Kâinatın seyre daldıkça garip etvarını»
«Çehre-i vicdanıma bir beht-ü hayret gelmede»

Nasuhî

T Harfi

(Teessür): Acı duymak. Hüzün ve keder. İnfial. Birini takip etmek. Bir şeyin tesiri altında kalmak.

Nâhoş hâdiseler, en ziyade hassas ruhları teessüre düşürür.

«Sinirlerind eteessür denen fenalık yok»
«Tabiatında utanmakla âşinalık yok»

Akif

(Te'dip): Uslandırma, edep ve terbiye. Adâbı insaniye ile terbiye. İsaetten dolayı muakabeki, fazilete, hüsni riyazete vesile olur.

Ana, babanın te'dip etmediğini zamane te'dip eder.

«Haddizatında kim olmazsa edip»
«Feleğin sillesi eyler te'dip»

Vehbi

(Teenni) Temkin ile hareket. Yavaş gitmek. Bir iş hakkında acele etmeyip dûr endişâne harekette bulunmak. Buna «teöde» de denir.

Fevtünden korkulmayan işlerde teenni lâzımdır.

«Teenni, maye-i ikbâli ehl-i istikamettir»

Pertev Paşa

(Teemmül): Tedebbür ve tefekkür. Güzelce anlamak için bir şeye tekrar tekrar atfı nazar. Şayanı dikkat veya mahalli şüphe olan mes'ele. Husûlü uzak görülen bir emri hayri ümit.

Teemmülsüz iş gören, teessürden kurtulamaz.

«Yükselmede isyanımı ettikce teemmül»
«Arşi azametgâhına feryad-ü eninim»
«Ümit ederim ki, getirir cuş-u Huruşe»
«Gufranını Yârabbi! Münacatı hazinim»

Nasuhî

(Tebzir): Dağıtmak, serpmek, israf yolu ile malları sarfetmek. Bi rşeyi sarfı lâyik olmayan mahalle sarf edivermek.

Tebzir de takdîr de ahlâken mezmumdur.

«Müncer olur zamanı hazin bir nedamete»
«Gencinei hayatını tebzir edenlerin»

Nasuhî

(Tebessüm): Gülümseme. Gülmenin mebadisi ki, bu hâlde nihayet ön dişler açılıp görünür.

Tebessüm derecesini geçen gülmeler, vakara münafi, ciddîyete mugayirdir.

«Handesi idi tebessüm o gülün»
«Yâni Sultanı mülûki Rüsülün»

Hakanî

(Tecazüp): Tenazü, çekişmek, çekilip uzamak, iki şey arasındaki temayül ve incizap. Kalplerin biribirine karşı temayül ve takarrübü.

«Bâzı ruhlar arasındaki tecazüp ve tealüf, ervah âlemindeki muarefenin bir nişânesidir».

«Cihane rahm-ü şefkatle nazar kıl ki, sana karşı»
«Bütün kalplerde bir hissi tecazüp parlasın dursun»

Nasuhî

(Tecahül): Bilmez gibi görünme. Bir şey hakkında gafil ve cahil gibi bir vaziyette bulunmak.

Tecahüli arifâne, bir meziyettir..

Umur-i hayriyede tecahül câiz değildir.

«Gel arif ol ki, marifet olsun tecahülün»

Şeyh Galip

(Tecrübe): Denemek, görgü. Bir şey veya bir kimse hakkında malûmat edinmek için vuku bulan mükerrer atfı nazar.

Defeat ile tecrübe etmediğin kimselere pek itimat eyleme.

«Tecrübe ehli bunu böyle bilür»

«Kim ki çok söyliye ol çok yanılır»

Atâî

(Tebşir): Müjde vermek. Surur izharına, yüzünün beşerisini basta vesile olacak bir şeyi bir kimseye haber vermek.

Tebşir; memduh, tenfir ise mezmumdur.

«Tuttu gülbankizafer arşı azimi öyle»

«Etti Cibrili Emin, ruhî üveysi tebşir»

Hakkı Bey

(Tecerrüd): Soyunmak, yalnız olmak. Teehhülü terk ile sebükbârane teayyüş. Masivadan alâkayı keserek barigahi ahadiyete teveccüh.

«Teehhül şartlarını cami olmayalar hakkında tecerrüt bir vecîbedir.»

«Kim ihtiyar ederse makâmı tecerrüdi»

«İsa-i zinde gibi refiul'mekan olur»

Hüdayi

(Tecessüs): Teftiş. Araştırmak. Nasin ayıplarını veya esrarını anlamaya çalışmak. Halkın hususî hallerini dikkatle taharri etmek.

Tecessüs, bayağı insanlara, satılmış vicdanlara has bir zemîmedir.

«Etme nar-ı tecessüsü iş'ab»

«Nefsini tezkiyeyle kıl işgâl»

Ahmet Şakir

(Tecelli): Baht, tali, kader, açılıp görünmek. Bir hakikatin zuhuru. Feyzi ilâhînin kalbi mü'minde lemeanı. Guyup nurlarından kalplerde münkeşif hâlet.

Kalp bir tecelligâhi ilâhîdir, onu masiyet ile kirletme.

«Tecellî neşvesin ehli şikem idrâk kabil mi»

«Behist andıkca zahit ekl-ü şürbün lezzetin söyler»

Ragıp

«Tecellî neşvesin ehli şikem idrâk mak, birisini cehle nisbet etmek. Dermeyan edilen bir mes'eleye vakıf olmadığını iddia suretile birisinin cehaletine kail olmak.

Herkesi techil etmek, cehaletten neş' et eder.

«Eyleme kimseyi kat'a techil»

«Etme mahlûk-ı hüdayı tahcil»

(Tahkır): Hakaret, bed muamele, hor ve zelil görmek. Bir kimseye kadrini tenzil edecek surette muamelede bulunmak.

Bir zatın veya bir meslek erbabının fazilet ve ulviyetini isbat için bir takım esafilin tahkır ve tezyifine uğramakta olması kâfidir.

«Güzel ahlâktan mahrum olanlar pek değersizdir»

«Bozuk tıynetlidir ol kimseler, tahkıre lâyıktır»

Nasuhî

(Tahakküm): Hakimâne bir vaziyet almak. Keyfince harekette bulunmak. Bir madde hakkında nufuzi hükm. Birini dürüstâne muamelât ile hüküm ve nüfuzu altına almaya çalışmak.

Nasa tahakküm etmek isteyenleri,, tehekküme müstahik olurlar .

«Fazilet ehline dâim tahakküm-ü cühelâ»

«Cihanda kaidedir tâ cihan cihan olalı»

Arif Hikmet

(Tehalli): Donanma, zinetlenmek. Mekârimi ahlâk ile, âlîadap ile tezeyyün.

«Cevheri ismetle mütahalli olmayan

kadınlara takındıkları huliyyât, kıymet vermez.»
«Ki bilip tahlıye-ü tahliyeyi»
«Veresin zâtına hoş terbiyeyi»
Vehbi

(Tahammül): Yüklenmek, katlanmak. Nâhoş ahvâle sabır ve metanetle mukavemet. Teveccüh eden ahvâl ve mezahime katlanarak ses çıkarmamak.

Mukadderata tahammül, vazife-i ubu diyettir.

«Her kim eylerse tahammül sadematı dehre»
«Bulur elbette umurunda hüdadan behre»

(Tedai): Birbirini çağırmak, bir fiketmek. Hak'tan meşgul eden şeylerden iraz. Mesaviden, rezail-i ahlâktan tecerrüt.

Tahalli, tehalliden mukaddemdir.

«Neyyir-i vahdet olur mu incilâ bahşiderûn»
«Masivadan etmedikçe beyt-i kalbi tahliye»
Nasuhî

(Tedai): Birbirini çağırmak, bir fikrin diğerini dâvet etmesinden, hatıra getirmesinden ibaret bir fi'li zihnî. Tedaii efkâr.

Tedaii efkâr usulünden istifade ederek muhataplarına bâzı şeyler söyletmek isteyenler; çok kere maksatlarını gizleyemiyecekleri cihetle muhataplarının inkisârı hatırına esbebiyet vermiş olurlar.

«Hürşit olunca garip, faniyeti cihanı»
«Bir kuvvei tedai ,ilka eder derûna»
Nasuhî

(Tedbir): Bir işin başa çıkması için kurulan düzen. Bir şeyin lâzım gelen esbabını evvelce düşünüp hazırlamak. Hayrı şerden ayırmak için umûrun âkıbetlerine nazar.

Tedbire, mukarin olmayan bir muvaffakıyet, sahibinin fetanetine delâlet etmez.

«Vakıa her kâr hasıldır yed-i takdirden»
«Akılân geçmez yine serriştei tedbiriden»

(Tezellül): İzhari zillet. Onun bunun huzurunda müdahene veya celbi menfaat maksadı ile kendini hakir ve zelil göstermek.

Tezellül; zahiren tevazua muşabih, haddizatında ise denaeti tabi'dan münbais bir rezilettir.

«Ne çirkin bir tezellüdür, aman sen sakla Allâhım!»
«Perestiş eylemek dünya için her zilli mevhûme»
Nasuhi

(Terbiye): Alıştırmak. Besleyip büyütmek. Hafi fbir cezaya uğratmak.. Birinin ahlâkını, etvarını usûlü dairesinde islâh ve tanzim. Talim ve tehzıp semeresi olan güzel haslet.

Terbiye-i etfal, efdal-i amâldir .

«Feyz-i enzarın senin bi kadri kıymettar eder»
«Terbiyetle rize-i senki eder gevher güneş»
Ali Ruhî

(Tereddi): Fenalaşma. Tabiatını değiştirme. Maddî ve manevî kıymetini, meziyetini gaib etmek. Ahlâkî bir sukut.

Hakikî rehberlerin izlerini bırakan milletler, tereddi ederek medeniyet âlemindeki mevkilerinden mahrum kalırlar.

«Payidâr olmaz hayatı mahv olur bir milletin»
«Sarsılıp bünyanı ahlâkı tereddi eylese»
Nasuhî

(Terakki): Artmak, ilerlemek, yükselmek, ilmen, ahlâken, iktisaden daha iyi bir hâle gelmek. Zıddı «tedenni» dir.

Terakki etmeyen cemiyetler; ya tedenni eder, ya tavakkuf. Tedenni ile tavakkuf ise mukaddime-i izmihlâldir.

Fazilete mukarin olmayan bir terakki, ihtizar halind e parlayan bir sıhhat lem'asına benzer.

«Cihan cihan terakki, zaman zaman ulum»
«Olur mu cehl ile kabil bekayi cem'iyyat»
Arif Hikmet

(Tezkiye-i Nefs): Nefsi tathir etmek. Nefsi hâli salâha getirmek. Nefsi ilim ve irfan ile, mehasini ahlâk ile islâh ve tasfiye eylemek.

Bir kimsenin hüsni hâl eshabından olduğunu isbata ve malın zekâtini vermeğe de tezkiye denir.

Bir kimse kendi nefsinin salahına kail olup da iftihar makâmında olarak öyle bir iddiada bulunmamalıdır. Bu bakımdandır ki, «tezkiye-i nefs caiz değildir» denilmiştir.

İslâhı hâl manâsında olan tezkiye-i nefs, ik ikısımdır. Biri fi'len tezkiyedir ki, nefsin taharet ve nezahatini temin edecek şeyleri araştırmaktır. Bu pek mahmuttur.

Diğeri de kavlen tezkiyedir ki, bir kimsenin kendi nefsinin taharetine, salâhına kail olması, Nefsini medh-ü senada bulunmasıdır. Bu tezkiye ise mezmumdur.

«Gâh tahdisi niem et amma»
«Eyleme tezkiye-i nefs asla»
Vehbi

(Tesanüt): Biribirine dayanmak. Bir cemiyet efradının biribirine muzaheret ve muavenet etmesi. Aralarında tesanüt bulunmayan cemiyetler, nihayet perişan olurlar.

«Yüz gösteren sıkıntıları iktiham için»
«İcap eder tesanüdü efrâdı milletin»
Nasuhî

(Teselli): Acıyı unutmak. Bir acıyı unutturmak için avutmak. Mağmum olan bir kalbin nasihatla veya bazı hâdiseleri mülâhaza ile yahut taltif ve tebşir ile açılması.

İnsan musibet anında kendisinden daha feci, vaziyetlerde olanları görüp düşünmekle müteselli olmalıdır.

«Bu mazmunu hayal eyler teselliyap olur gönlüm»
«Bana derdi veren bir gün verir elbet te dermanı»
Hâzık

(Tesliye): Avutmak, teselli vermek. Bir kimsenin hüznünü izale, inşirahını temin edecek vechile tatyibi kalbine çalışmak.

Tesliyeti hakimâne, kalbin en ateşîn âlamını teskin eder.

«Az çok hayâlden gelir insana tesliyet»
«Hep iğbirardır, yüzü gülmez hakikatin»
Abdülhak Hamit

(Teslim): İnkiyat, rıza, boyun eğme. Bir şeyi birinin hıfz ve himayesine vermek, selâm ve tasliye. Bir dâvanın sıhhatını itiraf. Bir emre bilâ'itiraz inkiyat, Kazayı rıza ile istikbal. Emr-i ilâhîye inkıyat ve bihase bizzahir tabı ve maslahata mülayim görülmeyen şey hakkında terki itiraz.

Hakka teslimi umur edenler, nimetle mihneti, red ile kabulü, ikbal ile idbarı müsavi görürler.

«Rindanı Hüda, perverimana bu mahalde»
«Ne çarha, ne kavli hükemaya nazar eyler»
«Vermez feleğin devri çep endazıma hükmü»
«Kor hikmeti teslimi kaza-ü kader eyler»
Nef'i

(Teşeüm): Bir şeyi uğursuz saymak. İnsanın rûyet ve semaı dairesine dahil olup hilâfi tabii olduğu cihetle nefsinin teneffüsünü celbeden bir hâdiseyi şum, uğursuzluğa alâmet addetmesi. «Tatayyür» de bu kabildendir.

Müslümanlıkta tefeül câiz ise de teşeüm ve, tatayyür câiz değildir.

«Senin ey bedmeniş güftarına ben iltifat etmem»
«Teşeüm eylemem, bin kerre baykuşlar gibi ötsen»
Nasuhî

(Teşedduk): Fesahatfuruşluk için avurd çatlatmak ve ağzını eğip bükmek suretile söz söylemek.

Teşedduk suretile konuşmak, sakin ruhları davul sedası gibi müteellim eder.

«Bilirüz çok müteşeddık çelebi»
«Nazigane açılır gonce gibi»
«Istılâh üzre tekellüm eyler»
«Bakıp etrafa tebessüm eyler»
«Bi mahal fıkraya ağaz eyler»
«Zan eder kim hüner ibraz eyler»

Vehbi

(Teşvik): Fışkırtmak. Şevka getirmek. Meyil ve rağbeti tahrik edecek suretet bir kimseyi bir cihete sevka çalışmak.

Dost odur ki, insanı ilim ve fazilet yoluna teşvik eder.

«Nazraî şehvetle bakma çehre-i namahreme»
«Nefsi emmaren seni şiddetle teşvik etse de»

Nasuhî

(Tesadüf): Biribirine rast gelmek, rastgele vakı olan hâdise.

İşlerini tesadüfe bırakmak istemiyenler, hilkatin daimî kanunlarından istifade yollarını keşfe çalışmalıdırlar.

Eğer buhar kuvveti keşfedilmeseydi engin denizlerde seyr-ü sefer, rüzgârların inayetine bağlı kalırdı.

«Hafice hikmete ,kanun-ı hakka makrundur»
«Tesadüfî sanılan hadisat-ı gûna gün»

Nasuhî

(Tesaddür): Göğüs kabartma. İleride yürüme. Sadr-ı meclisi işgâl etmek. Bir meclisin en yukarısına geçip kurulmak.

Lâik olmadıkları makâma tesaddür edenler, az sonra o makâmı terketmek mecburiyetine uğrarlar.

«Tesaddür eylemek sadre değil âli nesepdendir»
«Oturmak ziri merdümde haya-ü hem edeptendir»

(Tasarruf): Bir şeyi bissalaha zapt ve idare. Bir malı idare ve iktisat dairesinde kullanmak. Malları güzel bir suretle idare ve siyanet.

Servet, zade-i tasarruftur.

«Mülkünde hak tasarruf eder keyfemayeşa»
«İsterse kevni yok eder isterse var eder»

Ziya Paşa

(Tasannu-ı kelâm): Seci ile, ıstılâhat ve istiarat ile, müzeyyen ibareler ile söz söylemek hevesi.

Âkıl, mütefekkir zatlar, tasannü-ı kelamdan kaçınırlar.

Ulemadan bir zat, mukaffa ve müsecca bi rsurette dua eden bir adama: «Ne yapıyorsun? Rabbine fesahat mı satıyorsun?» diye ihtarda bulunmuştur.

Tabiî bir halde olan seci, tasannudan sayılmaz.

«Kıymet verir mi insan, beyhude kılü kale»
«Ehli şuur olanlar, bakmaz tasannü-ı kelâme»

Nasuhî

(Tasavvur): Niyet, meram, fikri düşünce, hatıra getirmek. Mülâhaza etmek, bir şeye zihinde bilâ hüküm suret vermek.

Akıllarının her ermediği şeyi inkâr edenler, güzel bir fikir ve tasavvurdan mahrum kimselerdir.

«Nücûm-i na mütenâhi bütün çalışmakta»
«Sukûn tasavvuru kabil mi budı mutlâkta»

(Tasavvuf): Şeriat adabı ile zahiren ve batînen tahalli semeresi olarak husule gelen feyz-i ilâhî.

Cenab-ı Hak'ka raptı kalb ile masivadan alâkayı kesmek. Terk-i deavî ve kitmanı maani, alâiki nefsiyeden tecerrüd. Zemaimden teberri. Hakikî ilimlere taalluk. İlâhiyat ile ve batınî umur ile iştigâl eden bir felsefe şubesi. Kalb hânesini tasfiye ve tahliye.

Şer'i ilimleri tahsil etmeden tasavvuf ile iştigâl etmek, daha hâne tedarik edilmeden tenkış ve tezyine kalkışmak demektir.

«Tasavvuf nefsini pâk eylemektir»
«Fena ile anı hâk eylemektir»

Hüdaî

(Tatyip): Gönül almak. Lütûf ile muamele. Güzel söz ile veya lûtuf ve ihsan ile bir kimsenin hâtırını hoş etmek.

Müteessir bir kalbi tatyip etmek, fakir bi rşahsı ihtiyaçtan kurtarmak kadar memduh bir harekettir.

«Herkesi hâlince kıl tatyibe sarf-ı makderet»
«Çehre-i feyzinde renki ademiyet parlasın»

Nasuhî

(Tazallûm): Mazlûmiyet göstermek, zulme veya musibe tve felâkete duçar olduğunu beyan etmek. Birinin zulmünden, haksız hareketinden şikâyet göstermek.

Tazallum-ı hâl, ruhun his ettiği bir ihtiyaçtır.

«Birer lisanı tazallûm uzattı her makber»
«Zavallı taşlara lâkin bakan mı var»

Akif

(Tariz): Söz dokundurmak. Dokunacak söz söylemek. Muammalı bir surette yazı yazmak, bir şeyin kusuruna îmada bulunmak. Birine ait olmak üzere kinaye tarikile söz söyleyivermek.

Ciddiyete münafi, inkisar-ı hâtıra bâdi olacak tarizlerden kaçınmalıdır.

«Var iken elde delili kat'î»
«Tigi lâ yüselü amma yef'al»
«Ukalâ bir yere gelse bulamaz»
«Hikmeti Halık'a tarize mahal»

Şeyh Vasfi

(Taziye): Taziyet, karibi ölen bir kimseye teselli verecek sözler söylemek. Bir musibet vukuunda sabır ve tahammül tavsiyesinde bulunarak hüzün ve kederi izaleye çalışmak. Nasin örfünde mevt hâline tahsis edilmiştir.

Taziye, içtimaî bir vazifedir.

«Etmedi sırrını aklın temyiz»
«Hame-i hayreti ettim tehziz»
«Ne acepdir ki ,yazarmış âdem»
«Taziyetnâmeyi tebirk âmiz»

Hâmit

(Taassup): Bir şey ile iktifa edip hoşnut olmak. Milletine, akrabasına veya zulüm görenlere müzaheret kaydında bulunmak. Âdetlerde ve maddî, manevî hususlarda fazla sebat ve gayretkeşlik göstererek taraftarlıkta bulunmak.

Taassup iki türlüdür .Biri taannütten, temerrütten ibaret olup mezmumdur.. Diğeri de salabetten, metanetten ibaret olarak memduhdur.

Taassup, lâfzı, pek ziyade sui istimale uğrayan bir kelime olmuştur.

Muhik olan bir mes'elede, meselâ dinî ahlâkî bir vazifede sebat etmek, gayretkeşlik göstermek bir meziyettir ki, buna «salabeti Ahlâkiye» nâmı da verilir.

İşte böyle bir meziyeti «taassup» diye tezyife çalışanlar, meziyeti ahlâkiyeden mahrum olduklarını göstermiş olurlar.

«İsnadi taassup olunur merdi gayura»
«Dinsizlere tevcihi reviyet yeni çıktı»

Ziya Paşa

(Tazim): Büyüklemek. Hürmet etmek, büyük sayılan bir zat hakkındaki hürmet ve tekrim .Bir şey hakkında büyük sayıldığına delâlet edecek surette muamele yapmak.

Emr-i ilâhîye tazim, mahlûk-ı hüdaya şefkat; müslümanların şıarıdır.

«Peder-ü madere tazim eyle»
«Yâni ifrat ile tekrim eyle»

Vehbi

(Tayip): Ayıplamak, takbih. Bir kimseye ayıp ve kusur isnat etmek.

Kendi aybını gören, başkalarını tayip edemez.

«Elhazer kimseyi kılma tayip»
«Gelmesin başına ol aybı acîp»
«Kılma noksan-ı vücude hande»
«Yoksa mayup olursun sen de»

Vehbi

(Tegafül): Gafilce hareket, bilmez gibi görünmek. Nasin mesavisine ait bir şeyi görmemezlikten gelmek.

Yerindeki tegafül, hakîmâne hareketlerden sayılır.

«Etsen ne olur biraz temayül»
«Lâyık mı buna beca tegafül»

Ali Ulvî

(Tefeül): Uğur sayma, fal açma. Bir hadiseyi hayır mukaddimesi, muvaffakıyet nişânesi ad etmek.

Bir gencin akılâne ,edibâne yaşaması ile istikbâlinin müemmen olduğuna tefeül edilebilir.

«Her ne dem hâli perişanım tefeül eylesem»
«Hande eyler güyiya mecmuayi falim benim»

Esrar Dede

(Tefahur): Mübahat, öğünme, servet ile hüsn-ü an ile veya aba-ü ecdat ile fahr-ü gurur izhar etmek.

Kabili zeval olan şeyler ile tefahür, belâhet nişânesidir.

«Ne izz-ü cah-ü neseple, ne kesbî mal iledir»
«Fakat tefahür-ı ehli dilin Kemal iledir»

Vehbi-i Kadim

(Tefrit): Taksir, ihmâl, itidal noktasından aşağı kalmak. Bir hususta itidal haddini noksan suretile tecavüz etmek. Mukabili ifrattır.

Cahil, ya müfrit veya müferrit olur.

«Madem ki, kurtuluş bize ezdadıdan muhal»
«Olsaydı barı anda da bir hadd-i itidal»
«Tefrîttir anın dahi efsus gayeti»
«İfrata yaki müncer olur hep nihayeti»

Halil Edip

(Tefekkür): Düşünmek. Derince mülâhaza. Bir mes'ele hakkında imali fikretmek. Kuvve-i fikriyenin nazar-ı akıl hasebile cevelân etmesi.

Kalpte sureti hâsıl olmayacak şey hakkında tefekkür mümkün olamaz. Bunun içindir ki, Cenab-ı Hak'kın nimetleri tefekkür olunur, zâtı akdesi tefekkür olunamaz.)

Acaibi hilkati tefekkür sayesinde gaflet gider, kalp tenevvür eder .

Bir takım cühelâya mütefekkir denilmesi, tehakküme mahmuldur.

«Düşüp tefekküre pîrâne kudretiil lâhî»
«Kemâli acz ile tıflâne ağlarım gahî»

Ekrem

(Tefviz): Bir işi birine havale etmek. Bir işi birisinin uhdeisne vermek. Husulü temenni olunup ademi husulünden havf edilen bir şeyi Cenab-ı Hak'ka havalede bulunmak.

Umurunu alîm ve kadîr olan Hak Tealâ'ya tefviz eden, muvaffakıyete nâil olur.

«Hakka tefvizi umur et, ne elem çek ne keder»
«Gelir elbette zuhura ne ise hükm-i kader»

Vasıf

(Takdir): Beğenmek, kadrini bilmek, kıymet biçmek, farz ve tahmin. İtayi kudret.

Cenab-ı Hak'kın vaki olacak şeyleri âlemi ezelde muktazayı hikmetine göre mikları mahsus ve vech-i mahsus üzere tayin buyurmuş olması.

Takdir-i ilâhinin bir tecellisi demek olan bu manzume-i kâinat, bir takım esbap ve müsebbebat silsilesinden müteşekkildir.

Binaenaleyh, takdire itikat, tedbire, esbaba tevessüle mâni değildir.

«Değil tedbir ile bir ferd kadir mahv-ü isbata»
«Sutûri nüshai takdire kimdir hame uydurmuş»

Ragıp

(Taktir): Nafakayı azaltmak. İnfak ve iaşe hususunda kadr-i marufa riayet etmeyip bilâ zaruretin tazyik göstermek.

Taktir, hassetten, Cenab-ı Hak'ka ademi itimattan neş'et edeceği için mezmumdur.

«Ne tebzir eyle emvalin, ne de taktir'e meyl eyle»
«Bulun her bir işinde sen Kemali itidal üzre»

Nasuhî

(Taklit): Takınmak, kuşanmak, nümune ittihaz etmek. Bir şeyin sahtesini yapmak. Bir şeyin nazirini vücuda

getirmek ameliyesi. Başkasının sözünü veya tarzı amelini müstahsen görüp bilâ burhan kabul ve o veçhile hareket etmek.

Eazimin asârını, mehasinini taklit; şayânı takdir bir harekettir. Nasin mesavisini taklit ise bir eser-i hamakattir.

«Ehl-i taklid ile ruşendil eder mi ülfet»
«Berki gül gonceitasvîrde, şebnem mi olur»

Ragıp

(Takva): (Günahtan sakınmak. Cenab-ı Hak'kın emirlerine, nehiylerine riayet. Adab-ı şeriatı muhafaza. Dergâhi ulûhiyetten tebit edecek şeylerden ictinap. Ukubatı ilâhîyeden tevakkı. Takva bir âli hasletir ki, insanın suretini tezyîn, siretini tenvîr, uhrevî saadetini temin eder)

«Besdir erbabı fikrete bu hitap»
«Fettekullahe ya ülil ebsar!»

Ahmet Şakir Paşa

(Tekasül): Üşenmek, yapılacak işte tenbelcesine, âtılâne bir surette davranmak.

İlim ve irfan yolunda tekâsül gösterenler, fazilet sahasına kavuşamazlar.

«Tekasül ayıptır insana he rmeslekte, her yerde»
«Çalışmaktır medarı mazhariyet cümle âmale»

Safa

(Tekâmül): Pek mükemmel bir hâle gelmek. En son mertebe-i kemale kavuşmak.

(Yanlış telekkiyata uğrayan hâdisattan biri de kâinatta hissedilen tekâmüldür. Bütün bunlar birer eser-i kudrettir.)

«Yükselir evvel güneş sonra zevale yüz tutar»
«Mebde-i idbar olur evci tekâmül sandığın.»

Nasuhî

(Tekebbür): Kibirlenmek. Müteazzimâne bir vaziye talmak. Tekebbür, iki veçhiledir: Biri, bir zâtın güzel fiillerinin haddizâtında çok, başkalarının mehasinine galip olmasıdır. Bu memduhtur.

Diğeri de bir kimsenin güzel fiilleri, başkalarının mahasininden fazla olmadığı hâlde kendisini öyle yüksek görmesidir ki, bu mezmumdur.

Ukûbeti büyük olan günaha «Kebîre» denir. Cem'i «Kebair»dir.

(Mahlûkı hüdaya karşı tekebbürde bulunanlar, hiç beklenilmeyen bir badireden dolayı hâki mezellete düşer giderler)

«Hussadi asrın etme nazar, güftügûsuna»
«Şir iltifat eder mi kilabın gulusuna»
«Lâzı mdeğil inayeti ehl-i tekebbürün»
«Bahşeyledim atasını vech-i abusuna»

(Tekdir): Azarlamak. Bulandırmak. Birisi hakkında hüzün ve kederini mucip olacak surette muahezede bulunmak.

Hakîmâne bir tarzda yapılmayan tekdirler, tesirsiz kalır.

«Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdir»
«Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir»

Ziya Paşa

(Tekellüf): Külfetli iş yapmak. Gösteriş için özenmek. Meşakkatli bir işe katlanmak. Usuli muaşerette ,hayat-ı içtimaiyede âdetten ziyade külfet ve zahmet ihtiyar etmek.

Tekellüf, samimiyete münafîdir.

«Çün hâne senindir ey dost»
«Teklif-ü tekellüfe ne hacet»

(Taltif): Lütfetmek, yumuşatmak. İyilik ile gönül almak. Bir kimse hakkında kavlen veya filen lûtuf ve nüvazişte bulunmak.

Mahalline masruf olmayan taltif, zaittir.

«İltiyam ile o güftarı lâtif»
«Daim eylerdi Kulûbu taltif»

Hakanî

(Temellûk): Tebasbus. Müdahene. Yaltaklanmak. Bi rkimse hakkında ze-

lilâne evzaa mukarin sözlerle cemile göstermek.

Nasin temellûkuna aldanan, akılsızdır. Mütemellik, umduğuna eremez, gösterdiği denaette yanına kâr kalır.

«Etme temellûk sakın çarhı denî pervere»
«Lûtfunun, ihsanının aksi numayan olur»

(Televvün): Döneklik. Renkten renge girmek. Bir hâlde sebat etmeyip vakit vakit tebdili fikir ve harekette bulunmak.

Mütelevvin olanlar, seciyesiz kimselerdir.

Televvün; ahlâkın zafından, menfaat düşkünlüğünden neş'et eder.

«Hezar ahbap ola nehl-i televvünden vefa gelmez»

Ragıp Paşa

(Tevazu): Mahviyet. Alçak gönüllülük etmek. Müstahak olduğu mertebenin dununa tefazzulan razı olarak o veç hile muamelede bulunmak.

Tevazu, itilâya vesiledir. Mütekebbirlere karşı tekebbürde bunlumak, tevazua' münafi değildir.

(Rufaî Hazretleri demiştir ki; dâvalıların patırdısı, Hak Tealâ'ya tevazuan ses çıkarmayanların şerefini iskat etmez.)

«O rütbe mürtefi bünyaddır kasrı tevazu kim»
«Riyazı cennete nezzare kabildir zemininden»

Faizî

«Ruşen olmaz mı tevazu pişekânın izzeti»
«Afitap oldukca gevher çini şebnem hâktan»

Sami

«Mazharı feyz olamaz düşmiyecek hâke nebat»
«Mütevazi olanı rahmeti rahman büyütür»

(Tevbe): Günahtan rücu. Dinen mezmûm olan şeyden memduh olan şeye intikâl. Beşeriyet hasebile yapılan bir masiyetten —masiyet olduğu için— nadim ve kalben müteellim olup o masiyeti bir daha işlememeye azm etmek.

Samimî, halisâne, azimkârane olan bir tövbeye «tevbe-i nasuh» denir.

Nasuh, çok halis, çok temiz veya pek ziyade nafi ve muslih demektir. İsm-i mensûbu (Nasuhî) dir.

«Tevbe Yârabbi! Hata yoluna gittiklerime»
«Bilip ettiklerime, bilmeyip ettiklerime»

Nizamüddin

«Kerîme mücrimin inkârı cürm-i diğerdir»
«Olur mu tevbe günahkâre itirafı kadar»

Hâmi

(Tevbih): Tekdir, azarlama. Bir kimse hakkında ayıplarını saymak suretile levm ve tekdirde bulunmak.

Hakîmâne bir tab'a mâlik olanlar, katî lûzum görülmedikce kimseyi tevbih etmezler.

«İykaz eder ekser bizi hamuşi-i emvat»
«Bir makber olur nakılı tevbihi semavat»

Hamit

(Teveddüt): Sevmek, dostluk, taaşşuk,. Bir kimse hakkında temelluk ve müdaheneden berî olarak muhabbet izhar etmek.

Beyinlerinde teveddüt bulunmayan bir cemiyet efradı, müttehit, mütesanit bir kitle halinde bulunamazlar.

«Eşyada tenanül-ü tevalüt, hükm-i ceryâni hikmetindir»
«Fıtratta temayül-ü teveddüt, feyz-i seryâni hikmetindir»

Ekrem

(Tevfik): Münasip düşürmek. Avn-i ilâhî. İbadet-ü taat kudretini yaratmak. Cenab-ı Hak'kın kendi rızay-i şerifine kulunun işini muvafık kılması.

Tevfik lâfzi, esasen saadette de şakavette de, müstâmel iken muahharen saadette, müstahsen umurda mütearef olmuştur.

Binaenaleyh filân kimse şu fenalığa muvaffak oldu, denilmez. Belki şu iyiliğe muvaffak oldu denilir.

Sa'y ile tevfik, iki refiktir.

«Hak yol, aramak vacibedir akli selîme»
«Tevfikini isterse Hüda rahbe reyler»

Nefî

(Tevkır): Ağırlamak, izaz. Bir zat hakkında gösterilen kemâl-i ihtiram ve tazim.

Lâyik olan zatları tevkır etmeyen bir cemiyet, tevkıre lâyık olacak zatlardan mahrum kalır.

«Eyle piranı begayet tevkır»
«Seni de pîr ide ol rabbı kadîr»

Vehbi

(Tevekkül): Hakka itimat. Cenab-ı Hak'ka bilkülliyye ikbal ile masivadan iraz. Kudret-i beşeriyenin yetişemediği hususlarda sa'yi terk ile hakka teslimi umur. Esbaba tevessül etmekle beraber işin muvaffakıyete iktıranını Cenabı Hak'tan beklemek.

Esbaba tevessül, tevekküle mâni değildir. Esbaba tevessülü terk edenlere «mütevekkilîn» değil «müteekkilîn» denir.

Hak'ka tevekkül edenler, metin, azimkâr, sahibi seciye olacakları cihetle her işte muvaffakiyete nâil olurlar.

«Sal keştii vücudunu bahrı tevekkül»
«Aç badibânı himmeti yan gel de seyre bak»

(Tehzibiahlâk): Ahlâkı düzeltmek, güzel, safî bir hâle getirmek. Ahlâkî melekelerin fenalarını tarh ve izale, iyilerini tenmiye ve i'lâ ameliyesi.

Tehzibi ahlâka muvaffak olanlar mesutturlar.

«Hüsn-i ahlâk ile kaimdir Kemalâti beşer»
«Kabili tehziptir her veçhile ahlâkımız»
«Müstait kılmış bizi kesbi kemal-ü hikmete»
«Kadri insaniyeti i'lâ eden Hallakımız»

Nasuhî

(Tehekküm): Deprenmek; yıkılmak, ziyâde gazap. Ciddî bir tavır ile istihzada bulunmak.

Halka karşı tehekkümde bulunmak, fazilet-i ahlâkiyeden mahrumiyet eseridir.

«Fazilet ehline daim tehekkümü cühelâ»
«Cihanda kaidedir tâ cihan cihan olalı»

Arif Hikmet

(Tehevvür): Ziyade hiddet. İfratı gazap. Bir hâdise üzerine sonunu düşünülmeksizin birden bire hiddetlenmek. Muvafık olmayan yerde ikdam etmek. Bir işe mülâhazasızca saldırmak.

Tehevvür, kuvve-i gazabiyeye ait bir halettir ki, insan bu yüzden ikdamı muvafık olmayan şeylere ikdam edip atılır. Bir insanın bir cemiyete karşı mukateleye kıyam etmesi gibi.

Tehevvürün neticesi, nedamettir.

«Olmaz bu hiddetinle çehre-i maksud cilveger»
«Öğret sen itidal, ruhı tehevvür şiarına»

Nasuhî

(Teyakkuz): İntibah, uyanmak, gaflete mağlûp olmayıp uyanık, mutabassır bir hâlde bulunuş.

Zamanın muhtelif hâdisatından müteyakkız olmayanlar, emvata mulhak demektirler.

«Şuunatı cihan iykaz ederken halkı gafletten»
«Neden mahrum kaldın hufte ruhum sen teyakkuzdan»

Nasuhî

(Se) harfi

(Sar): Kin tutmak. İntikam almak, maktulün velisi, kan dâvasında bularak katil hakkında kısas icra ettirmek.

İntikam almaya «ahzi sar» denir.

Bir mücrimi afvetmekten mütahassıl zevk, ahzısardan husule gelecek zevkten daha ziyadedir.

«Leîm odur ki, hemen kaydı ahzı sare düşer»
«Felek nüfuzuna tesîritam verdikce»

(Sebat): Kımıldamamak. Bir halde durmak, ahdinde sebat etmek. Bir meslekte, bir kanaatte, bir fikirde ber karar almak. Basar ile veya basiret ile görülebilen mevcut. Zıddı, «zeval»dir. Sebatsız kimseler ile arkadaş olma, sonra yarı yolda kalırsın.

«Manendi şecer nabit olur sabit olurlar»
«Herhangi işin ehli isen anda sebat et»

Ziya Paşa

(Servet): Zenginlik. Emvalin kesreti. Menkul ve gayri menkul malların heyet-i mecmuası.

Bir kimsenin hâiz olduğu fazl ve marifet. Haysiyet ve fazilete manevî servet denir.

Meşrû servet, büyük bir nimettir.

«Ezdiyat nüfus, servettir»
«Baisi izz-ü mülk-ü millettir»
«Hangi bir yerde say ola mûtat»
«Olmaz evlâddan güzel irat»

Mustafa Sabri

(Si'ka): Mutemet, sözüne, özüne inanılacak kimse. Sözüne, işine itimat olunan zat. Cem'i «sikat»dır.

Yemin ile müekket olan akıt ve ahde «misak» denir.

Zamanımızda bir kimseye «si'ka» dir diyebilmek için bin vesika lâzımdır.

«Fecri kâzip gibi her söylediğin çıktı yalan»
«Sika sanmış seni, aldanmışım ey köhne felek»

Nasuhî

(Sena): Medih. Tazim ile yâd. Bir zâtı mehasinini zikr ve tadat suretile meth etmek.

Lâyik olmayanları senada bulunmak, ya cahilden veya müdaheneden neş'et eder.

«Gaibâne beni zem eyleyen a'da yeğdir»
«Yüzüme karşı sena han olan ihvanımdan»

(Sevap): Ecr, yapılan ibadet ve taatın mükâfatı. Nezd-i ilâhîde makbul ve ecr-i uhrevîyi calip olan amel.

Herkes niyetinin güzelliğine göre sevap kazanır.

«Lisanı pâk Nebevîden yalanlar uyduruyor»
«Sıkılmadan da sevap işledim diyip duruyor»

Akif

(Cim) Harfi

(Cah): Mansıp, menzilet. Mehabet. Nufûzu kelâm. Nas yanında uluvv-i kadr.

Cahil olanlar, cah ile şerefyap olamazlar.

«Ne cah iledir, ne mal iledir»
«Beğim ululuk kemâl iledir»

(Cebanet): Cübün, korkaklık, yüreksizlik. Havf ve haşyet melekesi. Bir şeye havf dolayısiyle ademi iktidar. Kavi olması lâyık olan bir hususta kalbin zafiyet göstermesi.

Erkeklere cebanet yakışmaz.

«Meydanı yazık bir sürü divaneler aldı»
«Yerleşti cebanet ,gökünü her yere saldı»
«Yârap!. Bu günün akşamı ferdaye mı kaldı»

Akif

(Cebir): Kırığı düzeltmek, zorlamak. Gurur, kahır ve unf ile muamele. Riyazî ilimlerin bir şubesi olan muamele ilmi. Bir şahsın rızasını almaksızın kendisini bir fiile sevk ediş. Bir nevi kahır ve şiddet suretile bir şeyi islâh etmek. Başkasını kahren islâh etmesi için diğer bir şahıs hakkında yapılan cebre «icbar» denilir. Lâkin bilâhere mücerret ikraha da icbar itlak olunmuştur.

(Abdin ihtiyarını selb ve inkâr edip Cenab-ı Hak'ka cebir isnat eden bir taifeye «cebriye, mücbire» denilmiştir.)

Cebr ve kahr ile vücuda getirilen bir müessese payidar olamaz.

«İtilâi mülke hadimdir adalet, merhamet»
«Cebr-ü tazyik ile olmaz bir terakki münceli»

Nasuhî

(Cedel): Cidal, hırçınlık göstermek. Münazaai fikriye. Münazaa ve mügalebe tarıkı ile yapılan mübahese ve münazara.

Cedel'in asıl lügavî manâsı, fitili bükküp muhkem yapmaktır. Veya bir kimsenin arkadaşını katı bir yere bırakmasıdır. Mücadele yapanlardan her biride kendi fikrini takviyeye çalıştığı veyahut arkadaşını hâli mağlûbiyete düşürmek istediği cihetle o husustaki münazerei mahsusaya bu cedel adı verilmiştir.

Hakkı izhar ve ilâya hadim olmayan bir cedel, hodbinlikten ve kalp kırmaktan ibaret bir harekettir .

«Kesmiş atmıştır anı etme cedel»
«Tiği lâyüselü amma yefal»

Hakanî

(Cezbe): Coşkunluk. Meczubiyet. Ruhun heyecanı. Ruhun hayret ve meserrete kapılarak sanki cesetten hariç bulunuyormuş gibi olması.

Cenab-ı Hak'kın bir insanı taraf-ı mânevisine cezbetmesinden husule gelen kûdsî bir halet.

(Bu mükevvenatın her levhası, ruhu cezbedar edecek kadar lâtif, bedî bir eser-i kudrettir)

«Ey ehli cezbe himmet edin kuşça camma»
«Ol damığehten avnile şayetki kurtula»

Beliğ

(Cerbeze): (Natıka perdazlık. Becerikli olmak. Mahcubiyetten berî, kemali cüretle kelâma, tavzihi fikre kadir olmak melekesi.)

Cerbeze, kuvvei müdrikenin ifratıdır.

Edebe karîn ,hayre müteveccih olmayan bir cerbeze şarlatanlıktan sayılır.

«Hıfzetmek ile cerbezeî felsefiyatı»
«Zannetmeki oldun rehi tahkikte âkıl»

Sami

(Cürm): Günah, Suç, Emr-i ilâhîye muhalif yapılan herhangi bir hareket.

Cürme cüret, ne büyük bir cehalettir.

«Sevadı cürm ile kesmem ümidi nuri rahmetten»
«Hicabı zülmeti bir lâhzada tenvir eder mehtap»

Hâmi

(Ceza): Terbiye, ukubet. Suç sahibine mahsus eziyet. Bir amel'e tekabül eden şey —mükâfat veya mücazat— ki, âmilini ya hayr ile tebşir eder veya şer ile tevıd eyler.

Ceza kelimesi türkçede yalnız azap, ukubet, manâsında kullanılmaktadır.

Kıyamet gününe «ruzi ceza» denilmiştir.

Herkes yaptığının cezasını ergeç görür.

«Dursun kefi hükmünde terazuyi adalet»
«Havfun var ise mahkeme-i ruzi cezadan»

Ziya Paşa

(Ceze'): Feryadüzarî, Ağlayarak şikâyette bulunmak. Sabırsızlıkla telâş asarı göstermek. İnsanı sadedinde bulunduğu şeyden men ve kat'eden hüzün.

Ceze', hüzünden ehastır. Aslında ipi ortasından kesmek manâsınadır.

Metin olan zatlar; öyle her nâhoş hâdiseden dolayı ceze' ve feze'de bulunmazlar.

«Mâbudunu münkir bulunan şahsa ahiren»
«Feryadü ceze' etmesi bir fâide vermez»

Nasuhî

(Cesaret): Cüret, yiğitlik, cesur, bî perva olmak, mühataralara, mehlekelere karşı ruhun müttasif olduğu mükavemet melekesi.

Çok kerre cesaret, vesîlei muvaffakıyet olur. Cüreti câhilâne ise mezmumdur.

«Cahilim ettiğim cesarettir»
«Af edin kılmayın beni tahcîl»

Hamid

(Celâdet): Metanet, şecaet, kuvvet, yeğitlik. Şiddet ve metanete mukarin olan bahadırlık. İslâm mücahitlerinin nasiyelerinde parlayan celâdet leması, bulutların çarpışmasından mütehassıl saikalardan daha dehşetlidir.

«Nakes odur ki havf ile kuvvet perest iken»
«Erbabı acze karşı celâdet nümûn olur»

Nasuhî

(Celâl): Celâlet. Ululuk. Hiddet, feveranı Gazap, azamet-i kadr. Beynennas mehabet. Hak Tealâ'nın kahr ve şiddetle tecellisi.

Cenab-ı Hak'kın celâlinden cemâline sığınırız.

«Namık Celâl-ü cahi tenezzülle istemez»
«Baş eğmez asûmana uluvvi cenabımız»

Kemal

(Cemal): Hüsnüan. Yüz güzelliği. Zahirî ve batınî güzellik. İstihsane, şayan olan şey.Zatî ve suverî güzellikten ibaret olan nezih bir sıfat. Cenab-ı Hak'kın rıza ve lûtf ile tecellisi.

Âkil olan, seriüzzeval olan bir cemale mağrur olmaz.

«Bir dilbere dil verki, cemali ola baki»
«Meyl eylediğin sureti dilber mi sanırsın»

Nâci

(Cemiyet): Encümen, hey'et, cemaat, düğün, topluluk, bir yere toplanış. Efrad-ı beşerden bir kısmının bir yerde beraberce yaşayış hâli. Sözün münsecim, ahenkdar olması.

Cemiyetlerin ruhu, diyanet ve fazilettir.

«O cemiyet ki, vicdanında hâkim havfi yezdandır»
«Bütün dünyaya sahiptir, bütün akvama sultandır»

Akif

(Cinnet): Cunun, Delilik. Muvazenei akliyenin bozukluğundan mutahassıl bir haleti ruhiyedir ki, ef'al ve akvalin tarîki akl üzere cereyanına mâni olur.

Akîl suretinde görülen bir takım kim selerin tarzı hareketleri tetkik edilirse, mecnun oldukları tahakkuk eder.

«Münevver sandığın bir çok zevatın tarzı etvarı»
«Hakikat bin olanlarca birer burhanı cinnettir»

Nasuhî

(Cud): Cömertlik, sahavet, nasa arzı hacet etmelerine meydan vermeksizin lutûf ve ihsanda bulunmak meziyeti. İd dihal edilen şeyleri, ister mal ve ister ilim olsun bezl etmek.

Ömerülfaruk hazretleri buyurmuşlardır ki: İmarete o kimse yakışır ki, kendisinde şu dört haslet bulunur. Bilâ şerefcud, bilâ buhl imsak. Bilâ za'f mülayemet, bilâ'unfı şiddet.

«Bahşış nabemahal, cuddan olmaz madut»
«Sıfrı makûsu ile artarmı hesabı rakamın»

Vehbii Kadim

(Cevdet): Ciyadet. İyi olmak. Bozukluktan berî bulunmak. Halis olma. Zihnin, fikrin, Karîhanın sıhhat ve intizamı.

Cevdeti fehm; suhuletle, sıhhatle tefehhüm melekesi, melzumdan lazime sıhhati intikâl demektir.

Cevdeti fehme, sıhhatı fikre mâlik olmayanlar, eâzimin asârını takdir edemezler.

«Hamei renginimi kırdı nihayet rûzigar»
«Cevdeti efkârım mahv eyledi devri zaman»

Nasuhî

(Cehalet): Cehl. Bilmemek. İlim ve marifetten mahrumiyet. Suiahlâk. Bir şeye mahiyetine muhalif bir surette itikat.

Bir şahsın kendi cehlini bilmesi bir cehli basittir. Bunun izalesi umulur. Cehlini bilmemesi ise bir cehli mürekkeptir ki, bunun izalesi müşküldür.

Bütün fenalıkların menşei, cehalettir.

Aristotalis demiştir ki: Dünyada en büyük saadet, sıhhat ,orta halde taayyüş ve izale-i cehalettir.

«Etme ar öğren oku ehlinden»
«Her şeyin ilmi güzel cehlimden»

Vehbi

«Cihanda gün görelim bizde derseniz şayet»
«Zulamı cehli nuhuset nişanı kaldırınız»

Muhyeddin Raif

(H) harfi

(Hacet): İhtiyaç, zaruret, lüzumlu şey. İnsanın kendisini severek müftekır olduğu husus. Cem'i: hacat ve havaiç' tir.

Mürüvvet sahipleri herkese arzı hacat edemezler.

«Kendini görmeğe yoktur hacet»
«Bilmeye arif ile nadânı»
«Zâdei tab'ı ile zahir olur»
«Herkesin mertebei irfanı»

Bakı

(Hazırcevaplık): Yerine göre alelfevr, münasip, zarifâne cevap verebilmekten ibaret bir hassedir ki, zihnin kuvvet ve sür'atından neş'et eder.

Tabiî olmayan, tekerrür eden hazırcevaplık; nâhoş bir his uyandırır, sahibinin hafifliğine delâlet eder.

«Göz ucuyla âşıka gâh lûtf eder gâhî itap»
«Bir suale yer komaz ol gamzeî hazır cevap»

Nef'î

(Hal): Keyfiyet, mecal. Kuvvet ,takat, cezbe, derd-ü keder. Oluş, bulunuş. Her şeyin içinde bulunduğu mütegayyir vaziyet. İnsana vakit vakit, arız olan ruhanî, seriüzzeval keyfiyet. Zevk ve hacalet gibi. Mazi ile istikbâl arasındaki mevhum zaman.

İnsanın hâli kaline uygun olmalıdır.

«Kimdir bu rüzgârda asûde hal olan»
«Tarihı sergüzeşti selef ezberindedir»

Hazik

(Halet): Hal. Suret. Keyfiyet. Bazı ruhî hâdiselerin gayrı sabit bir surette kalpte tecellisi.

Bir kimsenin mahiyetini anlamak isterseniz, haleti ruhiyesine güzelce dikkat ediniz.

«Ekser kişinin suretine sireti uymaz»
«Yarap bu ne hikmettir, ilâhî bu ne halet»

Ziya Paşa

(Hubbi Vatan): Yurt sevgisi. İnsanın doğup büyüdüğü mahalle, milletinin hükümran olduğu arazi sahasına kalben mâil ve müncezip olması.

Bir milletin tarihî an'anelerini, maddî ve manevî bütün varlığını sineî ihtiramında saklayan vatandır. Bunun içindir ki, her millet kendi vatanına kalben mümcezip ve merbuttur.

«Halkı âlem bittabı' hubbi vatan mecluptur»
«Bin gülistâna değişmez bum bir viraneyi»

Esat Muhlis Paşa

(Hicap): Mahcubiyet. Utanmak. Perde. Nâhoş ,edebe münafi bir halden dolayı kalbin üzülüp sıkılması.

Hicap, temiz kalplerin harice akseden bir rengin lemasıdır.

«İstemez ehli safa rengi hicabi imtihan»
«Vechi erbabı hayada ar kendin gösterir»

Leskofçali Arif

(Hiddet): Öfke. Dargınlık. Titizlik. Ruhu tehyiç eden nâhoş bir haletten dolayı kuvve-i gazabıyenin feveran etmesi.

Hiddetle oturan, nedametle kalkar.

«Rahı salaha gidip, sulh-ü sülûk ehli ol»
«Hisse uyup herkese, hiddetü şiddet neden»

Hüdaî

(Hazaket): Üstadlık. Bir mesleğin bütün dekayıkına vakıf olacak surette kazanılan ihtisas ve maharet. Sahibine «Hazık» denir.

Tabibin hazakatı kavlinde değil, fılindedir.

«Doktorun gerçi hazakattan nasibi yoksa da»
«Bir nazarda kurtarır bimarı renci rubtan»

Nasuhî

«Elden çıkınca kadrini anlar sipıhri dun»
«Hazık gibi sühanveri hayli zaman arar»

Hazık

(Hırs): Tamah, aç gözlülük. Şiddetli arzu. Bir şey hakkında ziyadesile rağbet ve meyelan göstermek.

Adi şeyler hakkındaki hırs, bir fakrı kalbîdir. Mealî hakkındaki hırs ise ruhun ulviyetine delildir.

«Telâşi hırsı bîca, âdemi mahrûmi kâm eyler»
«Ki desti raşedar ile dolu pey manecem olmaz.»

Sami

(Haram): Memnu, yapılması gayrı caiz şey. Bir şeyin memnuiyeti ya teshiri ilâhî ile olur. Hazreti Musanın çocukluğunda süt annelerin sütlerinden imtinaı gibi. Veya bir beşerin men'i ile olur. Kanunî memnuiyetler gibi. Veya akıl cihetinden olur. Habaisten insanların içtinabı gibi veyahut şer'i şerif cihetinden olur. Bilcümle müharematı diniye gibi.

Halâl ve haram tanımayan bir şahsa hiç bir hususta itimat edilemez.

«Kasidem hâlimi arz eylemişken»
«Deriga sormadın bir kere halîm»
«Şu son mısraım olsun son hitabım»
«Haram olsun sana sihri halalim»

Naci

(Hürmet): İtibar, şeref ve haysiyet. Bir zat hakkında yapılan riayet ve ihtiram. Bir şeyin şer'an haram olması.

Ebeveynine hürmet etmeyen, evlâdından hakaret görür.

«Hürmet et hürmet et aman kaleme»
«Olma mağrur devlet-ü haşeme»

Halil Edip

(Hürriyet): Azadelik. Kendi salâhiyeti zatiyesini istimâl edebilecek. Kudrete mâlikiyet. Alâiki kat', hakayıka teveccüh. Malı meşru surette kazanıp müstahsen mahallere sarfa, gayrı meşru surette kazanıp gayrı müstahsen yerlere sarfetmeden men'i nefse kudret.

Her istediğini yapmak hürriyet değil, behimiyyettir. Asıl hürriyet, şehevata, heva-ü hevesata esir olmamaktır.

«Kendi istikbâlini temine gayret etmeyen»
«Akıbet bin parça eyler cevher-i hürriyeti»

Nasuhî

(Hazm): Hazamet, sebat. Doğru rey. Rüşt ve basiretle muntazam ,ihtiyatkârane bir surette hareket ve umuru idare.

Akıbeti meçhul veya meşkuk işlere girmek, hazme münafîdir.

Hazm ile azm. İki kanat mesabesindedir. Şahikai amale yükselmek bu ikisinin birleşmesiyle kabil olabilir.

«İltizami kemali hazm eyle»
«Rahı ihlâsa öyle azm eyle»

Naci

(Hüzün) : Gam, keder, gusse, mahzunluk hâli. Gamdan dolayı nefiste husule gelen huşunet. Bir mekruhun vukuu veya bir mahbubun fevti dolayısiyle insana arız olan inkisarı kalp.

Intikam arzusu ile galeyana gelen **kalp kanı, mafevka karşı munkabiz olup** hüzne ve madûna karşı münbasıt ve münteşir olarak gazaba sebep olur. Binaenaleyh hüzün ile gazabın menbaı birdir.

Halk için hüzün, ruhun hummasıdır. Hak için **hüzün kalbin** ziyasıdır.

Sokrat daima şad ve handan bulunurdu. Sebebini soranlara demişti ki; ben hiç bir şeye kalben merbut olmam ki, fıkdanından mahzun olayım. Ve dünya metaından hiç bir şeyin husulünü gözlememki ,ademi husulünden dolayı elem çekeyim.

«Teessüf eyleme mağlûp isen de leşkeri hüzne»
«Hüda imdat eder mansur olursun böyle kalmazsın»

Şemsettin

(His): Duygu. Anlama. Ruhtaki duyma kuvveti hasse cihetinden husule gelen ilim ve fehm. Havas vasıtası ile haricî eşyanın tesirini duymaya yarayan meleke. Beş hasseden biri ile vuku bulan anlama. Hasse; arazi cismiyenin bilinmesini temin eden bir kuvve-i nefsiyedir.

İnsanlarda görme, işitme, koklama, tatma, dokunma namiyle beş hasse vardır. Bunlara «havassı hamse», «meşairi hams» denir. Vukua gelecek bir şeyi sevki tabii ile müphem surette evvelden anlamaya da «hissi kablelvuku» denilir.

Selimülkalp olanlar, rakikulhis olurlar.

Hissi haya, hissi merhamet gibi duygular, birer asabî maraz değil, birer fazileti ruhiyedir.

«Ağlarım ağlatamam, his ederim söyleyemem»
«Dili yok kalbimin ondan ne kadar bizarım»

Akif

«Acımak nâili rahm olmayı intaç eyler»
«Bunu bizzat beyan eylemede peygamber»
«Acıyın ki; acısınlar size de emri ile»
«Merhamet hissini talim ediyor ümmetine»

Tahirül Mevlevî

(Hassasiyet): İçli, duygulu bir hâlde bulunmak. Ruhun çokça duygulu bir hâlde bulunuşu.

Mâkul olan bir hassasiyet, memduhdur.

«Bak ne engin ruha mâliktir zamane âdemi»
«Hiç duymaz gark olur da en mukaddes gayesi»
«Pek talatum hiz olur ammaki hassasiyeti»
«Ger batarsa beş kuruşluk bir küçük sermayesi»

Nasuhî

(Hasep): Asalet. İyi soy. Şerafeti zatiye. Bi rkimsenin bizzat hâiz olduğu fazilet ve irfan. İnsanın kendisine veâba-ü ecdadına ait mefahir. Şan ve şeref.

İnsanın hakikî şerefi ,hasebile değil, edebi iledir.

«Hakka minnet, o şehi zülhasebin»
«Yâni peygamberi âli nesebin»
«Eyledi makdemi ferruh fali»
«Paye-i ali Kureyşi âli»

Hakanî

(Hasbıhal): Ahibba ve asdika ile dertleşmek, hikâyeî halde bulunmak.

Hasbıhal, naireyi teessürü teskin eder.

«Tefe'ül eyleyip dil, mushafi hattı izarından»
«Sevadı âyeti nur oldu zahir hasbi halimde»

Sami

(Haset): Kıskanmak, çekememek. Başkasının bilistihkak nâil olduğu nîmetlerden müteellim, bihuzur olup o nîmetlerin zevalini istemek.

Haset bir ateşdir ki, hasidin kalbini yakar. Mahsudun sahai ikbalini parlatır.

Abdullah il Ensarî hazretleri demiştir ki: Her kim kassami ezlin yaptığı kısmette zulüm ve hata etmediğini bilirse hasedden kurtulur.

«Hasedi kalbi adu, lûtf ile zâil olmaz»
«Senki de muzmer olan ateşe ab etmez eser»

(Hasret): İştiyak, iç çekme. Göreceği gelmek. Ahbabın iftirakından mütahassıl elîm bir halet. Telehhüf ve teessüfte son dereceye vasıl olmak, bir haldeki kalp tamamen melhufi teessür olur. Fevt olan veya husulü beklenilen bir şey için şiddetli bir arzudan münbais teessüf ve ıztırap.

Hasretle geçen günler, hayattan madut olamaz.

«Kanaat eylemezken mazrai didarına evvel»
«Değil mektuba şimdi, bir selâma hasret oldum ben»

(Hüsün): Surî güzellik. Maddî ve manevî letâfet. Bir şeyin tab'a mülâyim veya sıfatı kemal veyahut meth-ü senaya mahal olması. Dünyada medhi, ukbada savabı müstelzim olan şey.

Hüsn-i suri insana şeref vermez.

Sureti hasen, siyreti kabih olanlar hakkında.

«Hane güzel amma, içinde oturan çirkin» denir.
«Fikri neyli arzu, hüsn-i mecaziden abes»
«Nefhai maksut alınmaz goncai tasvîrden»

Hersekli Arif Hikmet

(Hüsnihulk): Huy güzelliği. Bir melekei nefsiye ki, kendisinden daima müstahsen fiiller suhuletle sadır olur. Nefsin evsaf ve melekâtında itidal. Mukabili «sui hulk»dir. Cem'i mahasini ahlâk, mesavi ahlâktır.

Hüsni hulk, sahibi için pek büyük bir nimettir.

«Oku bin can ile ihyai ulum»
«Hüsni hulk anda serapa malûm»

Vehbi

«Cunun alâmetidir sui hulk ey Hilmi»
«Nişane-i ukalâdır mahasini ahlâk»

Hilmi

(Hüsni semt): Güzel siyret. Nefsin kemalini temin eden şeylere muhabbet ve rağbeti.

Hüsni semte mâlik olmayanlar, bedî eserleri müşahededen zevk alamazlar.

«Zahirî bir hüsni bî aram ile fahrtemesin»
«Hüsni semt-ü hüsni tiynetten mücerret sineler»

Nasuhî

(Hüsni şirket): Ortaklık güzelliği. Şeriklerin ve diğer muamelecilerin istihsanını celbedecek bir tarzda harekette bulunmak.

Hüsni şirket sahibi hayatta muvaffak olur.

«Hüsnü fıtrattan muarra olduğun ilân eder»
«Etmeyenler itina dünyada hüsni şirkete»

Nasuhî

(Hüsnizan): Zan güzelliği. Bir kimsenin veya bir hâdisenin iyiliği hakkında vicdanî kanaat.

Hüsnizan ,kalbin safvetinden neş'et eder. Şu kadar var ki, hazme münafi olduğundan daima memduh olamaz. Mukabili «Sûizan» dir.

«Suizandan ictinap eyle velâkin elhazar»
«Herkesin hakkında gösterme ziyade hüsnizan»

Nasuhî

(Hüsnikaza): Hakka riayet güzelliği. Güzelce hüküm. İhvanın, ahibbanın ve sair insanların haklarına hüsn-i suretle riayet ve bu hususta minnet ve nedametten tecerrüt.

Hüsn-i kaza, bir eseri fazl-ü zekâdır.
«Kalbimde hüsnü niyet mevcut ise muhakkak»
«Hüsn-i kazaya eyler Allâh seni muvaffak»

Nasuhî

(Hüsn-i nazar): Güzelce bakış. Bir hasse-i kalbiye ki, sahibi daima halkın mahasinini görür, uyubunu görmez. Nasın zahir olan ayıplarını da ifşa etmeyip bir sureti hakîmanede setr ve izalesine çalışır.

Hüsn-i nazar, ruhun nezahat ve safvetinden neş'et eder.

«İmtinan etme iyale hazer et»
«Rahm-ü şefkat ile hüsn-i nazar et»

Vehbî

(Haşmet): Tantana. Etba ve ensar sebebi ile husule gelen azamet ve mehabet. Debdebe ve ihtişam.

Büyüklük haşmetle değil, faziletledir.

«Ey muazzam felek!. Ey mesti gurur-u nahvet»
«O ufûl eyleyen ecramına mağrur olma»
«Ben senin şa'şaai şânına kıymet vermem»
«Güvenip haşmeti bî sûduna mesrur olma»

Nasuhî

(Hasafet): Metaneti rey. Doğru düşünüş. Akıl ve rüşdün kuvveti. Dirayeti kâmile.

Nazarı hasafet, perde-i istikbâli kaldırarak umurun avakıbine nüfuz eder.

«Faziletkâr olan ehli kemale peyrev olmazda»
«Sefehkârane taklidi hasafet zanneder cahil»

Nasuhî

(Haz): Hisse, meserret. Hoşlanma. Zevk ve lezzet. Hayır cihetinden olan mukadder nasip. Cem'i huzuz ve huzuzat'dır.

Ulvî, ruhanî hâdiselerden mahzuz olmayanlar; güzel hazlardan, manevî zevklerden mahrum kimselerdir.

«Ey muhterem refiklerim hazz-u şevk ile»
«Tahsili fenn-ü daniş'e ıkdamı tam edin»

Hamdi bey

«Huzuza sakın hasrı nefs eyleme»
«Ki hep zevk için gelmedik âleme»

Hamit

(Hak): Cenab-ı Allâh. Adil ve insaf. Doğruluk. Bir adamın emeğine mukabil lâyık olduğu maddî ve manevî ecir. Sabit, vakıa mutabık şey. Bir kimse içi nsabit olan meşru iktidar. İnsanın sahip olduğu manevî kuvvet. sanın bazı şeyleri icra veya mütalebe edebilmeğe salâhiyettar olması. Cem'i «hukuk»tur.

Bu salâhiyet bakımından hakkın menşei hususunda müteaddit nazariyeler vardır. Şöyle ki:

Hakkın menşei; Fransız feylesoflarından «Helvetiyus»a göre «şevk» dir. Despot Dotrasi'ya göre «ihtiyaç»tır. Hollandalı «Spinoza»ya göre «menfaatı içtimaiye»dir. İngiliz feylezoflarından «Hops»a göre «kuvvet» dir.

Bu nazariyeler pek mecruhdur. Feylesofların cumhuruna göre de «akıl ile hürriyet»tir. Mademki, insan bir takım vazifelerle mükelleftir, artık o vazifeleri kendi hürriyeti dairesinde yapabilmek hakkına da mâliktir.

Felsefei diniyeye nazaran ise hakkın menşei; Cenab-ı Allâh'ın lihikmetin tecelli eden bir atıfeti süphaniyesidir.. Beşeriyetin vücudu, devamı, selâmet ve saadete mazhairyeti bir takım haklara nâiliyetine vabeste olduğundan hâkimi mutlak hazretleri beşeriyete bu hakları ihsan buyurmuştur.

Hak ile vazife arasında büyük bir münasebet vardır. Hak çok kere vazifenin bir neticesi olur. Bazan da vazifeden ayrılır. Meselâ: İnsan başkalarının hürriyetine riayetle muvazzaftır. Bunun neticesi olarak kendi hürriyetine de başkalarının riayet etmeleri hakkına mâliktir. Fakat insan, ihsan ile de,

muvazzaftır. Halbuki, bunun mukabilinde bir hakka mâlik değildir.

Hak lâfzı, şöyle birkaç veçhile müstâmeldir.

(1): Hangi bir şeyi hikmet muktezasına göre icad eden zat. Bu cihetle Allâh-ü Tealâ Hazretlerine «Hak» denir.

(2): Hikmet muktezasına göre icat edilmiş olan şey. Bu itibarla «ölüm haktır» Be'ıs haktır denilir.

(3): Vakıa mutabık surette olan itikat. Bu cihetle şu zatın akidesi haktır, denilir.

(4): İcabı veçhile ,icabı derecede ve icap eden zamanda vaki olan kavl ve amel. Filân zatın şu hususta kavli veya fiili haktır denilmesi gibi.

(5): İfası dinen, ahlâken vacip, lâzım gibi olan şey. Dindaşlarımıza yardım etmek üzerimize bir haktır, denilmesi bu kabildendir.

Hak, gayrı kabili iptaldir. Hak, kuvvete muvakkaten mağlûp olsa da nihayet galebe eder.

«Zevilhayata bakın, koşmuyor mu hakkı hayat»
«Peşinde cümle nebatat, cümle hayvanat»
«Müessiratı tabiatla dâim uğraşarak»
«Bütün cihan gibi onlar da istiyor yaşamak»

(Hakkaniyet): Adalet, insaf. Hak ve hakikata mutabık muamele.

İnsaf sahipleri hiç bir işde hakkaniyetten ayrılmazlar.

«Bir münevver ruhtan elbet olurlar bî nasip»
«Bakmayanlar çehrei pür nurı hakkaniyete»

Nasuhî

(Hakikat): Sadakat, vefadarlık. Hukuk şinaslık hassesi. Bir şeyin sabit mahiyeti. Bir lâfzın mevzuı lehinde istimali. İnsanı hakka takrip, masıvadan teb'it ede nve kalbi ihya ve tenvir eyleyen şey. Vakıa mütabık itikat. Riyakârane olmayan kavil ve amel. Zevalden masun olan şey.

Hakikat o kadar şa'şaalı bir simaya mâliktir ki, onu görmeye her göz kadir olamaz.

«Hakikat senc emeçhul olsa da bence müberhendir»
«Güneş âmalara pünhan ise biynaya ruşendir»

Namık Kemâl

(Hıkd): Kin. Gizli buğuz. Filhal ahzi intikam ile teşeffii sadr edilemediğin den dolayı kalpte muzmer olan adavet ve hissî intikam.

Hıkd, sahibini daima bî huzur eder.

«Çok zaman kin tutmadır hıkdülcemel»
«Hasleti mezmumedir sanma güzel»

Vehbi

(Hikmet): Bilgi, felsefe. Sırrı hafî. İlim ile amelin içtimaından husule gelen bir âli sıfat.

Adap ve ahlâka, mevizelere müteallik muhtasar, beliğ fıkralar. Temyiz ve idrak kuvvetinin itidal halinde bulunması. Her veçhile mühezzep olup kendisinden itidal üzere ef'al sadır olan kuvvei nazariye .İlim ile fiil ile hakka isabet.

Cenab-ı Hak'ka isnat olunan hikmetten murat, «Bütün cüziyat ve külliyatı bilmesi ve bunları son derece ihkâm ve itkan üzere icat etmesi» demektir.

(İnsanlara nazaran hikmet, eşyanın hakayıkını bikaderil imkân bilmek ve hayrata çalışmak demektir.

Hikmetle muttasıf olan zata ve hikmeti mutazammın olan şey'e «hakîm» denir. Lokman hakîm, Kur'an-ı Hakîm gibi)

Cah ve mansıp erbabının her sözünü hikmet sanmak, zengin bir adamın yüzüğündeki adî bir taşı pırlanta elmas sanmaya benzer.

«İsterim her yerde bir hurşidi hikmet parlasın»
«Her cihatten pertevi ilm-ü fazilet parlasın»

Nasuhî

(Hilm): Tabiat yavaşlığı. Hiddeti terk, şiddete tahammül. Gazab nairesini itfa. Gazabın heyecanından nefsi zapt ve imsak.

Hilm, yerinde olmak şartı ile pek memduhtur. Onun bunun hakaretine ve zulmüne tahammül etmeye «inzilam ve hlimi hımarî» denir ki, mezmumdur.

«Sıfatı hilme çalış olma gazup»
«Hak seni kılmaya ta kim mağzup»
«Gerçi hilm oldu pesendide nüma»
«Olmaya hilmi hımarî amma»

Vehbi

(Hamaset): Bahadırlık. Kahramanca şiir. İnsanın fıtraten haiz olduğu şecaat ve metanet. En büyük hamaset, nefs ile mücahede uğrunda gösterilen metanet ve gayrettir.

«Görürsün, hissedersin varsa vicdanınla imanın»
«Ne müthiş bir hamaset çarpıyor göğsünde Kur'anın»

Akif

(Hamakat): Ahmaklık. Budalalık. Avanaklık. Zihinde mütemerkiz olan durgunluk.

Aklen mümteni olan şeylere inanmak, hamakatten ileri geldiği gibi aklen mümteni olmayan herşeyi hemen inkâr edivermekte hamakatten başka değildir.

(İsmaî; zekâvet ve fasahatine hayret ettiği bir çocuğa; «Sendeki bu zekâyı alı pyüzbin altın verseler razı olur musun?» der. Çocukta şöyle cevap verir: «Vallahi razı olmam. Çünkü o hâlde hamakatim cihetile bir iş işlerim ki, yüz bin altını mahv eder de yanıma yalnız hamakatım kalır.»)

«Kemalât ehlinni tenkide cür'et eyleyen cahil!»
«Seninçin kurtuluş yoktur hamakatten, cehaletten»

Nasuhî

(Himaye): Koruma, esirgemek, siyanet etmek. Birisini fenalıktan ,tecavüzattan muhafazaya ikdam.

Bir zatın dinini, mukaddesatını, namusunu himayeye çalışması, hamiyet ve şahametinin parlak bir nişanesidir.

«Söz tut, keremü inayet eyle»
«Esrarı deme ,himayet eyle»

Galip

(Hamiyet): Hiddet ,şiddet, dinî muhafaza, milletin hukukunu himaye, namus ve haysiyeti töhmetten vikâye hususunda gösterilen gayret ve ihtimam hassesi.

Hak ve hakikata karşı bâtıl akideleri muhafaza için gösterilen cahilâne gayrete «Hamiyeti Cahiliye» denir.

«Tefevvuk yabi irfan eylemek ahfadı elzemdir»
«Hamiyet meslekinde gayreti ecdat lâzımsa»

Kemâl

(Hamd): Meth-ü sena. Şükran. Bir zat hakkında muttasi folduğu fazıl ve keremden, mezayayı cemileden dolayı lieclittazim senada bulunmak.

Hamd; medihten ehas, şükürden eamdır. Şöyle ki: Medh; hem lutûf ve ihsan gibi ihtiyarî, hem de hüsnü cemal gibi gayri ihtiyarî şeyler mukabilinde carîdir. Hamd ise yalnız ihtiyarî olan şeyler mukabilinde caridir.

Şükre gelince: Bu yalnız nimet mukabilinde ifa edilir. Hamd ise hem nimet mukabilinde, hem de nimet kabilinden olmayıp mahmudun zatına ait âli evsaftan dolayı yapılır.

Hamd lâfzı, zatı bariye karşı istimâl edilen bir kelimeî tazim ve şükrandır.

Biz her an Cenab-ı Hak'kın nimetlerine müstağrak bulunmaktayız. Binaenaleyh ona daima hamdü senada bulunmak bizim için bir vecibei ubudiyettir.

«Hamd o hallaka ki, kıldı ihsan»
«Bir avuç toprağa şekli insan»

Vehbi

«Hamdi Huda, ayinei ruhtur»
«Babı hüda hamide meftuhtur»

Baki

(Haya): Edep, mahcubiyet, utanmak. Ar ve namus. Nefsin çirkin şeylerden sıkılması ve bunun için o kabih şeyleri terketmesi.

Nâhoş bir hâdisenin zuhur veya tevakkuundan kalpte husule gelen bir rik kat ve iztiraptır ki, eseri yüzde nümayan olur.

Haya; herkese nasip olmayacak kadar kıymettar olduğundan bir dürr-i ye tim gibi nedret kesbetmededir.

«Şermdir gazeî ruyi îman»
«Bi hayalık iki âlemde yaman»

Nabi

(Hayat): Dirilik, yaşayış tarzı. Bir canlı mahlûkun müddeti ömrü. İnsanda his ve hareketi, ilim ve iradeyi temin eden kuvvet.

Hayat, şöyle birkaç vechile müstameldir.

(1): Nebatat ve hayvanattaki kuvvei namiye.

(2): Hayvanata ha solan kuvvei hessase. Canlı mahlûkata «heyevan» denilmesi bu itibar iledir.

(3): Kuvvei amilei âkıle .

(4): Gam ve gussenin kalkmasından ibaret olan halet. «Hüzün ve keder ile geçen bi rzaman, hayattan madut değildir» denilmesi bu itibar iledir.

(5): Ebedi olan uhrevî yaşayış.

(6): İlim ve kudretle ittisafı muktazı, mevtin ve zevalin uruzuna münafi olan bir sıfatı celile.

Bu manâca olan hayat, Allâh-ü Teâlâ Hazretlerine muhtaştır.

Dünya hayatı, menbaı kurumuş seriülcereyan bir nehre benzer. Buna mağrur olmamalı.

«Bir ufkı itilâ açılır, yükselir hayat»
«Yükselmeyen düşer ya terakki, ya inhitat»

(Haysiyet): Değer. Namus. Şeref ve itibar. Adap ve mekârımi insaniyete riayetten mütahassıl âli bir haslet.

Sözde durmamak, haysiyete münafidir.

«Nesin bilmem, ne buldun noldun aya»
«Ne haysiyetle istikbar edersin»

Hersekli Arif

(Hayret): Şaşırmak. Bir işde gösterilen tereddüt ve tahayyül haleti. Bir hususta vechi savabı bilmeyecek bir hâle gelmek.(Bazı âli hissiyatın galeyanından münbais rûhanî bir neşve ile bahrı istiğraka dalmak.)

Mütehayyır kimseye «hair» denir ki, aslında suların toplanıp biriktiği mevzi demektir.

(Hilkatin esrarını, kudretin bedialarını mülâhazadan mütahassıl hayretler, sahiplerinin ulvî nazarlara sahip olduklarına şahadet ettiği için pek memduhtur. Adî umurun müşahede ve mütalaasından husule gelen hayretler ise sahiplerinin fikren zayıf, kalben marîz olduklarına delâlet edeceği cihetle mezmumdur.)

«Esrar! Ehli hayrete has ıstılah var»
«Her bî haberle söyleşilir sanma hali dil»

Esrar Mehmet Dede

«Eğer maksut eserse mısraı berceste kâfidir»
«Acep hayretteyim ben seddi İskender hususunda»

(Hiyle): İhtiyal. Desise. Mekr, Dubara, sahte oyun. Birini aldatma niyetile yapılan şey. Kuvvet, çare. İnsanı kerih gördüğü şeyden sevdiği şeye tahvile vesile olan şey. Umur ve mesalihin tasarruf ve idaresinde gösterilen haza kat ve kudretle cevdeti fikir ve nazar. Mahlası şerî.

Menahi irtikâbına hail olacak bir hiyle, memduhtur. Halkı mutazarrır edecek hiyleler ise mezmumdur.

«Değildir murgı zîrek, hiylei sayyaddan gafil»
«Nüvaziş ile akıl mekri düşmandan emin olmaz»

Beliğ

(Hı) Harfi

(Hatır): Gönül. Fikir. Zihin. Kuvvei hafıza. Keyf. Hal, itibar. Düşünce ve hıfz etme kuvveti.

Hatır için hakikat feda edilemez.

«Kesri hatır, günehin ekberidir»
«Cümleten masiyetin bedderidir»
«Eyle hatırları tamire şitap»
«Eyleme arşı ilâhîyi harap»

Naci

(Hâtıra): Fikir. Hatırda kalmış olan husus. Kalbe varid olan ruhanî hitap, gerek rabbanî, melekî olsun ve gerek nefsanî ve şeytanî olsun.

«Eslâfın uluvvu kadrine en büyük şahit, asırlardan beri milyonlarca halkın hatıra-i ihtiramında yaşamakta olmalarıdır.»

«Vekarı çoktan unuttun, hayayı kaldırdın»
«Mukaddesatı ısırdın, hudaya saldırdın»
«Ne hatıratına hürmet, ne ananatını yad»
«Deden de böylemi yapmıştı ey sefil evlât»

Akif

(Hacalet): Utanma, şaşırma. Fartı hayadan dolayı nefsin hayrete düşmesi. Mahcubiyet. Gayri ahlâkî bir hareketten dolayı sahibine teveccüh eden zillet.

Hacaleti müstelzim olacak şeylerden sakınmak, her kimse için lâzımdır.

«Ey mürtekibi har, bu ne zillet ki, çekersin»
«Bir kaç kuruşa müddeti ömrünce hacalet»

(Hud'a): Aldatma. Dubara. Desise. Muktazai zahirisinin hilafı maksut olan bir fiil. Bir maksadı temin için kavlen veya fiilen yapılan saniakârane hareket.

Hayra müteveccih olan hud'alar memduh, şerre müteveccih olan hud'alar ise mezmumdur.

«Hud'a ancak yaraşırken çenge»
«Boyamak halkı sezamı renge»

Vehbi

(Hizmet): Vazife. Birinin hesabına veya menfaatına yapılan iş. Büyüklere bir hürmet hissi ile görülen iş.

Hak için yapılan hizmet, zayi olmaz.

«Medarı izz-ü refah ihtiyarı mihnettir»
«Hükûmet ise garaz halka hizmet edelim»

Kemâl

(Hizlan) : İmdattan, muavenetten mahrum kalmakla zelil olmak. Kendisinden yardım umulan zatın yardımı terketmesi. Kudreti masiyeti halk etmek.

Vadii hizlan'a düşenleri Cenab-ı Hak tan başkası kurtaramaz.

«Olmaz alûdeî çirki hizlan»
«Camei ilmü libası irfan»

Nabi

(Hasaset): Bayağılık. Soysuzluk. Frumayelik. Mürüvvet erbabının tab'ına, tarzı hareketine muhalif olan bir hasleti zemime.

Kötü huya, fena tabiata; «hasise» denir.

Neslen hasaset, insanın elinde değildir. Fakat fikren, ahlâken hasaset insanın elindedir. Bundan çalışırsa kurtulabilir.

«Hayır umma eğer sadrı cihan olsa da bilfarz»
«Herkim ki, hasaset ola irk-u güherinde»

Ziya Paşa

(Hisset): Nakeslik. Cimrilik. Behillik hasleti zemimesi.

Hisset erbabının gözlerini topraktan başka hiç bir şey doyuramaz.

«İhtiraz eyliye gör hisetten»
«Kendini kurtar o süfliyyeten»

Vehbi

(Huşu): Sukûn ve tezellül. Tevazu göstermek. Gönül alçaklığı. Hakka in-

kıyat, kalpte daim olan havf, havf-ü muhabbetle mümteziç edibâne bir vaziyet.

(Alelekser cevarihte asarı görülen tezellül ve tevazua «Huşu» kable bulunan huzu ve tezellük de «zaraa» denilir.)

Huşua mukarin olmayan ibadetler, atebei ülûhiyete lâyık olamaz.

«Yüzünü sür o ulu dergâha»
«Kıl huşu ile niyaz Allâh'a»

Vehbi

(Huşunet): Sertlik. Katılık. Tabiatta mevcut gılzet. Mukabili «Lin»dir. Bunlar yerine göre bazan memduh, bazan da mezmum olur.

Huşunet, ağaçları deviren kasırga rüzgârına benzer. Rıfk ve nezaket ise çiçeklerin açılmasına yarayan nesimi andırır.

«Güzel bir maksadı temin eğer maksut ise sence»
«Hazer kıl muhterem dostum!. Bu beyhude huşunetten»

Nasuhi

(Haşyet): Korku, Tazim ile mümteziç, batına raci havf. Kendisinden alelekser korkulması iktiza eden bir şeye ilimden münbais bir saygı ve sakınma.

(Haşyetullah ile tenevvür etmeyen bir kalp, zulmet ve kasvetten kurtulamaz.)

«Bir girdibadı haşyet, teşkil eder önümde»
«Ervahı afilinin tekbiri itilâsı»

Ferit

(Haslet): İyi veya kötü huy. Mahsus veya gayrı mahsus olan mutat sıfat. Cem'i «hisal» dir.

İnsanın kıymeti zatiyesi, haiz olduğu hasletlere göre taayyün eder.

«Rızka mani deseler de faraza»
«Müminin hasletidir şerm-ü haya»

Vehbi

Dâvacılıkta bulunmak. Bir kimsenin hakkında beslenilen adavet hissi.

Âkıl odur ki, hiçbir kimsenin husumetine meydan vermez.

(Husumet): Münazaa, düşman olmak.

«Bütün nevi beşer hakkında vicdanen hayırhah ol»
«Esirge safveti ruhiyeni hissi husumetten»

Nasuhi

(Hasise): Haleti mahsusa. Birinin zâtına veya sıfatına has olup başkasında bulunmayan keyfiyet. Cemi «hasais» dir.

Hakikati taharrî, bir insanî hasisedir.

«Ey iltifatını hiç bir zaman unutmadığım»
«Gelir mi müddeti ömründe bu kulun yade»
«Kibara yadı sigar adet olmamış iken»
«Hasisedir sana bu fazli harikulâde»

Muallim Feyzi

(Huzû): Tevazu. Sükün ve inkıyat. Ser furu kılmak. Esnayi ibadette gösterilen mahviyetkârane vaziyet.

Namaz kılarken huzû ve huşûa pek ziyade riayet etmelidir.

«Ulviyeti vekarı, ciddiyeti edası»
«Bidar olan kulübü eyler huzua daveti»

Ferit

(Hata): Günah, kusur, bir cihetten udul etmek. Kasde mukarin olmayan yanlışlık.

Hata bir kaç kısma ayrılır. Şöyle ki:

(1): İradesi lâyık olan şeyin gayrisini irade edip yapmak. Bu tam bir hatadır. Sahibi bununla muaheze olunur.

(2): Yapılması lâyık olan şeyi irade ettiği halde yanlışlıkla bunun hilâfını yapmak. Bunun sahibi iradesinde musip, fiilinde muhti olmuş olur. Böyle bir muhti, muaheze olunmaz. (rüfia an ümmetiy elhata-ü vennisyan) hadisi şeri fi bunu natıktır. Müctehitlerin hatalarından dolayı muaheze olunmamaları da bundan dolayıdır.

Gafletten münbais hataya «sehiv» namı da verilir ki, bu da iki kısımdır.

Biri, vücuduna insanın sebebiyet vermiş olduğu sehivdir. Bundan dolayı

sahibi muaheze olunur. Sarhoştan bilâ kast zuhûr eden münkerat gibi.

Diğeri, vücuduna insanın sebebiyet vermediği sehvdir. Bu mafûdur.

«Dünyayi müstaiddi beka anladın gönül»
«Sehv eyledin savabı hata anladın gönül»

Naibî

(Hazık alûdei isyan ve hatayım ancak»
«Kesmem ümidimi şahinşehi levlâkimden»

Hazik

(Hiffet): Hafiflik, hoppalık. Sebatsızlık, şuursuzluk. Vekardan, temkinden mahrumiyeti hali.

Meşreplerinde hiffet olanlar, kimseden hürmet göremezler.

«Ne tekebbür ederek âleme nahvet göster»
«Ne de pek hoppa olup herkese hiffet göster»

Nasuhî

(Halâs): Kurtuluş. Kurtulmak. Rûhun rezaili ahlâk ile mülevves olmadan beraeti.

Nefsü havanın pençei kahrından halâs olmak için bir çok mücahedeye lüzum vardır.

«Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız yükselmeli»
«Sade bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli»

Akif

(Hulf): Sözde durmamak, vade riayet etmemek. Verilen sözü yeirne getirmeyip muhalefette bulunmak.

Vadinde hulf edenin dostluğuna mağrur olma.

«Hakka teslimi vücut eden teessüf eylemez»
«Öyle bir kânı keremdir vadine hulf eylemez»
«Bir kapuyu bendederse bin kapu eyler küşat»
«Hazreti Allah, efendi! fatihül ebvabtır»

Şemsettin Mehmet

(Hulk): Huy, tabiat, meleke-i ruhiye. İnsanın metbu olduğu seciye. Kendisinden it'abı fikre muhtaç olmaksızın suhuletle fiiller husule gelen bir rasih hey'eti nefsiye. Kendisinden bilihtiyar efali hasene sadır olan hey'eti rasihaya «hulki hasen» denir. Kendisinden ef'ali kabiha husuel gelen hey'eti rasihayada «hulki kabih» denilir. Mahaza bu hey'etlerden südur eden fiillere de, «hulki hasen», «hulki kabih» adı verilir. Cemi; «ahlâkı hasene», «ahlâkı kabiha» dır. «Ahlakı hamide», «ahlâkı zemime» tabirleri de bu cümledendir.. Güzel huylu kimseye «haluk» denir.

Hulkuni tahsin v etehzibe çalışmayan kimse, insaniyet şerefini muhafaza edememiş olur.

«Say eder hulkunu etmeye tehzip»
«Saliki rahı din olan dana»
«Hüsni hulk için buyurdu resul»
«Ekmelül mümininе imana»

Okcuzade

(Halk): Yaratmak. İcad. Ahali. Bir şeyi müstakim bir halde takdir etmek. Bir şeyi bir asıldan intikâl suretile olmaksızın ibda eylemek. Bir şeyi başka bir şeyden vücuda getirmek.

Halk, mahlûk manâsında da müstameldir. Halk ile hulk esasen birdir. Ancak halk; basar ile müdrek olan hey' ete, surete, eşkale mahsustur. Hulk ise basiretle idrak olunan kuvvetlere, seciyelere muhtas olmuştur.

İnsanın hulk ile iktisap ettiğü fazilete «halak» denir.

Bütün hulk, bir bediayı kudrettir. Bu bediayı güzelce muhafaza etmelidir.

«Halkı âlem dört şeyi etmiş bina»
«Ben yiyeyim sen yeme, ben iyiyim sen fena»

(Halvet): Tenha mahal. Tenhaya çekilmek. Hasseleri muhafaza. Nas ile istinası terk, kalbin nefsanî haciselerden, insanî hatavattan halî olması.

Cemiyet içinde halvet, eazime has bir meziyettir.

«Şehi halvetsarayı limaallah
Muhammettir»
«Harimi kahe Kavseynin şehinşahı
Muhammettir»

Şeyh Rıza

«Hüner halvetnişini encümen
tadır yoksa»
«Kemingâhı riyadır Kûşegiri inziva
olmak»

Rıza Ali Paşa

(Hulus): Doğruluk, samimiyet. Safilik. Kalbin gill-ü gişten berî olması. İbadetlerde, taatlerde gösterilen güzel niyet ve samimiyet.

Zamanenin hulûskârlığına aldanmak, saf derunluk alâmetidir .

«Biganelerin birbirine arzı hulusu»
«Çingenelerin şüpheli imanına
benzer»

(Humud): Bir ârıza bulunmaksızın bekârlığı ihtiyar etmek. Şehvet şeraresini imha, tabiî meyelanı inkisara duçar ederek mütecerridane yaşamak.

Mühim bir maslahata müstenit olmadıkça humud keyfiyeti, istihsana, şayan olamaz.

«Fırsat düşünce destine pür iltihap
olur»
«Aldanmayın siz ateşîn nefsin
humuduna»

Nasuhî

(Havzıbâtıl): Faidesiz sohbetlere dalmak. Fısk ve fucura, müstehcen lâtifelere, işret meclislerine, gayri meşru aşk ve sevda hikâyelerine, zalemenin iyş ve tereffühüne müteallik bâtıl lâkırdılar ile iştigâl. Havz kelimesi, esasen suya dalmak, su içinde yürümek manâsınadır.

Havzı bâtıl, ruhu âtıl bırakır.

«Lâyık değil tehalükümüz havzı
bâtıla»
«Çıkmaz amıkıbahra düşenler
sevahile»

Nasuhî

(Havf): Korku, istenilmeyen bir şeyin âtiyen husule geleceği zanni veya kat'î emareye binaen beklenilerek bunun mülâhazasından mütehassıl ıztırabı kalp. Havfın zıddı «Emn»dir.

Havf kelimesi, dinî ve dünyevî umûrda müstâmeldir.

Allâh-ü Tealâ'dan havfın manâsı, masiyetlerden içtinap ile ibadet ve taatı taharrî etmektir. Yoksa bununla meselâ: Arslandan anlaşılarak kalbe hutur eden havf gibi bir şey murad olunmaz.

Bir hadisi şerifte «Hikmetin başı mehafetullahtır» diye buyurulmuştur.

Hak Tealâ'dan havf, vesileî saadettir. Halktan havf ise, bir meskenet nişânesidir.

«Olur mu gevheri maksûda destres
hirkiz»
«Bu bahrı pür haterin havf eden
nihenginden»

Hamî

(Hayâl): Hayalet, tahayyül ve tasavvur. Esassız bâtıl şey. Mütehayyılede mürtesem olan sûret. Mütehayyilenin bittersim gözönüne getirdiği şekil. Sureti mücerrede. Ruyada veya aynada veyahut merinin gaybubetinden sonra, kalbde görülüp tasavvur olunan suret..

Bir şeyin hayalinin nefiste husulüne de «tahayyül» denilir.

«Zehi tasavvuru bâtıl, zehi hayali
muhal»

Ahmet Paşa

Nasin mezarları hakikatten ziyade hayâle müteveccihtir.

«Olmasın tab'ı lâtıfın zulmeti alûdı
hayal»
«Levhai fikrinde bir rengi hakikat
parlasın»

Nasuhî

(Hiyanet): Hainlik, nankörlük, emanete ademi riayet. Ahde ademi vefa. Gizlice nakzı ahd ile hakka muhalefet. Nasin hukukuna, namus ve haysiyetine tecavüz. Mukabili «emanettir»

Hıyanet, cezasız kalmaz, hain olanlar, mes'ut olamazlar.

«Hainî uğratır Allâh kahre»
«Bulur erbabı sadakat behre»

Vehbi

«Hiyanet ketm olunmaz mutlâka ergeç zuhur eyler»
«Kapılma tali'in gösterdiği cüzîce imhale»

Safâ

(Hayır): İyilik. Herkesin muhabbet ve rağbet ettiği nafi şey. Rızayi ilâhîyi isticlaba vesile olan amali hasene.

Hayır iki kısımdır. Birisi hayrı mutlâktır ki, herhalde ve herkesce mergup bulunur. Cennet gibi, diğeri hayri mukayyettir ki, bazı kimseler hakkında hayır olduğu hâlde diğer kimseler hakkında şer olur. Servet gibi. Bunun içindir ki, Kur'anı Hakîmde mal hem hayır hem de şer olmak üzere tavsif buyurulmuştur.

Çok mala «hayır» ıtlak olunur. Diğer bir ıtıbarla da hayır şöylece iki kısımdır:

(1): Hayrı mutlak. Bu haddı zâtında iyi, nafi olan şeydir. Servet, hüsnü maişet gibi.

(2): Hayrı ahlâkî. Bu, Kanunî ahlâkînin teklif ve tasvip ettiği şeydir. Mahza bir vazifei ahlâkiye olmak üzere istikamet dairesinde hareket gibi.

Hayrı mutlâk ile hayrı ahlâkî bazan içtima eder, bazan etmez. Meselâ: Rızayi hak için fakirlere muavenette her iki hayır mevcuttur. Gösteriş için muavenette ise yalnız hayrı mutlak vardır. Hayrı ahlâkî yoktur.

Hayrı ahlâkî ile haz ve menfaat bazan ittihat eder, bazan etmez. Meselâ: İfayı vazifeden mütahassıl bir inşirahı kalbî, hem hazdır, hem de bir hayrı ahlâkîdir. Fakat vazifeye münafi bir hâlden mütevellit bi rlezzet, her ne kadar bir haz ise de bir hayrı ahlâkî değildir.

Ahlâkiyatın müteveccih olduğu en büyük hayra, en büyük kemale «hayrı âlâ, sultanülhayır» ünvanı verilmiştir. Hayrın zıddı şerdir.

Hayrı âlâ; en büyük bir gayedir. En büyük bir mefkûreî ahlâkiyedir.

Hayır; nefsimizin hevesatına tabaiyette değil, rabbımızın evamirine riayettedir.

«Bir hayrın olmadan dedim eyvah masdarı»
«Gitti heva yolunda hayatım yazık günah»

Ekrem

(Hayırhahlık): Nasin hayır ve menfaatına nâil olmasını istiyerek bu uğurda elden geldiği kadar çalışmak.

Hayırhahlık, insaniyetin en parlak tecelliyatından mâduttur.

Tecrübe etmediğin kimselerin hayırhahlığına pek inanma.

«Adem oldur ki, hayırhah olarak»
«Herkesin derdine bir çare arar»
«Bir felâketzedeye baksa olur»
«Gözleri hüzn ile eşkâbe nisar»

Nasuhî

(D) Harfi

(Daiye): Bais, medar, cazim ve kat'î sebep. Saikai kalbiye. İnsanı bir hususa teşvik ve imale eden kuvvetli bir haleti derûnî.

Bazı daiyeler, birer haile tevlit eder.

«Zalime o, hakkın ne senin olmağa ezlem»
«Hep daiyei cah imiş, oldum işe agâh»

Abdulhak Hamit

(Dua): Nida, Cenab-ı Allâh'a yalvarmak. Cenab-ı Hak'tan hayır ve rahmet niyaz etmek. Şer'an câiz olan bir şeyi barigâhi kibriyadan istirham.. Dergâhi ilâhîye arzi ihtiyaç etmek ve lisanı tazarrû ile acz ve meskenet izhar eylemek.

Takdire iktiran eden dua, karini icabet olur. Resûl-i Ekrem, sallallâh-ü tealâ aleyhi ve sellem efendimiz; «Yârabbi!. Ben şikaktan, nifak ile suî ahlâktan sana sığınırım» diye dua buyurmuştur.

«Esiri keşmekeşi ıztırap iken ehli»
«Bakayı caha dua bed dua değil de nedir»

Naibî

(Dâva): İddia. Hallimüşkül bir mes' ele. Bir hakkı müdafaa için mahkemeye müracaat. Varlık, fazıl ve kemal iddiasında bulunmak haleti.

Delilsiz dâva abestir.

«Varsa asarın bırak erbabı takdir eylesin»
«Ademe dâvayı irfan hücceti hüsranıdır»

Naci

(Davet): Dua, celp, ziyafet. Birinin teveccüh ve ikbalini talep. Bir kimseyi ziyafet için bir mahalle çağırmak.

Davetlere icabet, muktezayı mürüvvettir. Meğerki menahiyi irtikâba vesile olsun.

«Dünyada zuhur eden fecayi»
«Eyler bizi intibaha dâvet»

Nasuhî

(Dirayet): Zekâ, temkin. Beceriklilik. Tecrübeye mukarin zekâvet ve fetanet. Mukaddimeyi ihzar, icalei hatır ve istimali nazar gibi vesileler sayesinde husule gelen marifet. Binaenaleyh dirayet tabiri Cenab-ı Hak'ka isnat edilemez.

Yüzsüzlük veya seciyesizlik sayesinde kazanılan bir mevkii dirayete haml etmek, dirayetsizlik nişanesidir.

Dirayetli kimselerin lâık oldukları mevkiden mahrumiyetleri, dirayetsiz kimselerin müstahik olmadıkları mevkilere nâiliyetlerinden hayırlıdır.

«Beyhudedir Kemal ve dirayet zemanede»
«Babı kibarı asra hüner intisaptır»

Hersekli Arif Hikmet

(Dikkat): İncelik. İhtimam ile bakmak. Bir hususta ihtimam ile sarfı zihin de bulunmak. Tecessüs ve ehemmiyet vermek.

Her işte dikkat, vesilei muvaffakıyettir.

«Iztırabım dikkati endişedendir kim eder»
«Fartı rikkat, mübtelayi inkisar ayineyi»

(Delâlet): Alâmet. Yol göstermek. Erbabı hacete rehberlik etmek. Hayırlı işlere tergip ve teşvikte bulunmak.

Başkalarının delâletine muhtaç olanları delil ittihaz etmek hatadır .

«Perhizi gamalût, şu eyyamı cefada
«Aklımca delâlet kılar edvarı bakaya»
«Pür dert göçüp ehli salah ermemek olmaz»
«Bir âlemi diğer de mükâfati hüdaya»

(Delil): Rehber, alâmet, kılavuz. Bir dâvayı, bir meseleyi isbata yarayan şey.

Birnice adî işlerde delile muhtaç olan insanların hak yolunda kendilerini delilden müstağni görmeleri kadar cehâlet olamaz.

«Terakkiden, temeddünden dem vurmak faide vermez»
«Bunu ispat için elbette bir parlak delil ister»

Nasuhî

(Denaet): Zillet, alçaklık. Bir şahsın muttasif olduğu mezelleti ahlâkiye.

Kendi menfaatını başkalarının mazarratında aramak pe kbüyük bir denaettir.

«Müini zalimin dünyada erbabı denaettir»
Köpektir zevk alan sayyadı bî insafa hizmetten»

Namık Kemâl

(Dünya): Küre-i arz. İçinde yaşadığımız bu âlem. İnsanı fikri ahiretten zahil, zikri ilâhîden gafil bırakan şey Sakinidünya; rahil; enfası da merahildir.

İnsan yaşadıkça dünyası için çalışmaya mecburdur. Elverir ki, dünyayı bir gaye değil, bir vesile telâkki etsin.

«Âdem oldur ki, ayağın çekicek dünyadan»
«Zikri bilhayr ile âlemde güzel adı Kala» **Naibî**

(Dostluk): Hûllet. Arkadaşlık. İki veya daha ziyade kimse arasında husule gelen samimâne muhabbet ve irtibat.

Dostluğun devamı; sebebinin devam ve ademi devamına tabidir.

Kendi efradı âilesile iyi geçinmeyen, kendi menfaatı uğrunda en âlî gayeleri fedadan çekinmeyen kimse ile dostluk rabıtası tesis edilemez.

«İştirak eyle ahibbanın sururu hüznüne»
«Böyledir nezdi ekâbirde şıarı dositî»

Nasuhî

(Devlet): Baht. Tali. Saadet. Servetü sâman. Bir hükûmete, bir memlekete mâlik olan bir içtimaî hey'et.

Devlet ile dövlet birdir. Bazılarına göre devlet, mülkü- cahde, dövlet ise malda müstâmeldir.

Bazılarınca da devlet masdardır. Döv let ise biaynihî elden ele dolaşıp duran şeyin ismidir.

Bir devlete nâiliyet, büyük bir bahtiyarlıktır.

«Asûdelik ümidin eder zıllı asırdan»
«Asrın devamı devletine itimat eden»

Nabi

(Deha): Harikulâde zekâ. Kuvve-i nazariyenin ifratından mütahassıl, harikûlâde zekâvet. Sahibine dâhî denir. Cemi dühattır.

(Bir dehâ, milyonlarca zekânın heyeti mecmuasına muadildir.

Dahîlerin hataları da dehaları kadar büyüktür. Dehâ elektrik şeraresine benzer. Ne kadar parlak ise o kadar da hatarnâktır)

«Yoktur dühat içinde ölürken ufûl eden»
«Masnuudur hayatı eazim düşünceden»

Abdülhak Hamit

(Diğerkâmlık): Başkasının muradını iltizam. Başkasının maksadını, arzusunu kendi maksadı üzerine tercih etmek hasleti.

Diğerkâmlık; bir mahviyet ve tevazu, bir hayırhahlık eseridir.

«Ammenin nefini temine şitap eylemeyen»
«Kendi âmalini terk ile diğerkâm olamaz»

Nasuhî

(Din): İtikat. Ceza, şeriat. Millet. İbadetü taat. Hakka iman yolu. Her hangi bir cemaatin Cenab-ı Hak'ka arzı ubudiyet için ihtiyar ettiği tarik. Peygamberanı Zîşan Hazeratının tebliğine memur oldukları ahkâmı celilei ilâhîyenin hey'eti mecmuası.

Ebedî saadet din ile kaimdir.

Bir dinî ilâhînin feyzi lahûtisinden müstafiz olamayan kalplerde marifet ve hikmet çiçekleri küşayış bulamaz.

Insanlara, hayvanlara, ecramı felekiyeye veya herhangi bir mahlûka prestiş edenler; hakikî bir dinden mahrum kalmış, pek bedbaht kimseler demektir.

«He rcemaatten beş on dinsiz zuhur eyler, bu hal»
«Pek tabiidir, fakat ilhadı bir kavmin muhal»
«Hangi millettir ki, efradında yoktur hissi din»
«En büyük akvama bir bak, dini her şeyden metin»

Akif

(Diyanet): Din. Dindarlık. Hissi dinî. Dinin ahkâmına riayet, muktezasınca hareket.

Diyanetsiz kimselerin ufkı amâli mahdut, istikbali mefkut, kalplerinin kapıları bütün faziletlere mesduttur.

«Diyanet bahş ederken hal-ü istikbale emniyet»
«Diyanetsiz nasıl bilmem yaşar âlemde bir millet»
«Hayat-i milleti temin eden kuvvet diyanettir»
«Bunu tarih tesbit eyliyor mahzı hakikattır»

Nasuhî

(Zal) harfi

(Zekâ): Zireklik, zihin keskinliği. Fehm ve idrakteki sür'at. Bir şeyin künhüne sür'atle intikâl etmek. Mukaddimc lerden neticeleri kolaylıkla çıkarmak melekesi.

İnsan zekâsına mağrur olarak teenni ve tefekkürü terketmemelidir.

«Bir hatibi pür zekânın himmeti»
«Karşısında titretir bir milleti»
Mehmet Celâl

(Zikr): Anma, hatıra getirme. Kısaca kayd. Beyan ve ifade. Mahfuzatı istihzar. Gaflet meydanından müşahede fezasına huruç. Cenab-ı Hak'kın ismi celili ile lisanı ubudiyeti tezyin.

Cenab-ı Hakkı zikr; ya azametini tefekkür suretile olur. Bundan heybet ve iclâl hâsıl olur. Ya kudretini mülâhaza tariki ile olur. Bundan havf ve hüzün tevellut eder. Veya niamı celilesini tezekkür suretile olur. Bundan şükür ve hamd vücuda gelir. Yahut ef'ali bahiresini teemmül suretile olur. Bundan da ibret ve intibah husule gelir.

Diğer bir itibar ile zikr iki kısımdır. Biri mahfuzatın kalpte huzurudur. Buna zikribil kalp denir. Diğeri de mahfuzatın lisana gelmesidir. Buna da zikribillisan denilir.

Bu iki kısımdan her biri ya nisyandan sonra veya nisyansiz olarak idamei hıfz suretile vaki olur.

Bir ismin, bir zatın methü sena ile yâdolunmasına «zikri cemil» denir.

Ruhun gıdası, zikri ilâhîdir.

«Uyandır çeşmi canı habı gafletten seher hiz ol»
«Çemen bülbülleriyle suphudem zikreyle mevlâyı»

(Zillet): Zül. Denaet, Alçaklık. Hakirlik. Meskenet. İnsanın namus ve hay siyetini, şerefi insanîsini ihlâl eden ve başkasının kahrından husule gelen halet.

Başkasının kahrı yüzünden olmayıp ta insanın bililtizam nefsini hemcinsine karşı bir lûtuf ve merhamet maksadı ile mütevazi göstermesi haline «zül» denir ki, bu memduhtur.

Mu'minlerin bir birine karşı «ezille» olması bu itibar iledir.

Servetini, kudretini suiistimâl eden bir kimse zilletten kurtulamaz.

(«Hakisarii hüner pişeyi zillet sanma»
«Pertevi mihryere düşse de pamal olmaz»)
Raşidi Kadîm

(Zem): Çekiştirme. Takbih etme. Birisinin aleyhinde fena lâkırdılar söylemek.

Zemm-ü kadh; nişânei adavettir. Teşef fii sadr için müracaat edilen çarelerin en fenasıdır.

«Zemm-ü gıybet eder ehlini bednam»
«Behre mend olduğu yoktur nemmam» Nabi

(Zimmet): Borç. Ahdüeman. Himaye. Hak ve hürmet. Muahede ve misak. Kefalet ve zaman. Bir vasıftır ki, insan o sâyede lehine ve aleyhine olan hakların vücubuna ehl olur.

Beraeti zimmet, asıldır.

«Kadim hukuka riayet, bir vecibei zimmettir»
«Meşreb-i ehli mürüvvette vefa zimmettir»
«Zevkı erbabı muhabbette elem adettir» **Vasıf**

(Zevk): Tatmak. Hoşlanmak. Eğlence. İstihza. Haz ve sürur. Kuvvei zaika. Bir şeyin lezzetini duymak keyfiyeti. Bir sözün âhengini, derecei belâgatini, nüket ve mezayasını anlamaya vesile olan bir kuvvei ruhiye, zevkı hakikî, fezail sayesinde temin edilen hazzı ruhanîdir.

Zevkı surî, mekülât ve meşrubat gibi maddî sebeplerden biri ile husule gelen hazzı cismanîdir.

Zevk lâfzı; Kur'anı Kerim'de alelekser azap, bazan da rahmet hakkında varit olmuştur.

(Zuku azabennar), (ve lein ezaknelinsane na'maye ba'de darrae messethü.)

nazmı şerifinde olduğu gibi.

İnsan zevkı hakikîye nâiliyete çalışmalıdır. Zevkı sûrî rü'yadaki hayalete benzer, nazarı ahlâkta hiç bir kıymeti yoktur.

«İhtilâfatile uğraşmakta dehrin zevk yok»
«Zevk anın mirsadı ibretten temaşasındadır»

Naci

(Zihin): Hatır, anlama kuvveti. Kuvvei hafıza. Kuvvei müfekkire. Ulûm ve fununu idrake vesile olan kuvvei nefsiye. Dimağı beşerde fıtraten mevcut olan anlayış.

Eslâfin sergüzeştini mütalâa sâyesinde zihin münceli olur.

«Zihni vekkadının evsafını yazdıkça senin»
«Geceler gölgemin etrafına pervane gelir.»

Nedim

«Zûhûl): Müsamaha, hayrette kalmak. Hüzün ve nisyan iras eden meşguliyet. Bir şeyi unutur gibi görünerek kasden terketmek.

Münevver, mütefekkir zatlara zûhûl yakışmaz.

«Bitmede ömrün senin, artık bu gafletten uyan»
«Eylemek lâyık mıdır yahu vazifenden zûhûl»

Nasuhî

(Re) Harfi

(Rahat): Dinlenmek. İstirahat, asûde. Müsterih. Iztırap ve kederken berî olmak. Amalin husulü, ihtiyaçların zevali sebebi ile husule gelen sükûneti ruhiye.

Mihnetsiz rahat, bulutsuz rahmet olmaz.

«Gelir mi âleme insan ya sade rahat için»
«Aranmadan bulunur mu definei âmal»

Tevfik Fikret

(Rastgû) : Doğru sözlü, bîperva, müdahenesiz kimse. Rastgûluk, huşunete mukarin olmamak şartile büyük bir meziyyetdir.

«Zem edenler ehli irfanı bugün alkışlanır»
«Ta'nei cüihhalecuğrar her edibi rastgu»

Nasuhî

(Refet): Acıma, esirgeme. Lûtuf ve merhamet. İkram edilmesi istenilen kim seyi beşaşet ve istinas suretile taltif.

Re'fetkâr olmayandan hayır gelmez.

Necip olan kimselerin kalpleri şefkat ve re'fetin bir tecelligâhı bulunur.

«Germii hurşidi gamdan dergehi iclâlde»
«Saye-i ümmetpenahi re'fetindir matlabım»

Rıza

(Rey): Nazar, müşahede, mütalaa. görüş. Neticei tefekkür olan hüküm. marifeti amiyâne, istenilen bir şey hakkında icalei hatır.

Musib olmadığı zahir olan bir reyde israr etmek, insafsızlık alâmetidir.

Hayatî şuunun en muzlim safhaları ilim ve tecrübe erbabının barikai re'yi ile tenevvür eder.

«Kimse takdir edemez âlemde»
«Kendi mahiyetini re'yi ile»
«Münferit vasıtai ru'yet iken»
«Göremez kendisini dide bile»

Kemâl Bey

(Rütbe): Sıra, derece, mertebe ve menzile.

İnsanın ilim ve irfan, fazilet ve meziyet itibarile haiz olduğu manevî mevki.

İlim rütbesi, bütün rütbelerin fevkindedir.

Surî, itibarî rütbelere mağrur olmak, hakikî rütbelerden mahrûmiyet nişânesidir.

«Ayinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz»
«Şahsın görünür rütbei aklı eserinde»
Ziya Paşa

(Reca): Yalvarma, umma, maznun veya malûm olan bir emareye binaen mahbup olan bir şeyin husulünü beklemek, ümit etmek. Cenab-ı Hak'kın rahmeti vasıasına nazar, kerem ve ihsânını bilip kuvvetle ümit etmek.

Müminin kalbi havf ile reca beyninde bulunmalıdır.

Reca kesildiği gün hayatı şerare söner.

«Demi mesihten etsen recayi himmet der»
«Bu deyri köhnede bizde duaya muhtacız»
Ragıp

«Ederse de müsaade viran eder dilin»
«Nev devletanı asr katında reca galat»
Nabi

(Rahmet): Acımak, esirgemek. Tabın meylü rikkati. İsali hayri irade. Cenab-ı Hak'kın kuluna badelmevt lûtuf ve ihsanı.

Rahmet bir rikkattir ki, haline acınılan bir kimse hakkında ihsanı iktiza eder, bazan mücerret rikkat, bazan da mücerret ihsan yerinde kullanılır.

Halka merhamet etmeyen, halikın rahmetine müstahık olamaz.

«Kavli kudsidir ez lisanı Nebevî»
«Sebekat rahmeti alâ gazabi»
Ahmet Şakir Paşa

«Bu kadar cürmü seyyiatımla»
«Rahmet ümidimin budur sebebi»
«Ki buyurmuş Hüdayi azze ve ceb»
«Sebakat rahmeti alâ gazabi»
Mehmet Emin

(Rahavet): Gevşeklik. Tembellik. İhmal. Vazifeyi ifâ hususunda gösterilen atalet.

Uzayıp giden bir rahavet, ruhî marazlardan sayılır.

«Bu meskenet, bu rahavet tarîkı Hak'da neden»
«Tarîkı nefsü havada koşup dururken sen»
Nasuhî

(Redaet): Kötülük. Fasitlik. Bir kimsenin tab'ında, simayı ahlâkında görülen bayağılık.

Hangi bir bâtılı tervice çalışmak, nefsin redaetinden neş'et eder.

«Güftarı haber verir şeririn»
«Tab'ında olan redaetinden»
Nasubî

(Rezalet): Alçaklık, maskaralık. Pek ziyade çirkin ve nasin takbihini müstelzim olan ve redaetinden dolayı kendisinden içtinap olunan halet.

İffet ve haysiyete ademi riayet, pek büyük bir rezalettir.

«Hûbdur vaz'ı vekar-ü temkin»
«Olasın cümle rezaletten emin»
Vehbi

(Rezilet): Kötü şey. Haddizatında mezmum. İnsan için noksanı müstelzim olan huy. İtidal mertebesinden hariç olup ifrat veya tefrit dairesine dahil bulunan haslet. Cem'i *«rezail»dir.*

Adalete, marifete, iffet ve şecaete münafi olan he rhareket, bir rezilettir.

«Uluvvi kadrini izhar eden fazlın rezilettir»
«Ziyanın şânını ilân eden âfaka zûlmettir»
Nasuhî

(Rüşt): Baliğ olmak. Doğruluk, doğru yolda yürümek. Hidayet ve salâh. Malda hüsnü tasarruf. Dinde zahiren ve bâtınen vücûhi salaha ihtida. Sahibine «reşit» denir. Rüştün hilâfı «Gay» dır.

Dinî ve içtimaî hayatında istikamet görülmeyen kimse pîr olsa da reşit olamaz.

«Dadışi fıtrîdir ehli servete dad-ü sited»
«Aklü rüştü âdeme hak maldan evvel verir»
Beliğ

(Rişvet): İş görmek için birine verilen hediye. Hakkı iptal için veya bâtılı terviç için yahut mutlâka maksadı temin için müstahak olmayan kimseye verilen akçe vesaire.

Rişvet almakta vermekte aynı derecede bir denaettir.

Adaletin tecellisine mâni, kalplerden insaniyet ve merhamet hislerinin zevaline bais olan en muzlim arıza, rişvettir.

«Cenneti almak olmaz akçe ile»
«Girmek olmaz behişte rişvet ile»

Fuzûli

«Feylesofanın şikest olmuş bütün nahunları»
«Hall-ü akdî kâri devlet hep yedi rişvettedir»

Beliğ

(Rıza): Razı olmak, hoşnutluk, memnuniyet. Muvafakat. Mukadderata boyun eymek. Ahkâmı kazayı na hoş görmeyip ferah ve surûr ile istikbal etmek. İsabet eden belâdan veya fevt olan emelden dolayı mutayye bülkalp olmak.

Rıdvan da rıza manâsınadır. Rızayiazîm, rızayı ilâhî olduğundan Kur'anı Kerîm'de rıdvan lâfzı rızayı ilâhîye tahsis buyurulmuştur.

Cennete «Ravzaî Rıdvan» denildiği gibi cennetin kapıcısı olan meleke de, «Rıdvan» ismi verilmiştir .

Ahlâkı İslâmiyenin en büyük gayesi. rızayı ilâhîyeye nâiliyettir.

«Sakini dergehi teslimü rıza ol daim»
«Ber murad etmeye hizmette mukîm isterler»

Ruhî

(Riayet): Gözetme, saygı, hürmet. Bir adete, bir an'aneye, bir ilmî kaideye muvafık hareket.

Hakka riayet, dünyada da ukbada da vesilei saadettir.

«Hak söyleyen evvel dahi menfur idi gerçi»
«Hainlere amma ki, riayet yeni çıktı»

Ziya Paşa

(Rağbet): Arzu, istek, dilemek, hüsnü kabul. Hangi bir şey hakkında gösterilen kuvvetli, vasi temayül.

Zaman, âlimden ziyade cahile rağbet eder. Çünkü mahiyetinin bilinmesini istemez.

«Görmedik, gûş ederiz çarhı kühende hazık»
«Bir zaman var imiş erbabı kemâle rağbet»

Hazık

(Refahiyet): Refahet, refah, suhuletle dirlik. Hayatî sebeplerin husulü ile maişetin vüsat kesbetmesi hali. Yaşayışta bolluk ve kolaylık. Siai sadre huzuru kalbe mazhariyet.

Müsrif, muhteris, hevesatına münhemik olan kimse, refahi hale nâil olamaz.

«Riyasız cemi esbabı refahat sa'b imiş Hazık»
«Fakırı sardı bir köhne hasıra bu riyasızlık»

Hazık

(Refakat): Yoldaşlık. Maddî veya manevî bir tarıkta teşriki mesaide bulunmak.

Süfeha ile refakatta bulunan, menzili maksuda kavuşamaz.

«Düşsen dahi bir refiki hasa»
«Eyler seni dağdar firkat»
«Âlemde kusursuz hülâsa»
«İnsana kemâl eder refakat»

Naci

(Rifat): İtibar, yükseklik. İnsanın zahiren veya batinen mazhar olduğu yüksek mertebe.

Hakikî bir rifat, mal ile değil, kemâl iledir.

«İlmü irfan sebebi rifattir»
«Âlim olmak ne büyük devlettir»

Vehbi

«Balâ neşini rifat olan gerçi çoksa da»
«Bu âlem içre az bulunur ehli hal olan»

Şeyhülislâm Muhammet Mekki

(Rıfk): Mülâyemet. Yavaşlık. Tatlılık. Nezaket ve nevazişle, hayırhahane muamele. Cemile müeddi olan şeye hiis ni inkıyat.

Rıfk ile hareket, vesile-i muvaffakiyettir .

«Hüsn-ü hulkı, ruyi rahm-ü şefkatin pirayesi»
«Lutf-ü tab'ı, kimyayı rıfk-u hilmin cevheri»

Cevri

(Rekabet): Gözlemek. Engel olmak. Başkasının husulü meramına mâni oluvermek suretile kendi söhretini, menfaatini temine çalışmak.

İlim, sanat ve ticarette emsaline tefevvuk etmek daiyesile faaliyet göstermek.

İktisat sahasındaki rekabet, terakkiyata saik olabilir. Fakat gayri meşru rekabetler, ahlâka münafi, husumet ateşini teşdide badidir.

Bazan iki zümre arasındaki rekabetten üçüncü bir zumre müstefit olur.

«Say'ü gayret etmeyenler mahv olur»
«Bir rekabetgâhtır sahni cihan»

Nasuhî

(Rikkat): İncelik. Naziklik. Acımak. Kalbin seriülinfial bir halde bulunuşu. Başkalarına arız olan ezadan müteezzi olmak hasleti.

Rikkat, nezih kalplere has bir meziyettir.

Rikkat, tecessüm etse soluk yapraklar üzerinde parlayan berrak jaleler şeklinde numayan olur.

«Salibi aramıdır Naci dili rikkat şirişt»
«Mâlik olsam kaşki bi rkalbe senki hareden»

Naci

(Ruh): Can. Kuvvet. Cevvaliyet. Nefsi natıka. Mabihil hayat olan kuvvet. Bir maddeden çıkarılan hülâsa. Hakikatı insaniyeden ibaret olan bir lâtif emri rabbani.

Kur'anı Kerim, uhrevî hayata sebep olduğu, İsa Aleyhisselâmda ölüleri ihya eylediği cihetle «Ruh» tesmiye edilmişlerdir.

Ruhumuz ebediyet âlemine mütevecihtir. Kendisini fezail ve kemalât ile techiz etmeye çalışmalıyız.

«Bu hicran böyle kalmaz nur-i vuslât berk urur birgün»
«Bunu duymaktayım ben ruhumun gizli hitabından»

Nasuhî

(Rüya): Uyku esnasında görülen şey. Uyku halinde ruhun iltihak ettiği âlemi gayptan bâzı hakikatlara ıttılaı.

Rüyalar, rüyayı sadıka ,rüyayı kâzibe kısımlarına münkasemdir. Sadık rüyalar, ruhun melekût âlemine ittisali suretile husule gelen bazı hakikatlardır. Kâzip rüyalar da uyanıklık esnasındaki küruntulardan, mızacın bozukluğundan, bazı şeytanî ilkaattan neş'et eden asılsız şeylerdir.

Birçok rüyaların parlak bir surette zuhuru, ruhun vücuduna ve başka bir âlemin mevcudiyetine pek güzel bir şahittir.

«Bu âlem şöyle bir rüya imiş, yahut muvakkatmiş»
«Evet ukbada anlarsın ne müthiş bir hakikatmiş»

Akif

(Rüyet): Fikir, bir şeyi dikkatle muayene, basiret. İsabetkârane düşünmek ve tedbiri umurda bulunmak hassesi.

Eshabı rüyetten olmayanlar, umurun neticelerini güzelce tahmin edemezler.

«Gaye-i hilkatini rüyet için insana»
«Çeşmi irfan ile bir nûr-i reviyyet lâzım»

Nasuhî

(Rehber): Yol gösteren. Klâvuz. Mürşit, fazilet ve marifet sahasında insana yol gösteren, delâlette bulunan zat.

Bir kimse ilmen, irfanen ne kadar yükselse de yine bir çok hususlarda rehberden müstağni olamaz. Mihanikî bir hâlde hareket eden bir saatın bile rehberliğine muhtaç olmuyor muyuz?

«Mizana vur görüştüğün ahbabı elhazar»
«Rehber tasavvur eylediğin rehzen olmasın»

Nevresi Kadîm

(Riya): Yalandan gösteriş, iki yüzlülük. tabasbus. Nasin teveccühünü celb için kendisini muttasif olmadığı bir hâlde göstermek. Cenab-ı Hak'tan başkasını mülâhaza suretile amelde ihlâsı terketmek.

Riya, şirki hafîdir. Sahibinin hamakatine, hasaseti tab'ına delâlet eder.

«Behey sufi sen olmazsan seza dehlizi irfana»
«Hasır asa yüzün zerd eyleme gel bu riyadan geç»

Hazık

(Riyazet): Nefsi kırmak, yiyip içmeyi azaltmak suretile nefsi terbiye etmek. Şehvanî garazlardan iraz, hükmi şeriata inkıyat, emrazı tabiatı müdavat, nefsü hevaya muhalefet, tehzibi ahlâka gayret etmek.

Bedenî hareketlere, talimlere «Riyazeti Bedeniye» denir. Riyazetle meşgul hesap ve hendese gibi müsbet ilimlere ve bu ilimlerde mütehassıs olan kimseye de «Riyazî» denilir. Cem'i «Riyaziyun»dur.

İtidal dairesinden hariç, İslâmiyetin taalimine münafi olan riyazetler mezmumdur.

«Şeş cihetten semme vechüllâh nurun görmeyip»
Rüyeti dünya için zahit rizaletler geçer»

Hayali Mehmet Bey

(Zi) harfi

(Zebunkeşlik): Kuvvetsizleri ezmek, nâsa aciz hallerinden bilistifade gerek fiilen ve gerek kavlen eziyet ve hakaret etmek hasleti leimânesi.

Zebunkeş olanlar bilmelidirler ki, kendileri de bir gün daha kuvvetli bir pençenin zebunu olacaklardır.

«Siyasetin kanı servet, hayatı satvettir»
«Zebunkeş Avrupa bi rhak tanır ki, kuvvettir»

Akif

(Zahmet): Mihnet. Zor, yorgunluk. Sıkıntı, ruhu muztarip edecek meşakkatli halet.

Tahsili maali hususundaki zahmetler, vesile-i rahmettir.

«Rûşina tıynet olan harrii gurbet geçmez»
«Mihr tebdil buruç etmede zahmet geçmez»

Hâmi

(Zum): Doğru veya yanlış bir fikir. Zannı mercuh. Zannı fasit .Bir şey hakkında delile mukarin olmaksızın tahassül eden fikir ve kanaat.

İnsanın kendi zumuna büyük bir kıymet vermesi, kibir ve gururundan neş'et eder.

«Hud prestanı zum ile allâmeî devran olur»
«Mektebi irfana gelse tıflı ebcet han olur»

Hazık

(Zelle): Sürçüp kayma. Cüzîgünah. Bilâ kasdin ve bilâ ilmin vuku bulan anî hata.

Rızaya şayan olmayacak bir hâle bilâ kast mâruz olmak.

Eazimin zellesi, kalben teellümlerini mucip olacağından mânen terakkılerine vesile olur.

«Görmüyor kendisinin pü: hezeyan kellesini»
«Görüyor başkasının zerre kadar zellesini»

Nasuhî

(Ziynet): Süs. İnsana ne dünyada ne de ahirette şîngetirmiyecek halet.

Ziynet, üç nevidir. (1): Ziyneti nefsiye. İlim ve güzel itikat gibi. (2): Ziyneti bedeniye. Kuvvet ve Sabahat gibi.

(3): Ziyneti hariciye. Cah ve mal gibi. Manevî ziynetten mahrum olanlara maddî ziynetler bir şeref ve kıymet vermez.

«Zeynep Ko meyli ziyneti dünyaya zen gibi»
«Merdane var, sade dil ol, terki ziynet et»

Zeynep Hanım

(Züht): Zehadet, Takva. Perhizkârlık. Menhiyattan kaçınarak ibadete evkatı hasretmek. Hakkın rızasına, ahiret nimetlerine nâiliyet için teveccüh eden dünya varlığına, huzuzatına ademi rağbet.

Züht, dünyayı celbe kudret halinde tasavvur olunur. İbnül Mübarek kendisine zahit!. diye hitap edenlere demiştir ki: «Ben nasıl zahit olabilirim ki, zaten hiç bi rşeye mâlik değilim. Zahit, Ömer ibnül Aziz'dir ki, kendisine dünya saltanatı teveccüh ettiği halde ona asla rağbet etmemiştir»

Zehadet, kazancı terk ile ataleti ihtiyar etmek değildir. Belki dünyanın varlığına, fanî lezzetlerine kalben rağbet etmemektir.

«Hilyei ehli din, zehadettir»
«Zahit olmak, büyük saadettir»

Nasuhî

(Ziyaret): Birini gidip görmek. Sînnen, ilmen veya mevkien büyük olan bir zatı görmeye gitmek. Hürmete şayan bir şey'e tebrik kasdile takarrüp etmek.

Ziyaret muhabbeti arttırır. Büyükleri ziyaret, baş ağrısı verecek kadar sıkı sıkı olmamalıdır.

«Gâh ahbabı ziyaret eyle»
«Leyk etvarına dikkat eyle»
«Sezicek şaibeî istiskal»
«Kalka gör durma oturma filhal»

Vehbi

(Sin) Harfi

(Saika): Sevk eden, iten hal. İnsanı hangi bir fi'le sevk eden keyfiyet. Haleti derûnî.

İnsanların faaliyeti ahlâkiyesinin başlıca saikleri; lezzete meyl, menfaat, ihtisas vazife fikri, hayır ve kemâle, ve rizayı ilâhîye nâiliyet emelidir. Bu sâikalara göre muhtelif ahlâkî meslekler teessüs etmiştir.

Nazarı islâmda ahlâkın en birinci sâiki, en metin esası, en ulvî gayesi rızayi ilâhîye nâiliyettir. Binaenaleyh insan vazifeî ahlâkiyesini maddî bir lezzet veya menfaat için yapmamalıdır, belki rızayı Hakka nâiliyet için yapmalıdır.

«Mültezemdi geceler her dili zulmet hahe»
«Düşman olmuştu cihan, pertevi mihrü mahe»
«Haleti halkı çalıştıkca ben istiknahe»
«Başladım saikai yes ile âh-ü vahe»
«Çeşmi im'an ile bir kez nazar ettim gittim»
«Bu gam abat cihandan güzer ettim gittim»

Nasuhî

(Seb): Şetim. Söğüp sayma. Bir kimsenin mezmum sıfatlarını apaçık söylemek. Bir şahsı naks ve istihkarını müstelzim olan bir haletle yad etmek. seb ve şetmin, lisanı edebe yakışmaz.

Meşahirden «Muhallep» bir herifin seb ve şitmine uğrar, fakat hiç cevap vermez. Ne için bu kadar hilm gösterdin? diye sorarlar. Derki, ben onun mesavisine vakıf değilim, belki bir şeyle ona bühtanda bulunmuş olurum ,diye sükût ettim.

«Eslâfe sebb-ü şetm eyleyen sefih»
«Ahlâfının şütumuna olmaz mı müstahik»

Nasuhî

(Seciyye): Huy, tabiat ,şahsiyeti ahlâkiye. Ahlâkiyat hususunda sabit bir kanaat v emesieke sahibiyet hâli.

Seciyye bir kabiliyettir ki, insan o sâyede kendini idare eder. O sayede hürriyeti fikre mâlik olur. Yine o sayede onun bunun hevesatına âlet olmadan, vicdanına muhalif hareketlerde bulunmadan kurtulur.

Dünyada nedret kesbeden mezayadan biri de seciyyedir.

«Afakımızdaki zerrin televvünat»
«Bir levhai gurubu demektir seciyyenin»

Nasuhî

(Sahafet): Bozukluk, zayıflık, fikirde, akidede olan fesat. Kariha darlığı, akıı gevşekliği.

Sahafet bir marazdır ki, sahibini ebedî hayattan mahrum bırakır.

«Fikrindeki sahafete bakmaz da bî edep»
«İlmü fazilet ehlini tenkide say eder»

Nasuhî

(Sahavet): Seha. El açıklığı. Cömertlik. Bezli lâyık olan şeyi münasip mahalline suhuletle sarf ve isal etmek melekesi.

Sahavet, tıynetteki feyz ve nezahatın bir nişanesidir.

«Sebebi izzet olur cudü ata»
«Halka şirin görünür ehli saha»

Vehbi

(Sır): Gizli iş veya söz. Gizli kalması istilzam edilen husus. Aklın eremiyeceği iş. Bir şey hakkında başkasına mahremâne surette tevdi edilen haber. Cem'i «esrar»dır.

Ebrarın kalpleri, esrar hazineleridir.

İnsanın kendi mahremâne tasavvurlarını başkalarmdan saklaması bir hazm ve ihtiyat muktezasıdır.

Başkalarının esrarmı ketmetmesi de, vefa ve kerem icaplarındandır.

«Rahat etmekse eğer maksad-ü mafilb'alin»
«Sırrını ketmede gör nezdi ahibbada bile»

Faik

(Serbestlik): Azadlık. Hüküm altında bulunmamak. Lâkaydâne hareket. Lüzûmsuz yere mahcup davranmamak hali. İstikametten, malûmattan münbais serbestlik memduhtur. Terbiyeye münafi, mugalataya mukarin olan serbesthali. İstikametten, malûmattan münbalik ise hayasızlıktan maduttur.

«Millete serbestii efkâr lâzımdır ki, Hak»
«Kârgâhi aklı hürriyetle bünyat eylemiş»

Hersekli Arif Hikmet

(Sebep): (Bais. Bahane. Bir şeyin vücuda gelmesini intaç eden vesile. Kâinatta lihikmetin carî olan alelâde vasıta. Cem'i: esbaptır.)

Yağmurlar nebatatın neşv-ü nemasına sebep olduğu gibi insanın çalışması da, tefeyyüzüne bir sebeptir.

«Terki esbap değil gerçi savap»
«Bî müsebbip neye kadir esbap»

(Sür'ati fehm): Çabuk anlayış. Dermeyan edilen mes'eleyi bilâ tevakkuf anlamak. Levazimden melzumata, kaziyelerden akislerine sür'atle intikâl melekesi.

Bi rtakım büyük keşifler, sür'atı fehm eseridir. Ârşimit prensipleri, cazibe kanunları bu sâyede vücuda gelmiş değil midir?.

«Feyzi fıtratla mücehhez bulunan merdi hakîm»
«Sür'atı fehmine âlemleri hayran eyler»

Nasuhî

(Serkeşlik): Baş kaldırmak. İnatcılık. İz'an ve itaat dairesinden bî edebâne bir surette çıkmak.

Serkeş olanları zamanenin sillei te' dibi bir gün yola getirir.

«Serkeşlik etme böyle ey tevseni zamane»
«Destinde rûzigarın bir gün zebun olursun»

Nasuhî

(Sürur): Meserret. Sevinç. Gizli tutulan ferah. Bir emelin husulünden veya mütekarrıbilhusul olmasından mütevellit ruhanî bir neşve.

İlim ve irfan sahasındaki muvaffakıyyetten mütahassil bir sürur, cihanın bütün lezzetlerine faiktir.

«Bin gûne gam mukabil olur her sürüruma»
«Sanmış fazilet ehli felek galiba beni»
Erzurumlu Vehbi

(Saadet): Bahtiyarlık. Mutluluk. Ahiret nimetlerine nâiliyet. Servet ve sıhhatin fazileti ruhiyenin içtimaından mütahassıl matlup bir halet. İnsanın hayre nâiliyeti için takdiri ilâhînin muaveneti. Her ferdin kendine has olan kemâle nâiliyeti.

Saadet; bir hayrî izafîdir. Bir kimse hakkında saadet sayılan bir şey, diğer bir kimse hakkında saadetten madut olmayabilir.

Fisagor'sa, Bokrat'a, Eflâtun'a göre insan, nefsi natıkadan ibarettir. Bu cihetle nefse ait olan faziletler, insanın saadetini temine kâfidir.

Aristoya, revakıyyun'a, tabiiyûndan bir cemaate göre insan, ruh ile bedenin mecmuundan ibarettir. Binaenaleyh bir insanın kemali saadeti hem ruhan hem de bedenen mes'ud olması ile kabildir.

Hakikî saadet; hayatın gayesidir, akıl ve faziletin de semeresidir.

«Saadeti ezelî kabili zeval olmaz»
«Güneş yer üstüne düşmekle payimal olmaz»
Fuzulî

(Sa'y): Emek. Çalışmak, çabalamak. Hızlı yürümek. Bir maksadın husulünü temin için elden gelen cehdü gayreti sarfetmek.

Meşhudumuz olan bütün terakkiler, sa'yü gayretin neticesidir.

«İnsanı kâmil olmağa sa'yeyle, âdem ol»
«Bakı! Kalan bu kubbede bir hoş sada imiş»
Bakî

«Sen terakkiyata sa'y-ü gayret et ki, rûz-ü şeb»
«Dehre karşı itilayi şani millet parlasın»
Nasuhî

(Sefalet): Aşağılık, düşüklük. Maddî ve manevî yoksulluk neticesi olan hakirâne vaziyet. Bayağı, aşağı işlere süfliyat denir.

Ataletten ayrılmayan, sefaletten kurtulamaz.

«Temaşa eyleyince tarzı istiğnamı âlemden»
«O yüksek hali bir vaz'ı sefalet zanneder cahil»
Nasuhî

(Sefahet): Budalalık. Süse, eğlenceye inhimak. Hiffeti akıl. Nefsin hevesatına kapılarak zevk-u safa âlemlerinde yaşayıp durmak.

Noksanii akıldan dolayı nefse arız olan hiffete «sefeh» denir.

Sefahetin sonu iflâstır. Sefahet, mirasyedilerin şıarıdır.

«Bilki sefahet denilen haile»
«Parçalamıştır nice bin âile»
Nasuhî

(Safsata): Batıl ve yanlış kıyas. Doğru gibi görünen sakımünnetice akval.

Safsata; aciz alâmeti, haksızlık nişânesidir.

«Bin safsata, bir mısraı bercesteye değmez»
«İndimde esatiri Felâtûn hezeyandır»
Avni

(Sükût): Susmak. Lüzumsuz yere söz söylemeyi bilihtiyar terk etmek .

Sükût, medarı selâmettir. Heyecan engiz hâdiseler karşısında sükût edebilmek bir mücahede demektir.

Büyük bir mahzur olmadığı hâlde haktan sükût etmek câiz olamaz.

«Cedelkârane hamuşu kadar rengin cevap olmaz»
«Sükûtun merdidâna hasmını ilzam için saklar»
Raşit

(Sükûn): Sükûnet. Durmak. Durgunluk. Rahat. Asayış. Hareketsizlik. Hareketten sonra husule gelen sebat. Husumetlerde, muharebelerde hafiflik göstermeyip maksadı temin için müteenniyâne harekette bulunmak.

Sükûn ve vekara mukarin olmayan bir hareket, sahibinin kadrini tenzile,

maksadını tavika badi olur.

«Nucûm-i namütenahi bütün çalışmakta»
«Sükûn tasavvuru kabil mi bu'di mutlâkta»

Akif

(Sekine): Sekinet. Rahat. Aram. Vekar ve temkin. Kuvveti kalp. Azîm hâdiseler karşısında muztarıp olmayıp sükûnet ve itminan ile ittisaf.

Herkesin metaneti ruhiyesi, mesaip muvacehesinde gösterdiği sekinetle mütenasiptir.

«Beyhude çarpmasın yıkamaz sadmei zaman»
«Dağlar gibi metin olan ehli sekineti»

Nasuhî

(Selamet): Sag ve salim olmak. Hayırlı âkıbet. Zahirî ve batınî âfetlerden arî olmak. İnsaniyete münafi, refah ve saadete mâni hallerden berî bulunmak.

Bedenin selâmeti sıhhat ve servetle, ruhun selâmeti de diyanet ve faziletle kaimdir.

«Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe»
«Kalır selâmeti milliyemiz öbür **gelişe»**

Akif

(Semahat): Cömertlik. Hilm ve rıfk. Bezli vacip olmayan şey'i tafazzûlan i'ta etmek. Tabii ve gayrı tabiî surette vuku bulan cömertlik hâli. Sahibine «Semih» denir.

Semih odur ki, yaptığı lutûf ve ihsanı istisgar eder, istiksar etmez.

«Lâkin bu mu şivei muhabbet»
«İnsaf kıl ey mehi semahat»

Galip

(Sema'): İşitme. Tarikat erbabının suveri mahsusada zikretmeleri. Güzel bir savtı insanın lisanından veya başka bir şeyden işetip telezzüz etmek.

Semadan hâsıl olan harekat, eğer na mevzun ise ıztırap ve eğer mevzun ise raks ve tasfık namını alır.

Ruhanî bir cezbe tesirile olmayıp sunî, iltizamî suretle olan semalar, birer taklitten ibaret olduğu için memduh değildir.

«Âşinayı rûhı kudse halet efzadır sema»
«Teşneganı bezmi aşka şevk bahşadır sema'»

Enis Recep Dede

(Sulta): Kahır. Galebe. Bir kimseye karşı yapılan müdahale ve tahakküm.

Hakkın sultasından kaçınan, halkın sultasına tutulur.

Nefsin sultasından kurtulan başkasının sultasından emin olur.

«İnkişafatına mâni fikrin»
«Sar sarı sultasıdır eşrarın»
«Yıkılır bakmaz isen bir günde»
«Hırzi can eylediği asarın»

Nasuhî

(Suizan): Fena kuruntu. Bir kimsenin ef'al ve harekatı hakkında tahassül eden kötü zan.

İhtiyatkâr olanlar, kuvvetli karinelere mukarin olmadıkça hiç bir kimse hakkında ne sui zanda ne de fazla hüsnü zanda bulunurlar.

«Olma zinhar ey rehini suizan»
«Münkiri ehli dilü hatır şiken»

Cevrî

(Sui karin): Kötü yoldaş. İnsanın kendisile hem sohbet olduğu fena, ahlâksız arkadaş.

Sui karinden kaçınılmalıdır.

«Semtine uğramasın sui karîn»
«Şerlerinden seni hak etsin emin»

Vehbi

«Seyyiat insana nefsi kemterininden gelür»
«Her hacalet âdeme sui karîninden gelür»
«İzzetü zillet mekâna hep mekininden gelür»
«İstikamet müştekimülhale dininden gelür»
«Müstakım ol Hazreti Allâh utandırmaz seni»

Sait Paşa

(Sevda): Aşk. Hüzün. Merak. Malihülya. Ahlatı erbaadan biri. Mütezayit heves. Bir şey hakkında his edilen şid-

detli meyil ve incizap.

Bazı gençlerin sevdadan hayır ummaları, pervanelerin ateşi nur sanmalarına benzer.

«Müebbet ruhı sevdadır, rühı zîba muvakkattır»
«Mühalleddir güneş, tayfi nukuş efza, muvakkattır»

Yaşar Şadî

(Suai): Sormak. Dilenmek. Sorulan şey. İştibah edilen bir meselenin künh ve hakikatını anlamak maksadı ile vuku bulan bahis ve istifsar.

Bilinmesi hikmet ve maslahata muvafık olmayan şeylerden sual etmemelidir.

Saile sui muamelede bulunmak, mes' uliyeti ahlâkıyeyi muciptir.

«Atılma dur sühamı ehli hâli anlamadan»
«Cevaba etme tasaddi suali anlamadan»

Naci

(Sühuleti taallüm): Kolaylıkla öğreniş.

İstenilen hangi bir mes'eleyi saye muhtaç olmaksızın kolayca anlayabilmek kuvveti. Nefsin bir takım havatır ve alâikı bertaraf ederek matlup olan meselelere tamamiyle teveccüh etmesi.

Mutabahhir âlimler, o bî payan malûmata suhuleti taallüm sayesinde nâil olmuşlardır.

«Atiyyeî hüdadır suhuleti taallüm»
«Faziletü hünerdir selikai tekellüm»

Nasuhî

(Siyaset): Ceza, mücazat icrası. Bir devleti idare etmek sanatı. Politika. Diplomatlık. Amme umurunu lisan ve sinan ile zapt ve idare. Milletin umurunu, devletin mesalihini mihveri lâyıkında cereyan ettirmek suretile olan hâkimlik.

İçtimaî ahengin nazımı, hüsni siyasettir. Ferd için en güzel siyaset, siyasetle ademi iştigâldir.

Henüz ilim ve irfan ile mücehhez olmadan siyaset sislerine dalanların dimağı bir daha ilim ve irfan ziyalarına makes olamaz.

«Etme siyasetle sakın iştigâl»
«Berkı siyasetle yanar perr-ü bal»

Nasuhî

(Siyret): Meslek. Sünnet. Ahlâk ve etvar. Tercümei hâl. Hey'eti nefsiye. İnsanın mânen tuttuğu hayırlı veya hayırsız yol.

İnsanın kıymeti sureti ile değil, siyreti iledir.

«Çiğnenirsek biz bu gün çiğnenmek istihkakımız»
«Çünkü izzet nerde, bir bak nerdedir ahlâkımız.»
«Müslümanlık pâk siyretten ibaretken yazık»
«Öyle saplandık ki, levsiyyata hâlâ çıkmadık»

Akif

Şın Harfi

(Şeamet): Uğursuzluk. Yüm ve bereketten berî. Nuhuset alût bir halet.

Şeamet baykuş tadeğildir. Belki baykuş sedasının bülbül sedasına tercih edilmesindedir.

«Düştük meşami! renc-ü ina-ü şeamete»
«Bir hanedane geldik egerçi ikamete»

Meşami

(Şecaet): Yiğitlik. Bahadırlık. Metaneti kalbiye. Korkulacak ahvâlde korkmamak ve indelluzûm mehalike ikdam etmek hassesi. Kendisinden mutedil ahvâl zuhur edecek surette kuvvei gazabiyenin mühezzep olması.

Şücan ile muaşeret, şecaatle ittisafa hadimdir.

«Meyani güftügûda bed meniş iyham eder kuphun»
«Şecaet arz ederken merdi kıptî sirkatin söyler»

Ragıp

(Şuh): Tama, fazla cimrilik. Hırsa mukarin buhul. Başkalarının malından infak ve itayı men edecek derecede hisset.

Ehli şuhun tabındaki habaset, sözlerinden tereşşuh eder.

«Bedmeniş tezyit ederken kendi buhlü şuhhunu»
«Hiç utanmaz da cihanı buhl ile tavsif eder»

Nasuhî

(Şahsiyet): Mevcudiyeti ferdiye. Bir adamın şahsı ve zatı itibariyle mevcudiyeti, hüviyeti. Meziyet veya vukufu veyahut nüfuz ve mevkii itibariyle bir ehemmiyet ve temayüzü hâiz insan.

Esasen uzaktan görülen ayaktaki bir insanın karartısına «şahıs» denir. Şahsa ait sözlere ,işlere de «şahsiyat» denilmektedir.

Herkesin şahsiyetine riayet edip şahsiyat ile meşgul olmamak, şerefi insaniyeti muhafaza icabatındandır.

«Herkesin ehvalının, etvarının»
«Bir güzel miratıdır şahsiyyeti»

Nasuhî

(Şer): Kötülük. Fenalık. Muzur. Hayre münafi, tab'a gayri mülâyim olan şey. Bazan şer sanılan şey, mualecatta kullanılan bir zehir gibi nâfi olur.

«Çok hayır olur kim çekilürsün kirü andan»
«Her tab'ına hoş gelmiyeni şer mi sanırsın»

Muallim Naci

(Şeriat): Şer'i şerif. Tarikatı ilâhîye. Kanunı ilâhî. Dinin ameliyata ait ahkâmının hey'eti mecmuası.

Şeriatı garra; insanı abi hayat menbaına isal eden bir muazzam, mübarek yoldur.

«Şer'a sarıl ki, harekatı ümem»
«Feyzi şeriatla olur muntazam»

Nasuhî

(Şeref): Mecd. İzzet. Mümtaziyet. Ululuk. Mehasin ve fezail sayesinde husule gelen ve sahibi için mübahata vesile olan manevî yükseklik.

İnsanın şerefi nukut ile değil, cud ve sucut iledir.

«Merdi kâmil şerefin ber ter eder gurbette»
«Kadri artar güherin çıksa eğer kânından»

Sezaî

(Şereh): Şerahet. Ziyade hırs. Galebeî şehvet. Bir şey'e ziyade düşkünlük. İffet ve nezahete münafi halet.

Birçok facialar, birer zadei şerehtir.

«Dünyaya tapanlar, bütün erbabı cünundur»
«Hırs-u şerehin pençei kahrında zebundur»

Nasuhî

(Şetaret): Şenlik. Kurnazlık. Neşve. Ruhun inbisatından mütehassıl, neşveli, beşaşetaver bir halet.

Şen ve şatır olanlar, bulundukları meclislere inşirah bahş olurlar.

«Bülbül şetareti güli handanı güldürür»
«Taklidi zag, hepki hıramanı güldürür»

Yahya

(Şiar): Nişan. Alâmeti farika. Parola. Eser. Bir cemaatin, bir milletin hasaisinden olan memduh veya mezmum bir amel veya sıfat.

Kendi şıarını tezyif eden bir millet, kendi milliyetinden istifa etmiş olur.

«Misali mah televvün değil şiar bize»
«Felekte mihri kemaliz nümudumuz birdir»

Nabi

(Şefaat): Araya girmek. Bir suçlu veya muhtaç kimse için tavassut eylemek. Suçlu veya muavenete muhtaç veya atıfete sezavar olanlar hakkında vuku bulan afv veya lûtuf ve ihsan ricası.

Elden gelen şefaatı dıriğ etmek, bir nevi hasaset eseridir.

«Darüşşifai haşirde bimarı ma'siyet»
«Şehdişefaatından umar şerbeti şifa»
Fuzûli

(Şefkat): Acıyıp esirgeme. Esirgeyerek sevmek. Havf ile mümteziç, rikkat ve rahmetten münbais derûnî bir halet ki, başkalarına ârız olan veya olması melhuz bulunan nâhoş ahvâl muvacehesinde tecellî eder.

Şefkatsiz bir kalp, rahmetsiz bir bulut gibidir.

«Her acize şefkat et, şefi ol»
«Mahluka tavazu et, refi ol»
Abdullah Vassıf

(Şakavet): Şakilik. Haydutluk. Bed tıynetlik. Fısk ve fucura inhimak. Hidayeti ilâhîyeden, saadeti ezeliyeden mahrumiyet hali.

Âkıbet bizce meçhul olduğundan kimsenin ebedî şakavetine kat'i surette hüküm edemeyiz.

«Şihabi nahsi bir mihri saadet zanneder cahil»
«Şakavet berkını nuri hidayet zanneder cahil»
Nasuhî

(Şek): Şüphe, tereddüt. İki nakızın insan indinde mütesavi bir hâlde bulunuşu. Filân şey mevcut mudur. Değil midir diye tereddüt edilmesi gibi. Hangi bir hususta nefsin kat'î bir hüküm vermeyip isbat ile nefi arasında tereddüt etmesi.

Neticesi meşkûk olan bi rişe mübaşeret; kârı akıl değildir.

«Haki dergahın ararlar bî şek»
«Mahtan mahiye dek mulkü melek»
Hakanî

(Şikâyet): Şekva, İştikâ. Kendisinin, veya başkasının derdine, âdemi hoşnudisine müteâllik mutazalilmâne ifade.. Mafizzamiri izhar.

Her şeyden şikâyet, havsalanın darlığından neş'et eder.

Acizlere şikâyette bulunmak abestir. Şikâyeti mucip olan hâl, ne kadar dilsûz olsa da şikâyet edecek mahallin bulunmaması, andan daha dilsûzdur.

«Baisi şekva bana hüzni umumîdir kemâl»
«Kendi derdi günlümün billâhi gelmez yadıma»
Namık Kemal

(Şükür): İyiliğe karşı minnetdarlık gösterilmesi. İyiliğe karşı kavlen veya fiilen izhar olunan kıymetşinaslık. Görülen nîmet ve muaveneti lisani sena ile yad ve mukabilinde münasibi veçhile güzel hizmet.

Görülen bir lûtü fve nimeti bittasavur izhar etmek bir şükürdür. Zıddı küfür ve küfrandır ki, nimeti nisyan ile setir ve inkâr eylemektir.

Şükür, nimetin artmasına vesîledir. Görülen iyiliğe şükretmemek, tabiattaki leametden ileri gelir. Minnete veya şah sî bir fayda düşüncesine mukarin olan iyilikler, şükre lâyık olamaz.

«Şukr eder nimeti gayet efzun»
«Kafiri nimet olur pek melun»
Vehbi

(Şemail): Ahlâk. Tahsine şayan olan sıfatı kerîme. Yüksek şemail, sahibinin safhai hayatını bir hâle gibi tezyin eder.

«Geldikçe semaili hayâle»
«Gözgark oluyur sirişki ale»
Naci

(Şematet): Düşmanın sevinç gürültüsü. Bir kimseye isabet eder beliyyeden dolayı düşmanlarının surur izhar etmesi.

Şematet, musibetlerin cihanşumul olduğunu bilmemekten mütevellet bir cahalettir.

«Ademi gayret ile bazı umur»
«İntikam almağa eyler mecbur»
«Ba husus ede sematet ada»
«Ana takat getirilmez aslâ»
Vehbi

(Şevk): Neşve. Şiddetli arzu. Nefsin şiddetle alâkadar olduğu şeye incizabı. Likayi mahbube nâiliyet hususunda kal bin niza ve heyecanı.

Bazı şevkler, birer şihap gibi seriüzzeval olur.

«Bu bağda nice mümkündür istiarei şevk»
«Tefavüt olmayacak bülbül-ü gurubında»

Nailî

(Şahadet): Şahitlik etmek. Delalet eylemek. Basar veya basiretle olan müşahededen mütahassıl ilimden sadır olan söz. Hakkın varlığını tasdik ve itiraf. Dinî islâmı müdafaa, hududı İslâmiyeyi muhafaza için adayı din ile yapılan cihatta bir müminin zulmen öldürülmesi. İslâmın şartlarından olan (Eşhedüen lâ ilâhe illâllâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve resûlühu) kelâmı şerifi.

Hak Tealâ Hazretlerinin mukaddes varlığına bütün zerrati kâinat, şahadet edip durmaktadır.

El gıpta o muhterem şühedaya ki, vücutlarından serpilen lâtif kan katreleri, birer zülali ebediyet gibi islâm milletinin devamı hayatına hadim bulunuyor.

«Ömeri eyledi şahadet gû»
«Âyeti lâ ilâhe illâ hu»

Safi

(Şehamet): Kuvvet. Zekâ, nüfuzi nazar. Şecaat ve haşmete mukarin olan şiddeti zekâ. Zekâ ile memzuc şecaet ve basalet. Zikri cemili istilzam eden büyük işlere mubaşeret hırsı.

Ca'li şahametler, daha yükselmeden sukut eden balonlara benzer. Hakikî şahametler ise asırlardan asırlara intikâl eden muazzam âbideleri andırır.

«Şehamet dini, gayret dini ancak müslümanlıktır»
«Hakikî müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır»

Akif

(Şöhret): Önlenme. Ad ve san. Mahles veya lâkap. Nas arasında zuhur. Bir hususta nam kazanarak halk arasında marufiyet kesbetmek.

Şöhret, âfettir. Esası çürük olan şöhret, sukut mukaddimesidir.

«Kalsa acep mi şöhreti dillerde hatemin»
«Merdi sahiyi akıbet ihsânı andırır»

Osman Vasıf

(Şehvet): Arzu, istek, tab'a mülâyim olan şeyi talep için nefsin hareketi. Hayat sahiplerinin biribirine olan meyli tabiîleri. Kendisi ile bir şeye karşı meyil ve iştiha husule gelen kuvvet.

Akla galebe eden şehvet, çirkini güzel gösterir. Şehvetine esir olan, neşvei hürriyete nâil olamaz.

Şehvet iki kısımdır. Biri şehveti sâdıkadır ki, bunsuz beden muhtel olur. Açlık zamanında taama olan iştiha gibi. Diğeri de şehveti kâzibedir ki, bunun temin edilmemesinden dolayı beden muhtel olmaz.

«Alır mı söylesen bin kıssadan bir hissei ibret»
«Esiri gafletü şehvet olan merdi sefahetkâr»

Nasuhî

(Şeytanet): Hiyle. Fesat. Kurnazlık. Kuvvei mümeyyizenin ifratından ibaret desisekârane bir haslet.

İnsandaki her kuvvei zemimeye «şeytan» denilmiştir. Çünkü bu kuvvetlerde insanı şeytani recîm gibi fenalığa sevk etmek ister. Bir hadisi şerifte, (Elhasedü şeytanün) buyurulmuş olması bunu gösteriyor.

Şeytanetine güvenen, âkıbet bir gün döğünür.

«Terk edip şeytaneti safderûn ol zira»
«Aldatır sonra seni al ile ayyar felek»

Hilmî

(Sat) Harfi

(Sabır): Acıya katlanmak. Darlıkta imsâki nefs. Tab'a gayrı mülâim olan halata telâş göstermeyip bilâ ıztırar tahammül ve mukavemet. Akıl ve şer'in iktiza etmediği hususlarda hapsi nefs.

Sabr anilmeası, masiyetlerden bittevekkı nefsin bu baptaki temayülâtına mukavemet etmektir.

Sabralel'mesaip, teveccüh eden musibetlere, kederlere bilâceze tahammül eylemektir.

Sabır bir lâfzı umûmidir. Yerine göre şecaat, kanaat, kitmanı sır, rahbus-sadr namını alır.

Musibetten dolayı hapsi nefse ise yalnız «sabır» denilir ki, mukabili «ceze» dir.

Sabır eden zafer bulur. Müdafaası mümkün olan haksızlıklara karşı tahammül etmek ise sabır değil, meskenettir.

«Sabırdır ukde kuşayi her kâr»
«Erişir sabır ile subha şeb-i târ»
Nabi

(Sohbet): Görüşüp konuşma. İhtilât. Münasebet. Tabiat ve seciyeleri muvafık olan zatların toplaşarak teatii kelâmda, müdavelei efkârda bulunmaları.

Hava sıhhat üzerinde ne gibi tesirlerde bulunursa sohbet de ruh üzerinde aynî tesirlerde bulunur.

«Nadanlar eder sohbeti nadanla telezzüz»
«Divanelerin hemdenin divane gerektir.»

(Sıhhat): Sağlık, doğruluk, gerçeklik, vücudun illetlerden, marazlardan selâmeti. Sahibinden sudûr eden ef'al ve asarın selâmet ve intizamını istilzam eden keyfiyeti mahsusa.

Sıhhata münafi her hareket, bir nevi intihardır.

«Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi»
«Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi»
Sultan Süleyman

(Sadakat): Doğruluk. Samimî dostluk. Meveddette itikadın sıdkı. Garaz şaibesinden hâli ve her ve/çhile halis muhabbet. Zahiren ve batınen doğrulukla ittisaf.

Zamane dostlarının sadakat ve ciddiyetine itimat, safderunluktur.

«Kâr etmiyor sadakat-ü iffet zamanede»
«Sermayei husuli rica, irtikâp imiş.»
Hersekli Arif Hikmet

(Sıdk): Doğruluk. Hulûs. Selâmeti kalp. Kelâmin nefsül'emre muvafakatı. Hükmün vakıa, mafizzihnin harice mutabakatı. Sözün hem mafızzamire hem de muhberün anha birlikte mutabık olması.

Bir kalbin bir sıdk ve safa menbaı olduğunu sahibinin asârı, harekâtı hariciyesi pek güzel gösterir. Güneşin bir merkezi nur olduğuna neşrettiği ziyadan büyük şahit mi olur?

«Sıdk-u sebat mesleğimizdir ki eylemez»
«Bin tiga karşı tehallüf zehabımız»
Namık Kemâl

(Sadaka): Rizayi hak için fakirlere verilen para ve saire. Cenab-ı Hak'tan sevab ricası ile vücuda getirilen müessesei hayriye. Buna (Sadakai cariye) de denir.

İnsanın ömrü içinde görebileceği nihayet bir iki günlük bir mesudiyet, zamanın bir sadakası demektir. Fakat buna nâiliyet için bir çok yalvarmak, göz yaşları dökmek icap eder.

«Sıdk-u ihlâs ile ver kim sadakat»
«Malına, ömrüne gelsün berekât»
Vehbi

(Safa): Safilik. Berraklık. Eğlence, endişesizlik. Kederden hâli, kalbin neşvesine bâdi olan halât. Bir şeyin şaibeden halis bulunması.

Herkes zevk-u safaya inhimaki nisbetinde elem çeker.

«Cihanda her safayı bin keder takip eder ahir»
«Çıkarmı sineden derdi köhen âheste âheste»

Nasuhî

(Safayi Zihin): Fikrin berraklığı. Matlubu bilâ teşevvüş ihraca, meseleleri olduğu gibi idrake nefsin istidadı.

Safayı zihn ile yapılmayan ilmî müzakereler hederdir.

«Safayi zihn ile mecmuaı ekvana bakdıkça»
«Nice esrari ulviyet tecellisaz olur birden»

Nasuhî

(Sıfat): Hâl, bir mevcudun hâiz olduğu vasıf veya suret ve keyfiyet.

Kibriya ve azamet, sıfatı ilâhîyeden olduğu cihetle insanların bu sıfatlarla ittisafa yeltenmeleri pek büyük bir had na şinaslıktır.

«O gazal-i harama nâfe sıfat»
«Hali müşkini verirdi zinet»

Hakanî

(Safh): Uzaklaşma. Yüz çevirme. İg maziayn. Bir kimsenin yaptığını başına kalkmayıp hakkında afv ile muamelede bulunmak.

Safh, afüden eblağdır. Çünkü insan, bazan afv ederde safh etmez.

Afv ve safh ile ittisaf nezihül'kalp zevata has bir meziyettir.

«Ref eder cephei siyahımdan»
«Desti kudret ,hicabı masiyeti»
«Tenrimin afv-ü safh-ü merhameti»
«Yetişir kurtarır günahımdan»

Emîn Hakî

(Safvet): Safilik. Temizlik. Kalbin gill-ü gişten berî, nezîh ihtisasları havi olması.

Kalbinde saffet olmayandan hayır bekleme. Bulanık su, harareti teskin edemez.

«Âdemde ne piraye ne ziver ister»
«Mahlûk idiği surete mazhar ister»
«Bî fâidedir ziynet ve arayişler»
«Bak ayineye safveti cevher ister»

(Salâbet): Metanet. Katılık, sağlamlık. Mukaddesatı, akaidi diniyeyi, güzel an'aneleri muhafaza ve siyanet hususunda insanın muttasif olduğu kuvveti kalbiye.

Salâbet ile taassubi cahilâneyi bir görenler, kendi cehaletlerini teşhir etmiş olurlar.

«Taassup sanma bizlerde tecelli eyleyen halet»
«Mukaddes bir salâbettir, muazzam bir şahamettir»

Nasuhî

(Salâh): İyilik. İyi hal, ademi fesat. hüsni tertip. Her hayricami, faziletlerin içtimaından hâsıl olan âlî bir sıfat.

Salâh tabiri ,bazan fesat ,bazan de seyyie mukabilinde kullanılır.

Salâhı hâlden, mahrum olanlar, felâh bulamazlar.

«Günler gelip geçmektedir»
«Kuşlar gibi uçmaktadır.»
«Ehli fesadın yeri yar»
«Ehli salâh uçmaktadır»

Hüdai

(Sılairahm): Akrabayı arayıp sormak. Ziyarete gitmek. Gurbetteki kimsenin memleketini ziyarete gitmesi.

Akraba ile güzelce görüşmek, onlardan muhtaç olanlara muavenet etmek, hasta olanlarını iyadette bulunmak, gâib olanlarını araştırmak, isaette bulunanları af eylemek; vefa ve mürüvvetten mümbais, içtimaî vazifelerin en güzellerinden mâduttur.

«Sıladır musilei rahmeti Rab»
«Kat'ı rahm etmek olur buüde sebep»
«Akraba olsa da faraza düşmen»
«Ecnebiden yine elbet ehven»

Vehbi

(Salef): Hububatın âdemi neması. Birinin mekanet ve haysiyetten mahrumiyeti. Birine hoşlanmadığı sözü söylemek. Lâfü güzaf ile beyhude yere öğünmek. Bir kimsenin kendi kudret ve istidadı fevkinde kiyaset ve zarafet iddiasında bulunması.

Tasallüfde yaltaklık ve haddinden hariç fazlü zarafet iddiasına çalışmak manâsmadır.

Şüeranın bir çok fahriyeleri tasallüf kabilindendir.

Salef, kizb ile ucübden mürekkep bir rezilettir ki, sahibi başkalarına nazarı hakaretle bakar.

«Bir saleftır, bir yalandır hodfuruşluk doğrusu»
«Âdem isen yüz çevirme sen tevazudan sakın.»

Nasuhî

(Savap): Doğru, dürüst hareket. Doğru fikir ve rey. Hakka isabet. Akıl ve şer'in muktezası vechile cevap. Haddizâtında mahmut ve merzı olan şey, adlü ihsan gibi. İnkârı kabil olmayacak bir veçhile nefsul'emirde sabit olan emr.

Seylabei havadise tutulan rahi savabı takip edemez.

«Öldürme ey avalimin Allâhi ekberi»
«Nurunla keşfi rahi savap eyliyenleri»

Naci

(Sofî): Zahit, mütteki. Ehli tasavvuftan olan veya onlardan geçinen kimse. Şeriat ve tarikat âdabı ile muttasif, safveti ahlâkiye ile mütehallî zat.

«Sofî gibi mağrurı ibadet değiliz biz»
«Miskin ve günakkârü siyehrû zuafayız»

Hilmi

Her sofî görülen safi olmaz. Her parlak gördüğün taş, elmas değildir.

(Sıyanet): Himaye. Hıfz. Korumak. Mukaddesatı, namus ve haysiyet sahasini başkalarının tecavüzlerinden vikaye.

Nakesleri sıyanet, yılan yavrularını beslemeye benzer.

«Sıyanet beklesin bizden dehalet eyleyen âdâ»
«Mürüvvet beklenir elbette erbabı adaletten»

Hüseyin Haşim

D ve Ze Harfi

(Dıhk): Gülmek. Gülenin işitip etrafındakilerin işitemiyeceği veçhile gülme. Nefsin sürurundan dolayı veçhin inbisatı ve dişlerin inkişafı suretiyle olan gülümsemek. Bir şeyin hoşa gitmesi sebebi ile ruhun harice hareket etmesinden mütehassıl bir halet.

Yerinde olmayan dıhk, hiffet alâmetidir.

«Mudhikâtı dehre ben ölsem de tasvirim güler»

Naci

«İttiba etmiş, kaza ehli salip»
«Dıhki istihzaya lâyık, pek garip»

Mehmet Celâl

(Zarar): Ziyan. Hasar. Noksan. İnsanın menfaatine münafi. Ziyanını mucip hal.

En büyük zarar, zararı kâr sanmaktır. Çünkü bu halde zarardan kurtulmak kabil olmaz.

«Feryadı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar»
«Uğraş ki telâfi edecek bunca zarar var»

(Dalal): Dalâlet. Hak'tan bâtıla udul. Tarîki müstakimden, caddeî diyanetten huruç. Fısk ve isyan vadisine duhûl. Matluba iysal edecek şeyin fikdanı. Matluba, gayei hayatiyeye iysal edemiyecek olan bir tarîka sülûk. Nehci istikametten kasden veya sehven az veya çokca udûl etmek .Salikin maksadına asla yol bulamaması.

Dalâletin mukabili hidayettir.

Fransuva Bakon; zihni hataya düşüren bâtıl fikirleri «dalâlet = hayalet» namile şu dört kısma ayırmıştır:

(1): «Kabile dalâletleri»: İnsanın tabiatından münbais umumî hatalardır. İnsanların kendilerini merkezi kâinat ad etmeleri gibi.

(2): «Magara dalâletleri» Eşhasa ait olup tarzi terbiyeden ,itiyattan ve sâireden neş'et eden hususî hatalardır.

(3): «Meydan dalâletleri»: İçtimaî münasebetlerden ve bâhusus sahte belâgatlardan mümbais hatalardır. Bir maksadı terviç için irad edilen nutuklar, gazetelerde yazılan makaleler bazan bu hatalara sebebiyet verir.

(4): «Temaşa dalâletleri»: Nazariyelerden, mesleklerden mütevellit hatalardır. Felsefî veya siyasî bir meslek hakkındaki yaldızlı sözlere bakarak o mesleke karşı gösterilen incizap çok kere böyle bir hata teşkil eder.

Dalâlet: Basirete ârız ruhanî bir marazdır ki, insana zulmeti nur, şuru surur gösterir.

Dalalete düşürmeye, doğru yoldan çıkarmaya da «idlâl» denir.

Mamafih idlâl, şöylece üç manâya gelir:

(1): Bir kimsenin vuku bulan dalâletine hükmetmek.

(2): Bir kimsenin kendisine mevdu olup dalâlet ve hidayete seviyyen müstait bulunan bir kuvvet ve cibilleti dalâlete sarf ile dalâleti iktisap ettiğinden dolayı o kuvvetin mucidinin o dalâlete bu vechile vücut vermiş olması. Bu iki manâya olan idlâl, adalet ve hikmet muktezası olduğundan Cenab-ı Hak'ka isnat olunur.

(3): Batıl bir şeyi tezyin ederek o şeyi yapmaya insanı sevk ve imâle etmek. Bu hâlde idlâl, dalâlete sebep olmuş olur. Bu manâca idlâl, Cenab-ı Hak'ka isnat olunamaz. Hak Teaiâ, bundan münezzehtir.

Dini islâm, hidayet yolunu da, dalâlet yolunu da bizlere açıkça göstermiştir. Artık dalâlet yolunu iltizam edenler. Kendilerini hiçbir veçhile mâzur sayamazlar.

«Hazer kıl gitmeden rahi dalâle»
«Sülûk eyle târîkı itidâle» **Hüdaî**

(Ziyafet): Yemeye dâvet etmek. Bâzı zevata ikram maksadı ile dostâne bir surette yemek yedirmek. Misafire semahat tarikı ile mechûdu bezl eylemek.

Dünya bir ikametgâh değil, bir ziyafethanedir. Onun içindir ki, insan dünyadan tehi dest olarak çıkar gider.

«Bir darı ziyafetki cihan huni behini»
«Naçîz hevamında olur rızkına kâfil» **Ekrem**

(D Ţ) Harfi

(Taat): İtaat. İbadet. Zühtü takva.. Cenab-ı Hak'kın emir ve nehyine riayet. Emre taven muvafakat. Mürseliynin sünnetlerini ihtiyar, ülemânın sebiline sülûk, emrin nuzûlü, hükmün hululü anında izharı inkiyat.

Hayatın iğtimam edilen en kıymetli zamanı, ibadet ve taate masruf olan vakitlerdir.

«Cürmüne muterif ol ,taate mağrur olma»
«Kişifahanei hikmette sakım isterler»
Ruhi

(Tabiat): Mizaç, huy, âdet, zevk. Cibillet. Zerafet. Cevher. Yaratılıştaki hâl ve keyfiyet. (İnsanın mintarafillâh meftur olduğu seciyye. Mahlûkatın mahiyeti. Kâinatın hey'eti mecmuası. Mükevvenat arasındaki âhenk ve intizam. Eşyayi kevniyede mündemiç kuvvet.)

(Tabiatın fevkinde ve haricinde olan, yâni gayrı tabiî bulunan hallerden bahseden felsefeye «mafevkattabia = metafizik» denilir.)

Tabiatı talih edenler, kendi nâçiz şahsiyetlerine birer hisse-i ülûhiyet ayırmış olurlar. Ne cahilâne cür'et!.

«Olanlar feyziyabi intibah âsarı kudretten»
«Alırlar hissei ibret temaşayı tabiatten» **Ekrem Bey**

(Tarab): Sevinç. Şenlik. Maddî veya manevî bazı lezzetlerin husulü dolayısile izhar edilen meserret ve iptihaç.

Ruhların tarabına, kederine sebep

olan, zamanın muhtelif tecelliyatıdır. Baharın feyzi kudûmiyle pürahenk olan bülbül, hazan gelince sükûta mecbur olur.

«Eğlen cihanla çekme taab ol tarb güzin»
«Darüttarptır ehlidile her zaman zemin»
Naci

(Tarikat): Manevî yol. Din büyükleri tarafından tutulup gösterilen manevî yollardan her biri. Mesaliki sufiyeden hangi birisi. Hak yolunun sâliklerine has olan âlî siyret.

Hangi bir hususta insanın sülûk ettiği iyi veya fenâ meslek'e «tarık» denir.

Şeriata muhalif olan herhangi bir tarikat, bir rahi dalâlettir.

«Sanma kim rahi şeriat başka»
«Mesleki ehli tarikat başka»
Vehbi

(Ta'n): Ta'ne, teşni. söğme. Söz vurma. Bir kimseyi zebandırazlık suretile zem ve ta'yip. Birisinin adaletten, şahadete ehliyetten mahrumiyetine kâil olmak.

Ta'nın asıl manâsı, bir şeye mızrakla, boynuz ile ve bu gibi bir şey ile vurmaktır.

Nasin ta'n ve teşniinden korkan, hiç bir mevcudiyet gösteremez.

«Sen de aklın var ise bir nesne tahsil et yürü»
«Âleminta'n etme tiryakisine, ayyaşına»
Seyit Vehbi

«Mekali!. Ta'ni cahilden ne gam erbabı irfana»
«Atarlar taşı elbette dirahtı meyvedar üzre»
Mekali

(Talâkat): Selaset. Serbest söyleyiş.. Güleryüzlülük. Fesahati lisaniye. Maksadı Kemali vuzuh ve intizam ile kolayca ve serî bir hâlde ifade etmek kudreti.

Bâzı kimseler mücerret lisanlarındaki talakat sayesinde bir takım mügalatalara hakikat rengi verirler.

«Hüsni beyana, şive-vü âhenge dikkat et»
«Tezyin eder kelâmı hatibin talakati»
Nasuhi

(Tama): Hırs, aç gözlülük, harîsane ümit. Bir şeyin husulünü hisset ve hasasetle mümtaziç bir halde istemek. Nefsin bir şeye şehvetinden dolayı meyl etmesi.

Tama; gözü kör, kulağı sağır eder. Tama ile izzeti nefs bir arada içtima edemez. Arslanın pençesinden kurtulan, artık derisine tama etmemeli.

«Sahibi hırsu tama rüsvâdır»
«Kimyayi şeref, istiğnadır»
«Âliet himmetini har olma»
«Gördüğün şeye talepkâr olma»
Nabi

(Taharet): Temizlik. Yıkanmak. Mad dî veya manevî nezafet. Azayı mahsusayı vechi mahsus üzere yıkamak.

İnsan yalnız bedeninin değil, ruhunun da taharetine dikkat etmelidir. Taharet hakkındaki bütün ayati Kur'aniye, bu iki kısma haml olunur.

«Ehli imâna nezafet lâzım»
«Came de yâni taharet lâzım»
«Giyme süfliyet ile kirli libas»
«Pak esvaba nazar eyler nas»
Vehbi

(Tiyb): Güzel koku. Sürünülecek güzel kokulu şey. Helâl mal. Lezzetli şey. Hasselerin istilzaz ettiği maddî veya manevî şey.

Eğer tiyb şeyler ile iktifa olunsa idi fertler, cemiyetler arasında münazaattan eser görülmezdi.

«Dilerim haktan aya necli necip»
«Bağımızda olasın sünbüli tîyp»
Vehbî

Amali salihadan, nufûsi zekiyeden her birine de «tîyb» denir. Mukabili «hubs» tur ki, mahsus olsun, makûl olsun hasaset ve redaetinden dolayı kerih görülen şey demektir. Bu; itikatta ki butlana, sözdeki yalana, fiildeki çirkinliğe şâmildir.

Mahzurattan olup nefse tevafuk etmeyen şeylere «habais» denir.

(Tayyip): İyi, hoş, âlâ. Lâtif. Helâl olan şey. Gayet pâkize. Lezzetâver olan husus.

(Fıtratında nezahat olmayan kimse, habis şeyleri tayyibata tercih eder. Hünfesanın pis böceğinin hali buna şahittir.)

«Cism-ü canın senin ey kudreti rab»
«Gül gibi tayyip-ü tahirdir hep»

Hami

(Tıynet): Yaratılış. Fıtret. Cibillet. İnsanın hilkaten hâiz olduğu mahiyet ve kabiliyet.

Tıynetleri bozuk olanlara yaklaşmamalıdır. Tıynetleri berbat olanlar, çirkâb-ı sefahatten dilşat olurlar.

«Nadir bulunur tıyneti kâmilde kusur»
«Kem mayeden eyler ne kim eylerse zuhur»

(Z) Harfi

(Zarafet): Kibarlık, incelik. Letâfet. Yakışıklılık. Zekâya mükarin, hoşayende kavl ve fiil ile ittisaf keyfiyeti.

Fıtrî zarafetler, zekânın harice akseden birer lem'asıdır. Calî zarafetler, sunî çiçeklerden daha taravetsizdir.

«Harfgir olma, zarafet satma»
«Sözüne kizb-ü deruğu katma»

Vehbi

(Zulüm): Gadr, Haksızlık, Adalete münafi hareket. Hak'tan bâtıla intikâl. Bir şeyi mavüzia lehi olmayan mahalle vazı. Bir hakkı müstahıkkından men'i.

İnsanın uhdesine teveccüh eden şahsî, içtimaî; ilâhî vazifelerden hangi birini terketmesi bir zulümdür. Zulm ateşi dünyada mazlunu, ukbada zalimi yakar.

(Sokrat idam için götürülürken ağlamakta olan refikasına «ne için ağlıyorsun?» dipe sorar. Kadıncağız: «Zulmen katlolunuyorsun» deyince Sokrat: «Ya sen arzu eder misin ki, ben bihakkın katlolunayım» diye tesellide bulunur.)

«Senkbarizulm olan tahribi kalbi âleme»
«Haşrolur Haccac ile bin Kâbe bünyat etse de»

Kemâl

(Zan): Sanmak. Farz ve tahmin. Tasavvur. Karinelerden mütahassıl gayri kat'î marifet. İki nakizten ikisini de daire-i ihtimâlde görmekle beraber birinin hakkındaki ihtimâli daha galip görüp onun vücuduna kâil olmak. Buna «itikadi râcih» de denir.

İki nakızden yalnız birine kail olupta diğerini hiç hatıra getirmemek ise «husban» dır. Böyle bir hüküm ve itikat ise tareyanı şekke mâruz bulunur.

Kendi zanniyatını birer sabit hakikat mahiyetinde telâkki etmek; hodpesent, gayri münsif kimselere has bir nakısadır.

«Budur zannım bu imsak ile ey şuhı cihanâra»
«Güneş olsan ziya endazi farkı âlem olmazsın»

Hamî

Ayın Harfi

(Âile): Familya. Ehlibeyt. Zevç, zevce, evlât ve sâir yakın akrabadan müteşekkil küçük bir cemiyet.

Âile hayatının saadeti, efradı arasında muhabbet ve tesanüdün vücudu ile tecelli eder.

«Evet mücahede mahsulüdür hayatı beşer»
«O olmadıkca ne efrad olur ne âileler»

Akif

(Âdet): Usûl. Görenek. Alışılmış şey. Nüfusta mütakarrer, selîm tabiatlar in-

dinde makbul olup nas arasında mükerreren icra kılınan şey. Tekerrür eden fiiller. Tabiat mesabesinde olup teatisi, sühulet kesbeder. Bunun içindir ki, âdete «tabiati saniye» denilmiştir.

Âdetlere muhalefet muvafık değildir. Çünkü âdetler efkârı umumiyenin muhassalasıdır. Binaenaleyh âdetlere muhalefet, efkârı umumiyeye hürmetsizlik demektir.

Muzir, gayri ahlâkî şeyler müstemirren irtikâp edilse de âdetten mâdut olmaz.

«Huyibed, âdeti bed, meşrebi bed»
«Eder erbabını merdudiebed»
Nabi

(Ar): Hayâ. Hicap. Şîn. Utanmak, utanacak şey. Halkın tayibini müstelzim olacak bir şeyi irtikaptan husule gelen inkisarı nefs.

Arlanmak hissi, ahlâkın güzel bir mü eyyidesidir. Yazıklar olsun bu nezih histen mahrum olanlara!

«Etme âr öğren, oku ehlinden»
«Her şeyin ilmi güzel cehlinden»
Nabî

(Âfiyet): Sıhhati beden. Nasa ihtiyaçtan vareste, halkın eza ve cefasından azade olarak asûde bir hâlde yaşayış.

Hazreti Şiblî diyor ki: «Afiyet, dinin bid'atten, amelin âfetten, nefsin şeh vetten, kalbin ümniyeden selâmetidir.

Afiyetin en büyük bir nimet olduğu zevalinden sonra anlaşılır.

«Zımnında eğer olmasa ümidi afiyet»
«Hazm eylemezdi vaz'ı etibbayı hastalar»
Nabi

(Akıbet): Son. Bir işin neticesi. Bir amel üzerine terettüp eden savap. Bazan izafet halinde ukubet manâsına gelir.

Bir amelin kıymeti, çok kere bidaye tiyle değil, âkıbetiyle mütenasip olur.

«Kârievvelde kişi âkıbet endiş gerek»
«Her işin âkıbeti âkile derpiş gerek»

(İbadet): Kulluk. Tapmak. İnkıyat. Diyanet. Cenabı Hak'kın emir ve nehyine imtisal. Mükellef olanların Cenabı Hak'ka tazim için yaptıkları amel, taat, takva.

Kudret bedialarını ibretle temaşa, ruhanî bir ibadettir.

İbadet iki kısımdır. Biri, ibadeti bitteshîrdir.

Bu itibar ile bütün kâinat kendisine mahsus bir hâl ile Cenabı Hak'ka ibadet etmektedir.

Diğeri de bilihtiyar ibadettir. Bu veçhile ibadet ise akıl ve iz'an sahiplerine mahsustur.

İbadet, ubudiyetten eblağdır. Çünkü ibadet, gayei tezellüldür. Buna kâinatın haliki ve razık ve mürebbisi olan Cenabı Haktan başkası müstahık olamaz.

«Yok bî garaz muamele ehli zamanede»
«Kimse ibadet etmez idi cennet olmasa» Nabi

«Beyhûde gezip başını hülyalara salma»
«Cemiyeti kalbin ile sen eyle ibadet»
«Ey Hamdi! Cihan lezzetini terk ediversen»
«Bir zevk ile it Hazreti Kur'anı tilâvet» **Erzurumlu Ahmet Hamdi**

(Ubudiyet): Kulluk. Tezellül izhar etmek. İtaati müfrita. Âlemlerin halık ve mâliki olan Cenab-ı Hak'kın emirleri, nehiyleri dairesinde hareket. İbadetler ve taatler hususunda taksiri rüyet.

Ubudiyetin hülâsası, ahidlere vefa, mefkuda sabır, umuru habîr ve basir olan zatı ehadiyete tefvizdir.

«Mazharı feyzi ubudiyet olandır insan»
«Yoksa manide kişi şekl ile insan olmaz» **Galip bey**

(Abes): Malâyani. Beyhude şey. Saçma. Boş şey. Fâidesiz oyun. Fâidesi gayri malûm veya sahih bir garaz ve gayeye gayrı müstenit şey.

Abes ile iştigalin neticesi nedamettir.

«Var iken elde müdara cenkü kavgadır abes»
«Düşmani bed tiynete amma mudaradır abes» **Hazık**

«Akıl etmez abes yere hande»
Baki

(İbret): İhtar. Ders alınacak hâdise.. İntibahi mucip vaka. Ahlâkı tehzip için nümune ittihazına lâyık husus. Bir halden diğer bir hâle geçmek. Cüziyatın fenâsını müşahede ile bütün mükevvenatın fenâsına intikâl.

Geçmişlerden ibret almayanlar, geleceklere ibret olurlar.

Hâdisattan ibret alınamaması, bu müzahim hâdiselerden her birinin başka bir ibret olup insana hayret vermesinden olmalıdır?.

«Bir göz ki anın olmaya ibret nazarında»
«Ol düşmanıdır sahibinin baş üzerinde»
«Çeşmi zevilbesaire her senki makbere»
«Mir'atı saf çehrei ibret değil midir»
Şeyhülislâm Arif Hikmet

(Abus): Nâhoş. Kerih şey. Çatık çehreli. Somurtgan. Ekşi yüzlü. Yüzü hiç gülmeyen.

Abusulvech olanlardan hayır beklenme. Berdi hazandan safa umulmaz.

«Çehreni kılma taassupla abus»
«Demesinler bu ne şahsı menhus»
«Eyleyip kâhiçe harhı külfet»
«Eyle akran ile hüsni ülfet»
Vehbi

(Ubus): Ubuset. Çehre çatıklığı. Göğüs darlığından mütahassıl takattub = yüz ekşiliği.

Suihulk veya helecani kalp neticesi olmak üzere yüzde nümayan olan nâhoş bir vaziyet.

Ubuset erbabı ile sohbet; ruha sıklet, tab'a burudet iras eder.

«Hussadi asrın etme nazar güftügûsuna»
«Şir iltifat eder mi kilâbın gulusuna»
«Lâzım değil inayeti ehli tekebbürün»
«Bahşeyledim atasını vechi ubusuna»
Nahîfi

(İtap): Tekdir. Azarlamak. Paylamak. Kendisinden sudur eden gayri münasip bir hâli terketmesi için sevilen kimse hakkında serdedilen hitap.

Dostların ıtabı acı ilâca benzer. Dostunun ıtabına tahammül etmeyen, düşmanının, şematetine giriftar olur.

Halisâne olmayan ıtap, muhabbet rabıtasını kat eder.

«Satveti cahile billâh edemez»
«Kimse bir bî medede lûtfu itap»
«Kılamaz cuşışı abı gevher»
«Ne hasi gark ve ne mûri sîrap»
Şeyhûlislâm Arif Hikmet

(Ateh): Bunamak. Sersem olmak. İhtilâli şuuru mucip bir âfet ki, sahibinin fehmi kalîl, sözü müşevveş, tedbiri fasit olur. Sahibine «matuh» denir.

Akıllarının kesdiğine de kesmediğine de karışmak cüretini gösteren nîm münevverler, matuhîn zümresinin seramedanından sayılırlar.

«Ma'na bulunmaz yazdıklarında»
«Matuha benzer hep nev sühanlar»

(Acep): Şaşma, derin hayret. Taaccüp. Bir şey hakkındaki bir cehl dolayısile insana ârız olan halet. Binaenaleyh Allâh-ü Tealâ'ya taaccüp isnat olunamaz. Çünkü o allamül'guyubtur.

Acep lâfzı, şaşılacak garip, acip, müthiş, harikulâde şey manâsında da müstâmeldir. Acaba yerinde de kullanılır.

Müstakbel hayatı istib'ad edenler, acaba ilk devrei hilkati bir kere düşünmezler mi?

«Görürken keyfe yahyil'arz-ı her yıl dîdei inkâr»
«Utanmaz mı acep bir kerre me yuhyil'ızamından» **Eşrefi Cedit**
«Kendini eyliyor bugün takdim»
«Size bir şairi edep perver»
«Size karşı bu Kilki pür tazim»
«İhtiramatını beyan eyler»
«Acaba şairâni İstanbul!»
«Nezdinizde olur muyum makbul»
Nasuhî

(Ucüp): Gurur. Kendini bir şey sanmak. İnsanın kendi nefsini müstahık olduğu mertebenin fevkinde tasavvur etmesi.

Ucüp; hubbi nefsten neş'et eder.

Dalkavukların alkışlarına aldanan, ucüpten kurtulamaz.

«Yüz tutmuş iken benilğimiz semti zevale»
«Düşmek ne revadır güzelim ucb-ü gurura»
Nasuhî

(Acele): Çabukluk, sabırsızlık, bir şeyi vaktinden evvel elde etmeğe çalışmak, nazar ve fahmi bitterk sabırsızlıkla hareket etmek, acelelik, bir garaz ve şehvet muktezası olduğundan butun Kurani Kerîmde mezmum olarak zikr olunmuştur.

Acele işin sonu, nedamettir. İcap eden hususlarda sür'at göstermek, aceleden sayılmaz.

«Tutulur avcı da bir dame sen etme acele»
«Bir gün elbette düşer pençei şîri ecele»
Nasuhî

(Adl): Adalet. Doğruluk, insaf, istikamet. Herkesin hakkına riayet, zulmün zıddı, içtimaî varlığın ruhu, adalettir. Adaletten mahrum kalan bir cemiyet, ölüme mahkûmdur.

«Hakkın olur adaleti her yerde münceli»
«Ahır bulur fenalık edenler cezasını»
Nasuhî

(Adavet): Garaz. Buğz. Düşmanlık. Bir kimseye karşı kalpte temekkün eden izrar ve intikam hissi.

Fitratlarında safvet ve nezahet olan insanların kalpleri gayri meşru adavetlere mahal olmaktan mütealidir.

«Kimseye etme adavet izhar»
Şayet ol dostun olur ahır kâr»
«Halin anlatma dahi dostuna sen»
«Giderek belki olursun düşman»
Vehbi

(Udvan): Zulüm. Düşmanlık. Hukuka tecavüz. Başkasının haklarına tecavüz meyli derûnîsi.

İrfan ile hissi udvan ,bir kalpte içtima edemez.

«Eder vesilei udvan hulusi niyyetini»
«Mukarin etmeye Allâh, bed kümane seni»
Sait Paşa

(Özür): Mazeret .Bahane. Mâni. Bir işin vuku veya ademî vukuu için dermeyan edilen sebep. Bir kimsenin uhdesinden mükellef olduğu bir vazifenin sukutunu müstelzim olan halet.

Hakikî özürleri kabul etmemek, mâzur görülmiyecek bir kusurdur.

«Var ümidim ki ede ehli usul»
(Özrümü şayestei hüsni kabul»
Cevri

(Örf): Âdet. Veliyülemrin hükmü. Bir yerin âdetine ve icabı hâle göre cereyan eden hüküm ve icraat.

Akılların şahadetiyle sabit, selîm tabiatların kabulüne mazhar olup nas arasında müstemirren cereyan eden şey.

Örf ve âdetin makbul olması, içtimaî hayatın inkişafını temin hikmetine mebnidir.

«Sureti kat'iyede sabit iken bir hükmi din»
«Câiz olmaz bir muhalif örfe etmek ittiba»
Nasuhî

(İrfan): Bilmek. Anlayış. Hakikata vukuf. Hilkatin müsaadesiyle insanda husule gelen ~~marifet ve iz'an hali.~~ Efarı ulûhiyete, hakaviki eşyaya, melekûti ilâhiyeye ıttıla. Bir şeyi, eserini tedebbür ve tefekkür ile idrak etmek.

İrfan, ilimden ehastır. Zıddı inkârdır. Bu cihetle Cenab-ı Hak'ka irfan isnat olunamaz. Meselâ, «Allâhü Yâ'lemü» denir, «Allâhü, yarifü» denilemez.

Hiç bir insan tasavvur olunamaz ki, kalbinde bir irfan lem'ası tecelli etsin de kendi halikinin vahdet ve azametini tasdik ve tebcîle şitaban olmasın.

«Çeşmi insaf gibi âkıle mizan olmaz»
«Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz»

(İzz): İzzet. Şeref. Kadrü kıymet. Ned ret. Kuvvet. Vekar ve haysiyeti muhafaza zilleti müstelzim şeylerden nefsin yüksek tutulması. İnsanı ihanete, makhuriyet ve mağlûbiyete uğramaktan men eden âlî bir haslet.

inade, hamiyyeti cahilâneye de tehekkümen izzet denildiği vakidir.

İzzeti nefis eshabı âdi bir menfaat

için esafili nasa serfurû edemez.

«Yaşamaktan cihanda zillet ile»
«Ölmek evlâ değil mi izzet ile»

Naci

(Uzlet): İnziva. Bir tarafa çekilmek. Tenhaca oturmak. Nas ile ihtilât etmeyip küşeî vahdete çekilivermek.

Meydana atılanlar için bilkülliye uzlet kabil değildir. Elverir ki, insan kesret içinde kendi varlığını gaip etmdesin.

«Kesrette zevki vahdeti idrâk sa'b imiş»
«Şimdi ferağı hatır ile uzlet etmişiz»

(Uzûbet): Ergenlik. Bekârlık. Alâik kaydından mümkün mertebe azade kalmak maksadı ile teehhülü terketmek.

Bilâ mazeret uzubeti ihtiyar edenler, cemiyetin gayri müsmir uzuvlarından sayılırlar.

İçtimaî hayatın nâhoş safahatına şahit olanlar, uzubet tarikini ihtiyarda mâzur görülebilirler.

«Eğer yoksa güzel bir âile tesisine imkân»
«Teehhülden uzubet şüphesiz bin kat müreccahtır» **Nasuhî**

(Azm): Azime. Kast. Kat'î niyet. Müekket irade. Bi rişe nefsi tavtın. Bir ameli işlemeye raptı kalb ile kast ve teveccüh. Çok kere azm'ı kasıttan mukaddem husule gelir. Şiddeti, zafı kabil bulunur.

En büyük muvaffakıyetler, azimkâr zevatın tarihi hayatını tezyin etmektedir.

«Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak»
«Bilmem ki ölüm var mıdır ondan daha alçak»
«Hüsrana rıza verme, çalış azmi bırakma»
«Kendin yanacaksan bile evlâdını yakma» **Akif**

(Usr): Usret. Güçlük. Zorluk. Sıkıntı. İnsanın yaşadıkça mâruz kaldığı bâzı müşkül. Takatfersa halet.

Hiçbir şeyde usret olmasaydı medeniyetten eser bulunmazdı. Çünkü o hâlde herkes aynî derecede bulunacağından muhtelif vazifeleri deruhte ederek medeniyet hayatını husule getiren muhtelif içtimaî tabakalar teşekkül etmiş olmazdı.

«Kendi istikbalini temine dâim gayret et»
«Hadisatı âlemin sen bakma usrü yüsrüne» **Nasuhî**

(İşret): Sohbet. Muaşeret. İçki. Müskirat istimali. Meşrubatı küûliyeden birinin istimalile yapılan gayri meşru zevk-u safa.

İşretin sonu, zillet ve nikbettir.

«İşret, beşeriyete belâdır»
«Ayyaşa büyük bir iptilâdır»
«Mutlak bilelim ki, müskiratın»
«Her katresi meskenet fezadır»
«Bir merdi nezihi pâk tıynet»
«İşret ile hiç edermi ülfet»

Nasuhî

(Aşk): Alâka. İptilâ. Çok sevmek. İfratı muhabbet. Çok hoşa giden ve sevilip ele geçirilmek istenilen bir şeye doğru insanı muttasıl sevk eden bir heyecani hissî. Bir şey hakkında kalbin pek ziyade alâka ve incizap göstermesi.

Aşk, iki kısımdır. Biri aşkı hakikîdir ki, mukaddesata karşı olan şiddeti muhabbetten ibarettir. Buna aşkı rahmanî de denir ki, payidar olur, pek memduhtur.

Diğeri de aşkı mecazîdir ki, âlelâde şeylerden her hangi birine karşı olan şiddeti alâkadan ibarettir. Bu, seriuzzevaldir ve mezmumdur. Buna aşkı şehevanî de denir.

Merkezi aşk olan bir kalp. İndifaata başlamış bir volkan gibidir. Bir aşkı mecazînin sahibi, maşukasına karşı gösterdiği ubudiyet ve meskenetle kendi kadrini tenzil, kuvvei akliyesini tatil etmiş olur.

«Müptelâyı mihneti dildar eder aşk âdemi»
«Kâh olur mensûr veş berdar eder aşk âdemi»
«Hüsn ile kaim olduğuycün aşk»
«Olamaz istinade pek şayan»

Hamit

(İsmet): Masumluk. İrtikâbına temekkümle beraber masiyetlerden ictinap melekesi. Cenabı Hak'kın siyanetiyle bil'cümle kabayihten mahfuziyet. Bir muhadderenin yüzünde parlayan nu ru ismet, kendisine pırlanta elmaslardan yüzbin kat ziyade ziynet verir.

«Tahammül eylemez zorı havaya perdei ismet»
«Giriban çakii gül, desti bidadı sabadendir» **Namık Kemâl**
«Kesrette zevki avhdeti idrâk sa'b kümen izzet denildiği vakidir.

(İsyan): Günah. Serkeşlik. Emre âdemi inkiyat. Evamire itaat etmeyip ayaklanma. Cenab-ı Hak'kın emir ve nehyi dairesinde hareketi terk.

Mabudı kerîmine isyan eden bir rûh, nezîh hissiyata tecelligâh olamaz.

«Yeter jengaver oldu masiyetle kalbi nuranî»
«Yeter çirkabi isyan eyledi alûde damanı» **Mehmet Hazık**

(Atalet): Durgunluk. İşsiz kalmak. İnsanı faaliyeti hayatiyeden mahrum bı rakan bir rehaveti ruhiye.

Atalet sahibi, daha ölmeden mevtaya iltihak etmiş sayılır.

Tabiat âlemini teşkil eden bütün maddeler, haddi zâtında atalete mahkûmdur. Bunlardaki bütün sükûn ve hareket, bütün faaliyet; tabiatın fevkinde bulunan bir kudreti fatıranın eseridir.

İşsiz, tenbel, ataletle muttasif kimseye «âtıl» denilir.

«Sanma biter cehl-ü ataletle iş»
«Kâfilei sa'ya yürü sen yetiş»
Nasuhî

(İffet): Namus. Safiyet. Temizlik. Zühdü vera. Perhizkârlık. Nefsi behimî temayüllerden menı melekesi. Muharrik olan kuvvei şehvaniyenin mühezzep ve müeddep bir halde bulunuşu. Şeriat ve meveddet veçhile umura mübaşeret.

Ruhlarını iffetl eilâ edemiyen kadınlara bedenlerini tezyin eden mücevherler hiç bir kıymet veremez.

En büyük sefih odur ki, otuz kırk sene zarfında kazanabildiği bir cevheri iffeti behimî bir zevk için bir anda elinden çıkarır.

«Ziynetine, zevkine düşkün kadın»
«Nafiledir anmaya değmez adın»
«Sevgili bir zevce için zib-ü fer»
«Sütrei iffetle bezenmek yeter»
Nasuhî

(Af): Bağışlamak. Suçtan geçmek. Azl etmek. Günahkâr kimse hakkında lâyık olduğu müahezeyi, ukubeti bil'ihtiyar tafazzulan terk etmek.

İntikamın zevki nihayet bulur. Affın neşvesi nihayet bulmaz.

«Siyrabi afv olursa nola gülşeni amel»
«Mecrayı cûyi rahmeti seyli günâh açar» **Vahîdi**

(Akıl): Tefekkür. Mülâhaza. Zihin. Zekâ. Hatır. Rey ve tedbir. Kuvvei hâfıza. Fehm ve idrâk. Anlamak. Düşünme hassesi.

Akıl iki kısımdır. Biri akli garizidir bu sâyede sair hayvanlardan temayüz eder. Nazariyatı idrake saadetine vesile olacak hususları ihzara muvaffak olur.

Akıl iki kısımdır. Biri akli garirî dir ki, ilmi kabul için hazırlanmış bulunan ruhanî kuvvettir. Diğeri de akli müstefatdır ki, tecrübeler suretile veya iktisa bi marifet ve tevarüs tarikıyle husule gelen bir melekedir.

Diğer bir taksime göre de akli mead ile akli maaş kısmına ayrılır.

Başka bir taksime göre de akıl iki kısımdır: Biri ilmi kabul için müteheyyi bulunan bir kuvvettir. Buna akli matbu denir. Herkeste mevcuttur. Diğeri de bu kuvvetle insanın iktisap ve istifade ettiği ilimdir. Buna da akli mesmû *denilir.*

Kur'anı Hakîm'de küffarın ademi akl ile zem olunmaları bu ikinci mâna itibariyledir.

Herkesin kıymeti insaniyesi, itilâyı kadri aklının derecatı ile mütenasıptir.

Aklını istimâl etmeyen kimse, hazinelere malik iken açlıktan ölen bîçarelere benzer.

«Dinini, dünyasını idrâk eden bir âkılın»
«Bir takım eclâfa peyrev olması kabil midir»
Nasuhî
«Âdemi insan eden idraktir»
«Akli safi-vü zamiri pakidir»
Cevri
«Eylemiş kendine isnad ukuli aşere»
«Özge mecnun imiş evvel gelen erbabı hikem»
«On değil cümlesî bir akla olaydı malik»
«Böyle bîcamı giderdi harekâtı âlem»
Namık Kemâl

(Ukubet): Azap. Eziyet. İşkence. Günah mukabelesinde terettüp eden ceza, ukûbetle kabahat beyninde bir müsavat bulunması muktezayı hikmettir.

«Dokunma ehli halin kalbine hatır şiken olma»
«Mükedder eyleyenler halkı kurtulmaz ukubetten» **Nasuhî**

(Ukuk): Anaya, babaya isyan. Ebeveynin emirlerine muhalefet, kendilerine eziyet etmek.

Ukukı vâlideyn, pek büyük bir cinayettir ki, küfranı nimetten, kudsî umdelere ademi riayetten ileri gelir.

«Elhazer olmayasın ehli ukuk»
«Ki odur ekberi erbabı fusuk»
Vehbi

(İlim): Vukuf. Bilgi. Bir şeyi hakkiyle bilmek. Meseleleri delilleriyle idrak etmek. Bir şeyin suretinin akılda husulü. Aralarında münasebet ve alâka bulunan bir takım kaidelerin, mes'elelerin müdevven hey'eti. Tetkik ve tetebbü üzerine müesses malûmatın hey'eti umumiyesi.

Yarasalar güneşin düşmanı olduğu gibi cahiller de erbabı ilmin hasmıdır.

İman ve amele mukarin olan ilim, ahlâkı yükseltir.

«İlmin uluvvi kadrini berveçhi bihterîn»
«İsbat eder şahadeti hel yestevillezîn»

(İlmi Ahlâk): İnsanların seciyelerine, vazifelerine, manevî terakkilerine müteallik mes'elelerin hey'eti mecmuasıdır.. İki kısma ayrılır:

(1): İlmi Ahlâkı nazarî; Nazariyatı ahlâkiyeyi ihtiva eder, ahlâk ile istihdaf edilen hayri âlayı tayine çalışır.

(2) İlmi ahlâkı âmelî; mesaili ahlâki yenin tatbikatından ve ahlâkî vazifelerin aksam ve efradından bahseder.

Sıhhatimizi temin için ilmi tıbba ne kadar ihtiyaç var ise fazilet tahsili için de ilmi ahlâka o kadar ihtiyaç vardır.

«Kapılma dehrin iğfalâtına ahlâk bahsinde»
«Sana ol fende vicdanın yeter üstâd lâzımsa» **Namık Kemâl**

(Ulviyet): Yükseklik. Alîcenaplık. Tabiattaki manevî büyüklük.

Ruhaniyata, maneviyata müteallik şeylere: «Ulviyat» denir.

Ulviyeti tab'a mâlik olanlar; âlî himmet, hayırhah, iffetperver olurlar.

«Burada münzevî sükûnü edep»
«Burada canişîn demek azamet»
«Zahir olmuş kemâli kudreti Rab»
«Sanki bir kâinati pür hayret»
«Berk urur her tarafta ulviyet»
Nazım

(Ulüvv-i himmet): Himmet büyüklüğü, yüksekliği. Bir hassei rûhiyeki, insan o sâyede kemâli zatîye, cemâli hakıkîye nâiliyet için alî bir nazara mâlik olur, cihanın seriüzzeval olan ikbal ve idbarına iltifat etmez.

Adî umûr ile uğraşmak, menfaat mülâhazası ile ona buna perestiş etmek ulüvvi himmetten mahrumiyet eseridir.

«Ulüvvi himmet istigna eder arzı temellukten»
«Sipehri süfleye naz ettiren tab'ı bülendimdir»

(Ömr): Yaşayış. Müddeti hayat. Bedenin hayat ile imareti müddeti. İnsanın doğduğu günden öleceği güne kadar olan müddet.

Ömrünün dakikalarını beyhude yere elden çıkaran, telâfisi gayri kabil zararlara uğramış olur.

İnsanın dünyadaki ömrü, ebedî ha-

yata nazaran bir şihap yarıltısını andırır. Elgıpta bu parıltıdan istifade çaresini bulanlara.

«An ol günü ki, âhir olur nevbahari Ömr»
«Berki hazana dönse gerek rûyi lâle renk» **Baki**
«Kim iltifat ederse bu dehrin safasına»
«Faslı bahari ömrünü vakfı hazan eder» **Nasuhî**

(Âmel): Meşgâle. Kâr. İcra. Kasda mukarin olan iyi veya fena iş.

Amel, fiilden ehastır. Çünkü fiil, bilâkast vuku bulan herhangi harekete de ıtlak olunur. Bu cihetle hayvanata, cemadata da isnat olunabilir. Amelde ise kast lâzımdır.

Ameli sâlih; ibadet ve taattır. Başka bir tabir ile halikın hakkını eda, mahlûkun hakkını murakabedir.

İlim ile amel, bir mahiyetin iki surette tecellisidir.

Bir ilmin veya san'atın kavait ve esasatına tatbikan bilfiil yapılan bir işe «amelî» denir ki, mukabili «nazarî» dir.

İnsanın hareketini uyduracağı kaidei sâlimeye de «düsturül'amel» namı verilir.

«İlmü amel veş görmedim»
«Hoş meyveli bir bagiçe»
«Ettim rıyazı âlemi»
«Nice zaman geştü güzar»
Vehbi

«Gelmez idi vücuda şu umran, şu intizam»
«Sayü amel dedikleri dünyada olmasa» **Reşat Bey**

(İnat): Muhalefette sebat etmek. Savap olsun, olmasın bir fikirde, bir işte lüzumundan ziyade ısrar eylemek.

Bir mes'elede inat etmek, muaşeret usulüne, münazara âdabına münafîdir. Hüner o meseleyi tenvîr etmektir.

(Eşyanın hakayıkını inkâr eden taifeye «inadiye» denilmiştir.)

«Gerdun ile muarazaya vermeyiz cevaz»
«Yoktur şirişti hilkatimizde inadımız»

(İnayet): İtina. Himmet. İltifat. İyilik etmek. Kasda müsaade. Bir şeyin şânına, muhafazasına itina. Lütûf ve ihsan hususunda iltizamı ihtimam. Sayü gayret.

Insan için en büyük felâket, bigânelerin inayetine iltica etmektir.

«Gurûrı nefs ile müstağrakı measi iken»
«Kulum dediği hudanın bize inayet imiş» **Hazik**

(An'ane): Eski âdet. Menkulât. Rivayet. Bir hususun ağızdan ağıza geçerek nakollunagelmesi.

Öteden beri rivayet edilegelen şeylere «an'anat» denir.

An'anelerin makulünü gayri makulünden fark ve temyiz edemiyenlerin ananat hakkında söz söylemeleri büyük bir cür'ettir.

«Ne hatıratına hürmet, ne an'anatını yâd»
«Deden de böyle mi yapmıştı ey sefil evlât» **Akif**

(Unf): Sertlik. Kabalık. Bir husus hakkında cebir ve şiddet göstermek.

Unf ile yapılan işler, akamete mahkûm olur. Unf ve şiddet kasırga gibidir. Bununla bir çok şey yıkılırsa da, hiç bir şey yapılamaz.

«Unf ile halkı kapından sürme»
«Kimseye damenü dest öptürme»
«Ne kadar cahın olursa alı»
«Damenin buseden olsun halı»
Nabi

(Ahd): Zaman. Devir. Söz vermek. Yemin, misak. Müraatı lâzım gelen mukavele. Bir şeyi muhafaza ve bir şey'e halbehal müraat etmek.

Ahde riayet, şiarı insaniyettir.

«Çeşmim görürdü âlemi bir gülistan o dem»
«Ömrün bahar mevsimi, ahdi şebaptır» **Arif Hikmet**

(Uhde): Vazife. Söz vermek. Üstüne almak. Hak ve mâlikiyet dairesi. Bir işin hakkını eda edebilmek hâli. Bir işi

tekeffül etmekten zimmette husule gelen bir haleti mahsusa. Mes'uliyet.

Uhde, yani mes'uliyet, rivayet edene aittir.

Her işi ehlinin uhdesine tevdi etmelidir.

«Âkıbet mahcup kalmaz mı deruhte eyleyen»
«Kendi vüs'ü takatı fevkındeki bir hizmeti» **Nasuhî**

(İyadet): Hastayı ziyaret. Bir hastanın hal ve hatırını gidip sormak.

İyadet, içtimaî bir ibadet demektir.. Bu sâyede muhabbetler artar, gizli husumetler zâil olur. Bu vazîfeyi yapan bir müslüman, rahmeti ilâhîyeye dalar.

«Ey munis ruhum! avdet eyle»
«Yaktın beni narı hasretinle»
«Ben hastayı gel ziyaret eyle»
«Sıhhat bulurum iyadetinle»
Nasuhî

(Ayıp): Leke, hata, kusur. Utanacak şey. Çirkin görülen hal. Bir şeyin kadrini, kıymetini tenkısa sebep olan maddî veya manevî bir ârıza. Cem'i uyuptur.

Nâsin uyubunu taharri etmek, büyük bir ayıptır.

Kendi uyubunu gören, başkalarının, ayıplarını göremez.

Ömer ibnil'hatap hazretleri: «Ayıplarımı bana ihda eden kimseye Allâh rahmet buyursun» demiştir.

«Ayıbi diğerden edip gazzı basar»
«Kendi aybın görür eshabı nazar»
Vehbi

«Nazır bulunma aybına âlemde kimsenin»
«Bedhahi nakesan bile olma Kerîm isen»
Nâiliyi Kadîm

(İyş): Yaşamak. Tarzı hayat, Zevk-u safa. Zevk ve neşve ile hayatı imrar. İyş'ten müştak olan «maişet» de mabihiliş olan levazımı hayatiye demektir.

İyş tabiri hayattan ehastır, hayat sahibi olan mahlûkata muhtesdir. Cenab-ı Hak'ka isnad olunamaz.

Hayat tâbiri ise hem zatı hakka, hem de mahlûkata isnat olunur.

Mücerret iyşünuş ile geçen bir hayatın sonu hüsrandır.

«Bir kimsenin bu meclisi fanide Nabiya.»
«Görmek, müyesser olmadı iyşi demademin»
Nabi

Gayın Harfi

(Gabavet): Budalalık. Kalın kafalılık. Zekâdan mahrumiyet. Fehm ve fetanetteki kusur. Bir şeyi anlamak hususunda zihnin betaeti.

Gabi olanlar, kendi hâllerinden müteessir olmazlar. Çünkü kendi hâllerini anlamalarına gabavetleri mânidir.

«Ey heykeli gabavet-ü nekbet yerinde dur»
Beyhûde sözlerinle bizi etme bîhuzur»
Nasuhî

(Gıpta): İmrenme. Birisinin nâil olduğu nimetin misline nâiliye tarzusu.

Âlî şeyler hakkında gıpta müstahsendir. Şu kadar var ki, kuru gıpta fayda vermez. Gıpta edilen şeyin esbabı husulünü temine çalışmak lâzımdır.

«Gıpta etme bakıp ehli caha»
«Düşme ol ka'rı bulunmaz çaha»
Vehbi

(Gaye): Âkıbet. Son. Ecel. Matlûp. Meram. İnsanın istihdaf ettiği netice. Mefkûre. Gayei hayaliye. İdeal.

Bir insanın fikrindeki ulviyet, takip ettiği gaye ile mütenasiptir.

«Bir gayei hayat olamaz hiç bir zaman»
«Bir gülşeni safa-yü tarp sandığın cihan»
Nasuhî

(Gadr): Haksızlık. Vefasızlık. Cevr-ü cefa. Ahdı terk. Bir şeyi ihlâl. Bir kimseye zararını müstelzim olacak surette yapılan hiyanet ve zulüm.

Gadr ile abat olan, az sonra berbat olur.

«Çok görmüşüz zevalini gaddar olanların»
«Hengam-ı fırsatında dil azar olanların»

Nabi

(Gurbet): Gariplik. Yabancılık. Diyarı gurbet. Yabancı yer .İnsanın doğup büyüdüğü veya milletinin hâkim bulunduğu mahalden başka bir yerde bulunması.

Vatan muhabbeti cibillîdir. Gurbet bu muhabbetin daha ziyade tecellisine vesile olur.

«Zevkı gurbetle geçer her keder amma muhlis»
«Neyleyim mevkii şadide vatan ya da gelir»

Esat Muhlis

(Garaz): Arzu, maksat, hedef, idraki araştırılan gaye. Bedhahane emel. Bir şeyden beklenilen fayda .Fâilin fiile sev kını mucip olan şey.

İnsanın ef'al ve harekâtı garazdan hâli olamaz.

Elverir ki, bu garaz, gayri meşrû olmasın.

Şahsî husûmetlere, sui niyetlere «ağrazı nefsaniye» denir.

«Etmeden vazı kitabı hikmet amuzi vücud»
«İktisabı ilm-ü tahsili mesaildir garaz»

Nabi

(Gurur): Kurulma. Aldanma. Gaflet. Hüsün gibi, servet gibi fanî, seriüzzeval şeylere itimat ile fahr ve mübahat izhar etmek.

Mal, cah ,sehvet, şeytan gibi insanı tegrir eden şey'e de «gurur» denilir.

Hergün ufûlüne şahit olduğumuz kev kebeler, erbabı gururu uyandırmaya kâfidir.

«Hazır ol bezmi mükâfata eya mesti gurur»
«Rahnei senki siyeh, penbei minadandır»

Sami

(«Akla mağrur olma, eflâtun-i vakt olsan eğer»
«Bir edibi kâmili gördükte tıfli mektep ol»)

(Garize): Huy. Cibillet. Sevki tabiî, İnsanın meftur olduğu tabiat.

Bir kısım garizeler, muzlim görünürse de terbiye ve tehzip sayesinde nuraniyet kesbeder, elmasa münkalip olan fahmi mahsus gibi.

«Huzuri âlemi ihlâl eden derdi hamakat»
«Garizî bir marazdır gayrı kabildir tedavisi»

Nasuhî

(Gussa): Klygu. Tasa. Boğazda kalıp teneffüse zorluk veren şey, her şey. Bir şeyi mülâhaza neticesinde kalbe ârız olan sıkıntı.

Bazan korkulan bir şeyin neticesi hayır olur da insan boş yere gussa çekmiş bulunur.

«Zevali gussesin geçsin diye nimet verir yoksa»
«Felek sanman ki erbabı dilin şad olduğun ister»
«Etfale kıblegâh analar kucağıdır»
«Zira o yer, vef-ü mürüvvet ocağıdır»
«Korkar çocuk dahîl olur agûşi madere»

Nenni teranesile uyur gussa dağıtır»

Ekrem Bey

(Gazap): Darılma, kızma. Teşeffiî sadr husulü için kalp kanının galeyanı ânında vücuda gelen bir tegayyüri nefsanî.

Akla münkat olan kuvvei gazabiye, bir memduh kuvvettir ki, insan bu sâyede mehalike karşı mukavemet ve müdafaada bulunur.

Ziyade gazap, nûri aklı söndürür, basar ve basîreti kör eder .

«Nur idi âyine-i veçhi Nebi»
«Zahir olurdu rıza-vü gazabı»
«Kendi nefsi için ol pak nesep»
«Etmedi kimseye ömründe gazap»

Hakanî

«Pervane gerçi handesine şem'in aldanır»
«Bilmez anı ki ,çok kişi vakti gazap güler»

Necati

(Gaflet): Dalgınlık. Boş bulunmak. Bîhaberlik, ihmâl. Sehiv ve terk. İbreti mucip şeylerden mütenebbih olmayıp bî haberâne bir hâlde bulunuş.

Gafletle geçen günleri eyyamı hayatiyeden tenzil etmelidir.

«Geçer ya habı gaflet, ya gami kesbi mâişetle»
«Budur evkatı dehrin ma hasal leylü neharından»

Arif Hikmet

«Habı gafletten uyanıp ziyneti eşcara bak»
«Kudreti Hakka nazar kıl, revnakı ezhara bak»

Bayezidi Sani

«Gafletle hitama erdi ömrüm»
«Düştüm yere şeremsar feryat»
«Ey lûtfü azîm girdigarım!»
«Afv et beni pek günahkârım»

Nasuhî

(Gılzet): Huşunet. Kabalık. Katı yürekli olmak. Mülâyemete, nezakete, hüsni muaşerete muhalif muamele.

Nezaket ve nezahet ne kadar memduh ise mukabili olan gilzette o kadar mezmumdur.

«Hatırı yaranı kırma elhazer»
«Gılzetü şiddet yakışmaz âdeme»

Nasuhî

(Guluv): Hücum. İsyan. Ayaklanma. Bir şeyin tasvir ve tavsifinde gösterilen gayri makbul mubalağa. Din hususunda lüzumsuz yere müfrit ve mütaassıp olmak. Haddi teacvüi zetmek.

Guluv ,çehrei hakikati setreder.

«Başlar hecaya görmez ise lütf-u cudunu»
«Medhindeki guluvvuna aldanma şâirin»

Nasuhî

(Gam): Esef, Keder, kaygu ,tasa. Hâsıl veya muntazar bir zararın tasavvur veya itikadı sebebiyle kalbe ârız olan elîm bir halet. Ruhen, fikren çekilen manevî ıztırap.

Dünyada herkesin gamı, derecei irfaniyle mütenasıptir. Cahilleri münşerih eden bazı hadisat, âlimleri günlerce gamnâk eder.

«Neşve tahsil ettiğin sagar da senden gamlıdır»
«Bir dokun bin ah dinle kâseî fağfûrdan»

Âli efendî

«Ey yarı vefa şiar feryat»
«Bir gamzedeyim hezar feryat»
«Sinemdeki derdi bilse eyler»
«Her ruh-ı safa medar feryat»

Nasuhî

«Devleti dünya için aslâ ne gankin ol ne şad»
«Ber karar olmaz bilirsin, hali âlem ey gönül»

Bakı

(Gamz): Siayet. Gammazlık. Göz kırpma. Gözile, kaş ile, göz kapamak ile yapılan işaret. Bi rkimsenin aleyhinde hafiyyen verilen bedhahâne, münafikâne malûmat.

Ahlâksız cemiyetler efradı arasında gammazlık pek revaç bulur.

Gözlerim gamz eyliyor agyare gizli hâlimi»
«Sözlerim faşeyliyor dünyaya mafil'balimi»

Nasuhî

(Gay): Gavaye. Dalâl. Sapıklık. Fasit itikattan neş'et eden cehl. Bâtıl olan şeye inhimak.

Salikin maksadına îsal edecek müstakım bir tarîkten mahrumiyeti. Mukabili «rüşt» tür.

Gay ve dalâle müptelâ olan bir nefs, serkeş bir at gibidir ki, sahibini yerlere atarak çiğner gider.

«İdlâl edemez mülhit olan ehli kemali»
«Maksur kalır kendisine gayy-ü dalâli»

Nasuhî

(Gıybet): İgtiyap. Çekiştirmek. Birisinin aleyhinde söz söylemek. Birisi-

nin mesavisine veya işitince münfail olacağı hangi bir hâline dair giyabında bilâ luzûm söylenilen lâkırdı.

Gıybet; mürüvvete münafidir, riştei muhabbeti keser, nairei adaveti teşdit eder.

«Gayret konuyor derde eder gıybete agaz»
«İfşayi uyup etmemidir gayreti ahbap»

(Gayret): Sa'y ve ikdam. Kıskanmak. Çekememek. Âile hayatını himaye husunda kuvvei gazabiyenin feveranı. Muazzez ve mukaddes bir şeye, namus ve haysiyete veya vatan ve millete halel verecek şeylere karşı galeyan eden bir hissi âlî.

Gayret, himmet ve salabetten tevellüt eder. Şer'i şerifin kabul etmediği şeylerden nefsi haraset eyler.

Nefsi ve ehl-ü iyâli hakkında gayretsiz olan kimseden nezahatı hayatiye nâmma bir şey bekleme!.

«Yine âdemde hamiyyet lâzım»
«Bazı halâtta gayret lâzım»

Vehbi

(Gayz): Hışım. Kızgınlık. Mukaddimeî gazap. Kalp kanının feveranından husule gelen hararet ki, dargınlığa müntehi olur.

Cehalet ve ilhat sahiplerinin olanca gayz ve adaveti, fazilet ve diyanet erbabına müteveccihtir. Fakat bugayz ve adavet, kendi sahiplerinden başkasına zarar vermez.

«Ey sarsari felâket-ü nikbet unutma kim»
«İmha eder zamane senin de bu gayzini»

Nasuhî

«Hüsni fikretten olanlar mahrum»
«Herkesin fikrini terviç eyler»
«Bir işi anlamadan hükm etmek»
«Herkesin gayzini tehyiç eyler»

Nasuhî

(Fa) Harfi

(Facia): Afet. Felâket. Görüp işitenleri mahzun ve mükedder bırakan hâdise. Nâsi derdnâk edecek surette tertip edilen oyun.

Birçok hâdiseler; birer facia demektir. Hayfaki, bunlardan müteessir olan hassas ruhlar pek az bulunur.

«Pür zehr olan meşimei fisk-u fücûrdan»
«Her gün tevellüt etmede bin kanlı facia»

Nasuhî

(Fal): Tali, uğur, yümün tutmak. Beklenilen bir şeyin husulüne bir işaret elde edebilmek maksadı ile kitap açmak gibi bir teşebbüste bulunmak ve böyle bir teşebbüsün gösterdiğ inetice. Bir takım usul ile insanın taliine ait şeyler söylenmek.

Fal ile istibşar tecviz edilebilir. Fakat vehm ve teşvişe düşmemek şartiyle.

Bülbüllerin yerinde baykuşların ötüşmesi pek de fali hayır olmasa gerektir.

«İtilasiyçün güzel bir fâldir bir milletin»
«Hakkı takdir eyleyip bâtıldan etmek ihtiraz»

Nasuhî

(Fetret): Zaaf. Uyuşukluk. Hükûmetsizlik. Bir hükûmetin munkati olduğu zaman. Fasılaî saltanat. İki peygamberizişan arasındaki cehaletle geçen zaman.

İnsanın gaflet ve şehvetle geçen zamanı, hayatının bir fetret devresi demektir.

«Hakkın en şa'şaalı nuru tecelli etti»
«Doğdu iman güneşi, leylei fetret bitti»

Nasuhî

(Fitne): Belâ. Mihnet. Fesat. Ayartma. Kavga. Şuriş. İmtihan. Nâsin ahvâlini tebyine medar olan şey. Kendisinden azap husule gelen hâdise. Nas arasında nifak ve şikakı ve ihtilâfı ârâyı mucip halet, musibet.

Tarafı ilâhîden vuku bulan fitne, alâvechilhikme vukubulacağından memduhtur. İnsanlar tarafından vuku bulan fitne, emri ilâhîye müstenit olmayınca hikmete mugayir ve binaenaleyh mezmum bulunmuş olur.

Fitne, aslında halisini redîsınden ayırmak için altını ateşe sokmak demektir.

Hayre müteveccih olmayan bir hayat, bir servet sahibi için bir fitnedir.

«Fitnedir naimei cayi hafa»
«Leane Allâh-ü limen eyhazaha»

(Fütüvvet): Merdlik. Yiğitlik. Delikanlılık. Gençlik. Şerefi nefs. Kerem ve seha. (Dostların aseratına karşı afv ve safh ile muamele. Başkalarının menafiini kendi menfaatlerine tercih edecek derecede âlîcenaplık)

Sahibini şeriat ve mürüvvete münafî hâllere mubaşeretten siyanet eden bir hey'eti nefsiye.

Yapılması icap eden bir fedakârlığı kendisi kadir olduğu hâlde yapmayıp ta başkalarına havale eden kimse fütüvvetsizlik göstermiş olur.

«Sendedir mahzeni esrarı muhabbet sende»
«Sendedir madeni envarı fütüvvez senden»

Şeyh Galip

(Fütur): Rehavet. Zaf. Gevşeklik. Bıkmak. Usanmak. Yes. İhtiyarlık gibi, ruhî ıztırabat gibi hâller sebebiyle insanda husule gelen maddî veya manevî rehavet ve ye's.

Hâdiselerin ulvî emellere muhalif tecellisi, hassas ruhları futur'a duçar eder.

«Sen badirei dehre bakıp düşme fütura»
«Hakkın gelecektir nice eltafı zuhura»

Nasuhî

(Fücur): Fuhşiyat. Masiyeti irtikâp. Tarıkı Hak'tan çıkmak. Bir heyeti nefsiye ki, insanı şeriat ve mürüvvete muhalif umura sevkeder.

Fucur'a müptelâ olanlar, fecri saadeti göremezler.

«Bilmem sana ey menbaı iz'an olan insan!»
«Dalmak yakışır mı bu kadar fısk-u fucura»
«Tahlise çalış nefsini girdabı hevadan»
«At kendini irfan ile bir lüccei nura»

Nasuhî

(Fuhuş): Fahişe. Kötülük. Haddi tecavüz. Ef'al ve akvâlden kuphu azîm olan şey. İffet ve namusa muhalif hareket. Faziha. Edebe muhalif, utanılacak iş.

Erbabı fuhuş ile görüşmek, zehirlenmiş havayı teneffüs etmekten daha muzırdir.

«Bir milletin hayatını mahveyleyen zehir»
«Efradının tutulmuş olduğu fuhş-ü fücurdur»

Nasuhî

(Fahşa): Tabı selimin nefret, aklı müstakımin nakısa ad ettiği şey. Şeri şerifin ruhsatı haricinde bulunan şehvanî lezzetler.

Fahşa denilen hâile, zührevî bir hastalığa tutulmuş olan bedlika bir fahişeden daha çirkindir. Hayfaki bu mülevves çehrenin görülmesine zulmeti şehvet mâni olmaktadır.

«Düşen bir kimsenin kurtulması gayette müşküldür»
«Hüda hıfz eylesin girdabei fahşa ve münkerden»

Nasuhî

(Fahr): Meziyet. Teşerrüf. İz. Öğünmek. Böbürlenmek. Fezaili tadat suretile izharı fazl. Menakıbı tadat ile nas üzerine tetavül. Mal ve câh gibi insandan hariç olan şeyler ile mübahat.

Seriüzzeval olan şeyler ile fahr ve mubahatta bulunmak, insanın hamakatına delâlet eder.

«Dünya ile fahr etmeki, yeksan olur ahir»
«Dervişi aba puş ile sultanı cihanban»
«Cahilin fahrı cem'i mal iledir»
«Arifin izzeti kemal iledir»

Vehbi

(Feda): Kurban. Fidye. Bir esîri kurtarmak için verilen şey. Esirgememek. İnsanı bir bedel mukabilinde bir naibeden hıfzetmek. Bir şeye mukabil değerli bir şeyi bezl ve isar eylemek. Teveccüh eden nâhoş bir şeyden halasa mukabil verilen şey.

Ulvî gayeler uğrunda feda edilemiyecek hiç bir şey yoktur.

«Hâsılı ey şehi iklimi vefa»
«Sana canım da feda, ben de feda»
Hakani

«Ey halıkı arz-ü sema»
«Canım sana olsun feda»
«Kılma dili mahzunumu»
«Feyzi lâtifinden cüda»
Nasuhî

(Firaset): Anlayış. Sürati intikâl. Nufûzi nazar. Bir insanın çehresinden ahlâk ve istidadını anlamak ilmi. İdrâk nurlarının sevatıı = yükselip meydane çıkmasıdır ki, kalplerde lemean ederek eşyayı müşahedeye vesile olur.

Firaset iki kısımdır. Biri sebebi bilinmeksizin husule gelir. Bu bir nevi ilhamdır. Diğeri de sınaat tarikıyle, muhtelif tabiatlara vukuf vasıtasiyle tahassül eder. Bu kisbîdir.

Herkesin rey ve tahmini, derecei firasetinin miyarıdır.

«Sen ehli kemale hizmet eyle»
«Dersi edep ol hitabetinden»
«Adaba riayet et ki halin»
«Gizli kalamaz firasetinden»
Nasuhî

(Ferag): Feraget .Azadelik. Vaz geçme. Şugli, iştigâli terk etmek. Alâkalardan, ihtiraslardan tecerrüt ederek hutamı dunyaya karşı istignakârâne bir vaziyet olmak.

Feragı kalbe mâlik olanlar, dünyanın âlâyışı ile bi huzur olmazlar.

«Nemayi kalbe sebep, devleti kanaat imiş»
«Cihanda cayi safa, kûşeî feragat imiş»
Fitnat

(Firak): Firkat. Hicran. Ayrılık. Dostun dosttan ayrılarak uzak düşmesi.

Firak ateşi ile tutuşan bir kalbi vuslat rahıkından başka bir şey teskin edemez.

«Ol kadar yareledi tiri fırakın beni kim»
«Ne belâ çektiğimi yareden Allâh bilir»
Ruhî

(Ferah): Haz. Sevinmek. Sürûr. Gönül açıklığı. Tabın cereyanı veçhile nefsin dahilden harice inbisat etmesi. Bir âcil lezzetten dolayı sadrın inşirahı. Bir emele nâiliyetten veya mahasini tabiatı temaşadan mütehassıl zevkı kalbî.

Ferah, alel'ekser dünyevî olan lezzeti bedeniyede müstâmeldir.

Bu dünyada daima ferîh ve fahur yaşayabilmek için ya deli veya her türlü insanî duygulardan mahrum bulunmalıdır.

«Sebatı yok bu âlemin ana kim itimat eder»
«Ferah gelir terah gider, terah gelir ferah gider»
Naci

(Fırsat): Nevbet. İstifade etmek sırası. Bir maksadın husulüne ve bir hususun icrasına elverişli hâl veya müsait zaman.

Fırsat, berkın lemeanı gibi seriüzzevaldir. Ebedî saadete nâiliyet için hayattan daha kıymetli fırsat olamaz. Elgıpta bu fırsatı fevt etmiyenlere.

«Goncaî bagı sabavet solmadan»
«Eyle tahsili kemalâta şitap»
«Bî hüner tazyii evkat etme kim»
«Had temürrül' fırsatü merres sehab»
Nasuhî

(Fürumaye): Soysuz. Alçak. Asaletten mahrum. Bed tıynet kimse.

Furumayelerin parlaması, fecri kâzibi andırır. Yazıklar olsun bunlardan ziya umanlara!.

«İhtiram eyle şerifünnesebe»
«Sahibi arzu vekarü edebe»
«İhtilât etme fürumaye ile»
«Müptezel zumresi pes paye ile»
Vehbi

F : 6

(Feryat): Figan. Elhan. Ah-ü enîn. Sızlama. Yaygara. Vaveyla. İstimdat veya izharı teessür için çıkarılan bulent avaz.

Bu dünyada rakık hissiyat eshabı için feryat ve figan etmemek kabil değildir. Hayfaki bu feryat ve figandan müteessir olacak olan yine kendi hassas kalpleridir.

«Feryadı andelipe sebep nevbahardır.» Behaî
«Dert ehline mülteca bulunmaz»
«Bir pareye sad hezar feryat»
Naci
«Şüunatı cihan vabestei hukmi meşiyyettir»
«Abestir desti gerdûni sitem bünyaddan feryat»
Ziya

(Feza'): İstigase. Dehşet. Korku. Felâket muvacehesinde zaaf göstermek. Haifâne gürültü. İmana korkunç bir şeyden ârız olan nefret ve inkibaz.

Hayatını şehvet ve gafletle geçiren kimseye ihtizar anındaki feza' ve enîni fayide vermez.

«Elde fırsat var iken ahlâkı tehzip etmeli»
«Fâide vermez nedamet ehline ah-ü feza'» Nasuhî

(Fesat): Bozulmak. Bozukluk. Çürüklük. Butlan. Ademi salah. Bir maddenin suretinin zevali. Umumun istirahatını sâlip, zarar ve ziyanını calip hâdise. Bir şeyin itidal dairesinden az veya çokca çıkması. Zıddı salahdır.

Bir taraftan vücuda gelip bir taraftan mahv olan bu cihana «âlemi gün-ü fesat» denir.

Salah iddiasında bulunan ehli fesattan Allâh'a sığın.

«Zinhar etme çehreî na mahreme nazar»
«Ziraki çeşm, kalbine tohmı fesat eker»

(Fısk): Sefahata dalmak. Tarıkı Hak'tan çıkmak. Allâh-ü Tealâ'ya asî olmak.

Fısk, az ve çok günah ile husule gelir. Fakat mütearef olan çok günah ile husûlüdür.

Fısk'a devamın neticesi, sui hatimedir.

«Fasıkları, facirleri taklide çalışma»
«Bir faciadır akıbeti fisk-u fücurun»
Nasuhî

(Füsûle): Rezalet. Ademi himmet. Dünya ve ahiret umuruna ademi ihtimam.

Fikri ahiretle füsulet ve atalet bir yerde içtima edemez.

«İtaat etmemek emr-i hüdaya bir füsulettir»
«Belayı felce ruhu uğratan müthiş atalettir»
Nasuhî

(Fezahat): Faziha. Ayıp. Âr. Rezalet. Rusvaylık. Mesaviden olan şeyleri hiç sıkılmaksızın apaçık bir surette icra etmek denaeti.

Hangi bir muhitte fezahat erbabının çoğalması, o muhitte efkârı umumiyenin sukût etmiş olduğunu gösterir.

«Mucip ne ki suhre oldu halim»
«Haml oldu fezahata makalim»
Galip

(Fazl): Fazılet. Ziyadelik. Arlık. İyilik. Mevhibe. Kerem ve ihsan. İlim ve marifet. İnsanın zatında tecelli eden meziyeti mahsusa. Ahlâk ile beraber ilim. Mukabili «naks»tır.

İnsanın şerefi fazl-ü irfanı iledir, servet-ü samanı ile değildir.

«Erzan meta'ı fazl-ü hüner o rütbekim»
«Bin marifet zemanede bir aferînedir»
«Ebnayı dehr her hünere aferîn verir»
«Yârap bu aferîn ne tükenmez hazinedir»
Nabi

(Fazilet): Yüksek seciye. Haslet. İlim ve marifet. Fazl cihetile olan yüksek derece. Ahlâkî vazifelere riayet melekesi. Yaratılıştaki iyilik. Ruh ve dimağ temizliği. İyilik etmek. Fenalıktan çekinmek hususunda sabit ve müstemir

ıstidat. (Sıfatı hamîde, eseri başkalarına teaddi etsin etmesin. Cem'i: Fezail) dir.

(Feyazıl ise cud-ü Kerem gibi başkasına teaddi eden Kerîm hasletlerdir)

Fazilet; nefsin bütün melekeleri arasında husule gelen bir âhenkten, bir intizam ve imtizaçtan ibarettir - diye de tarif olunmuştur .

Ef'ali fazılayı ifâ melekesine de fazilet denilmiştir.

Fezaili asliye: Hikmet, adalet, şecaat, iffetten ibaret olmak üzere dörttür. Bunlardan da bir takım faziletler teşa' up eder.

Faziletle hakikî saadet, tevemdir.

«Nedir cürmi fazilet kim anın erbabını yarap!.»
«Perişan hal-ü mahzun-ü hakırîbî neva gördüm»

Hersekli Arif

«Bir faziletmidir behey cahil!»
«Başlamak ehli fazlı tenkide»
«Pek gülünç haldir ki bir şebtab»
«Nisbet etsin kusûr hurşide»

Nasuhî

(Fetanet): (Fitnat, zireklik. Kolay anlayış. Cevdeti istidat. İdraki fıtrî. Basiret, kiyaset. Rumuz ve işaret ile veya sâir bir suretle işkâl edilmesi istenilen hangi bir şeyi süratle anlamak melekesi.)

Halkın aciz damarlarını bulup kanını emmek, bir fetanet işi değil, bir denaet ve habaset eseridir.

«Ne bir sui halef kim kendisi mat'un iken kalkar»
«Bütün eslafa ta'nı bir fetanet zan eder cahil»

Nasuhî

(Fıtrat): Tıynet. Hilkat, yaratılış, kuvvei fatıra. Dinî ilâhîyi kabule müteheyyi olan cibilleti asliye.

Hiç bir kimse fıtratı asliyesini zayi etmedikce mülhid olamaz.

(«Bak kemali fıtrat-ü ulviyete»
«Bir harita arz ederler hazrete»
«Derki ol sultanı afakı sebat»
«Bir şehe etmez kifayet kâinat»)

Mehmet Celâl

(Faz): Kötü sözlü. Natiraşide. Muaşeretinden insanın müeteezzi olduğu bed huy. Hoyrat kimse.

Faz ve anit olan şahsa yaklaşma. O bir volkan gibi etrafına ateş saçar.

«Düşman olur sadıkın»
«Fazz-u anit olursan»
«Yarin olur adular»
«Halka müfid olursan»

Nasuhî

(Fezazet): Kötü sözlülük. Kötü yaradılış. Kasveti kalp. Halka şiddetle muamelede bulunmak. Gilzet ve fezazet erbabı çok kere en adî bir sadme ile yıkılır gider. Katı bir kayanın berhava olmasına pek az miktar barut kâfidir.

«Dost olma natiraşide eşhastan kaçın»
«Nutkundaki fezazeti ruha elem verir»

Nasuhî

(Fakr): İhtiyaç. Yoksulluk. Ademi gına. Haceti zarûriyenin vucudu. Muhtacı ileyh olan şeyin fıkdanı. Sefahet ve atalet neticesi olmayan fakr, insanın kadrini tenzil etmez. Hazreti Cüneyide sormuşlar ki: Nasin en azizi kimdir? Haline razı olan fakırdır» diye cevap vermiştir.

İnsanlar muttasil fakr-ü ihtiyaç içinde çırpınıp durdukları hâlde azamet furuşluktan vazgeçemiyorlar. Ya ihtiyaçtan azade olsalardı neler yapmazlardı.

«Zevkıyabım fakr ile karuna etmem serfuru»
«İzzeti dünya için gerduna etmem serfuru»

Hazik

(Fikir): Fikret, düşünmek, hatır, idrâk. İzmar. Tasavvurı zihnî. Kuvvei müfekkire. Düşünülen şey. İtikat. Zu'm niyet, rey. (Meçhule vusul için malûlum umuru tertip. Dakık umuru idrake vesile olan bir kuvvei nefsiye.)

Her söylenilen şeyi hemen tasdik veya inkâr edivermek, fikirsizlik alâmetidir. Akıllarının kesmediği her hakikati hemen inkâr ediverenlere mütefekkir denilmesi istihzaya mahmuldür.

«Olmasın tab'ı lâtifin zulmetâlûdi hayal»
«Levhai fikrinde bir rengi hakikat parlasın»
Nasuhî

(Felâh): Necat. Zafer. Kurtuluş. Kor kudan kurtularak selâmet ve rahata zaferyap olmak. Matluba kavuşmak.

Felâh, iki kısımdır. Biri dünyevî felâhtır ki, dünya hayatının kendisiyle tiyp olduğu saadete zaferdir. Tuli hayat, gına, iz ve refah gibi. Diğeri de uhrevî felâhtır ki, bu da şu dört şeyile husule gelir: Bilâ fena beka, bilâ fakr gına, bilâ zül izzet, bilâ cehl ilim.

Zevale müteveccih olan bir güneşin tluunu bir eseri felâh sanma. Asıl felâh, zulmeti nefsü havadan ebediyyen kurtuluşla kabil olabilir.

«Nedir muradı bilinmez, fakat hakîmi ezel»
«Cihanı mareke halk eylemiş, hayatı cedel»
«Kimin kolunda mesaî denen vefalı silâh»
«Görülmüyorsa ümit etmesin sonunda felâh»

(Felsefe): Hikmet. Herkesin düşünce tarzı. Hikmet ve marifet muhabbeti. İleli üvel ilmi. Eşyanın hakikatlerini takatı beşeriye derecesinde idrak. Saadete nâiliyet için takatı beşeriye nisbetinde ahlâkı ilâhîye ile ittisafa ikdam. Mantık, ahlâk, rûhiyat, mabadettabia, İlâhiyat kısımlarına münkasem bir ilmi âli. Eazımı hükemadan her birinin ittihaz etmiş olduğu meslekî mahsus, usuli hakîmâne.

Hikmete müteâllik efkâr ve mütaleata: «Felsefiyat» denir.

Kendi mahdut felsefelerine güvenerek bir çok hakayıkı inkâra yeltenenler, *meşimei maderi bir muhiti kül sanan* zavallı ceninlere benzerler.

«Matlabın eyle mealii umûr»
«Vadii felsefeden eyle ubur»
Nabi

«Hıfz etmek ile cerbezei felsefiyatı»
«Zannetmeki oldun rehi tahkikte âkıl»
«Bildin mi nedir mebde ile semti meadi»
«İlm anlama ey tîre derun! nakşı sevadi»

(Fena): Zeval bulmak. Devamsızlık. Sufiye lisanında fena; nairei şekvetin itfasıdir.

Baka da sebili ibadete sülûktur.

Fena'; mezmum vasıfların sukutudur. Baka ise memduh vasıfların vücududur.

Fena': Hakkın azametinde, müşahedesinde müstağrak olarak mülk ve melekût âlemini ademi ihsastır.

Masivadan tecerrüt ile deryayı ahadiyete istiğraka «Fena fillâh» denir.

Bütün kuvayı kevniye yekdiğerine tahavvul ettiği gibi dünya hayatı da büsbütün fena pezîr olmayıp kudreti ilâhîye ile bir ebedî hayata münkalip olur.

Bir hikmeti ilâhîye eseri olan bakayı kuvvet kanunu bunu muktazıdır.

«Birdir Ziya! fena'da tahkik ile tasavvur»
«Varı yoğu cihanın hep emri itibarî»
Ziya

«Ey zairi rûşen nazar»
«Fanidir efradı beşer»
«Daim budur hukmi kader»
«Baki kalır, fani gider»

(Fevz): Galibiyet. Muvaffakiyet. Halâs. Kurtuluş. Korkulan şeyden maazzafer necat bulmak. Selâmet husûli ile beraber hayre zaferyap olmak.

Marazi zevalde olan bir ikbali bir sabahı fevzü felâh hayal edenler, uyanık iken tatlı tatlı rüya gören matuhlara benzerler.

«Bir kimse kim Allâhına teslimi kalbeder»
«Amadekii fevz ile âsûde baldır»
Adanalı Arif Hikmet

(Fehm): Anlayış. Muhatabın lâfzından manâsını tasavvur. Haricî umurdan bir şeye sür'atle intikâl. Eşyayı cü-

ziyeyi idrak melekesi.)

(Akıl külliyatı anlar. Meselâ: Alelıtlak adlin güzel, zulmün çirkin olduğunu idrak eder. Fehm melekesi ise hangi bir fiilin adl ve hangi bir fiilin zulm olduğunu anlayıp tayin eder.)

(Fehmlerin mahdudiyeti de bir lutfi ilâhîdir. Çünkü insan bir çok hâdiselerin ledünyanını tamamen anlayabilecek olsaydı bir dakika bile yaşayamazdı.)

(**«Fehm etmeyen dekayıkı nakşı sanayii»**
«İbretsitani âleme ama gelir gider»)

Atıf

(Fen): Nevi, çeşit. Hile. İlimlerden bir şube. Beşerî bilgilerin ameliyat ile sabit olan kısmı. Cem'i «Fünun»dur.

İnsan kendi dimağını müteaddit ilimler ve fenler ile tezyine çalışmalıdır ki, hakikaten münevver bir alim olabilsin. Meşhurdur ki, bir çiçekle yaz gelmez.

«Sahasında itilâdan bir eser etmez zuhur»
«Bir muhite tab-u revnak vermedikçe ilm-ü fen»

Nasuhî

(Feyz): Kerem. Mevhibe. Tesir. İhata. Varidat. Bolluk. Ilerlemek. Çok su. Yüm ve bereket. Manevî saadet. İlim ve marifet. Cûş-ü huruş. Zuhûr ve tecelli. Safayi ruhanî. Nefsi natıkaya vuku bulan ilkaatı ilâhîye. (Feyzi ilâhî; Feyzi akdes, feyzi mukaddes kısımlarına ayrılır. Feyzi akdes'e nâiliyet için istidat şart değildir. O bir ihsanı süphanîdir.)

Kulun hazin hazin tazarruatı, feyzi ilâhîyi cuş'u huruşa getirir. Nitekim nesimin lâtif lâtif hübûbi, bahrı muhitin talâtumuna bais olur.

«Küşayiş yab eedin efkârı hep feyzi eazimdir»
«Olur ezhar pür nüzhet semanın afitabından»

Nasuhî

Kaf Harfi

(Kabiliyet): Müstait olmak. Fıtrî istidat. İktidar. Liyakat. İlim ve huner iktisabına müteheyyi bir hâlde bulunuş.

Bâzı kabiliyetler henüz keşfedilmeyen altın ve gümüş madenleri gibi mestur bir hâlde bulunur.

Bir şahsa kabiliyetinden ziyade vazife tahmil etmek, hem kendisine hem de başkalarına zulümdür.

«Kabiliyettir husûli matlabın sermayesi»
«Elde istidat olunca kâr kendin gösterir»

Asım Çelebîzade

(Kanun): Kaide, Kaziye, usul ve nizam. Malûm musikî âleti. Münasebatı beşeriyeyi veya bir devlet içindeki efrâdın münasebatı şahsiyesini tanzim edip riayeti mecburî bulunan kavait ve usulün hey'eti mecmuası. Aynî şerait altında aynî neticelerin tevellüdü itibariyle bir hâdisenin muntazaman ve mükerreren vukuu. (Eşyanın tabiatından mütehassıl levazımı zaruriye. Cazibe kanunu gibi.)

Kanûni fıtrattaki ıttırat, bizlere her şeyde sebat ve devamın lüzumunu gösterir.

Sehapasa yürürler yerde camit gördüğüm dağlar»
«Bütün zerrat bir kanunı istimrara tabidir»

Ziya Paşa

(Kanunı Ahlâkî): İnsanların uhdelerine ahlâken terettüp eden vazifeleri muhtevi bir kanundur. Bu kanun, insanlara vazifelerini telkin eder. Bu suretle insanlarda bir «Mükellefiyeti Ahlâkıyye» vücuda getirir.

Kanunı ahlâkî ile vazife bir itibara göre bir mefhumun iki muhtelif safhası mesabesindedir.

(Kanunı ahlâkî; feylesoflara göre bir kanunı aklîdır, ehli edyana göre bir kanunı aklî ve dinîdir.)

Kanunı ahlâkînin tatbik olunmadığı muhitlerde insaniyet sukut eder, içtimaî manzume dağılır, umumî hayat fecî bir surette söner gider. Gayri ahlâkî lâkırdılar pek fenadır.

«Bu çirkin sözlerinle âlemi dilgir edersin sen»
«Bunu tecviz eder mi bir düşün kanunî ahlâkî»

Nasuhî

(Kabahat): Kusur, suç. Hafif cürüm. Kötü iş' Ser'i şerifin, tab'ı selîmin kabih ad ettiği fiil.

Kendi kabahatini bilmemekte başka bir kabahattir.

«Ne kabahat, ne de bir cünha, cinayet işler»
«Hükmi vicdana muvafık hareket else kişi»

Ali Ulvî

(Kubh): Kabahat. Şenaet. Çirkinlik. Dünyada zemmi, ahirette ikabı müstel zim amel.

Herkes kendi ahlâk ve etvarının hüsn-ü kuphuna tamamen muttali olamıyor. Kâşki insanın zahirini gösterir maddî ayineler gibi batınını gösterir aynalar da bulunsa.

«Ziyayı akl ile tefrikı hüsnü kuph olunur»
«Ki nûr-i mihrdir elvani eyleyen teşhîr»

Şinasî

(Kath): Söğüp sayma. Birisinin ırzına, nesebine dahl ve ta'n etmek.

Eğer insanlar bir insaf nazarı ile kendi nasiyei hallerine bakacak olsalardı birbirlerini zem ve kad'ha cür'et edemezlerdi.

«Müsteniddir garaza medh ile kathı halkın»
«Kuru bir lâf ile memnun-u mükedder olma»

Nasuhî

(Kadr): Mikdar, kemiyet, kıymet, değer. Meziyet ve haysiyet. Menzile. Rütbe. Bir şahsın ilim ve irfan, fazilet ve meziyet itibariyle hâiz olduğu mertebe.

Bırçok zevatın kadri öldükten sonra itiraf olunur. Çünkü artık rekabet ihtimali kalmamış gibidir.

«Merdi dâna şerefin berter eder gurbette»
«Kadri artar güherin çıksa eğer kânından»

Sezayi

(Kader): Kudret. Takat. Takdir. Kısmet. Mıktar. Talı. Hükmi ilâhî. Kazayı Rabbanî. Cenab-ı Hak'kın ilmi ezelîsiyle mümkinatın müstakbeldeki vücut ve ademini bilip tahdit ve tayin buyurması.

Kaza ve kaderin bir muktezayi hikmet olduğuna her mu'mîn kanidir .

(«Kim olur zor ile maksûduna rehyabi zafer»
«Gelir elbette zuhura ne ise hukm-i kader»)

(Kudret): İktidar. İstitaat. İktidar. İmkân, vüsu, şevket, servet. Zi hayatın bir şeyi bil'irade terk veya ademi terke kendisi ile mütemekkin olduğu sıfat.

Harekâtımızın nazımı, kuvvetimizin menbaı olan hayatımızı güzelce idare ve muhafaza etmeliyiz. Aksi takdirde lokomotifini parçalıyarak vagonları mu attal bir hâlde bırakan bir buhar kuvvetine döner.

(«Ey kudreti külliyeyi inkâr eden ahmak»
«Bazuy-i metinin mi eder âlemi tedvîr»
«Baştan başa bî faidedir sa'y-ü sebatın»
«Tedbirine uymazsa eğer şiveî takdîr»)

(Kadirdanlık): (Herkesin kadr ve meziyetinin derecesini bilip ona göre hakkında muamelede bulunmak hasleti.

Kadirdanlık, nısfet ve faziletten neş' et eder).

«Kesbi hüner âlemde değildir hüner ancak»
«Ehli hünerin kadrini bilmekte hünerdir» **Beliğ**

(Kudsiyet): Manevî taharet ve nezahet. Aziz, mukaddes olmak. Nakısalardan tertemiz olarak fazail ve mahasin ile hâizi memduhiyet olmak.

Cenab-ı Hak'ka, meleklere, âlemi lâhut ahkâmına müteallik umura «kudsiyat» denir. Nerih itikadiyata, mübarek tarihî hatırata, dinî teberrukâta da «mukaddesat» ünvanı verilir.

Birçok zevatın kulûbi müsliminde hürmet ve muhabbetle yaşamaları, hâiz oldukları nezahet ve kudsiyyetin bir mükâfatıdır.

«Fikr olundukca uluvv-i payei kudsiyetin»
«Arzı takdis eyleyip hayran olur insan sana»
«Ya Resul Allâh!. Olurdum masiyet le ben tebah»
«Olmasa gönlümde ger Allâhü bir iman sana»

Müstecabîzade İsmet

(Kasvet): Kasavet, gam, gussa, melâl. Keder, sıkıntı. âdemi halisiyet. Gaflet ve şehvetten münbais, merhamet ve şefkat gibi rakık hislere münafi olan yürek katılığı.

Kasveti kalp sahipleri, ölülerden sayılırlar. Kasvetli bir kalp, suları kurumuş senkîn bır menbaı andırır.

«Ey tehi dest-ü belâ dîde! Kasavet çekme»
«Erişir gam yime vaktı kerem, Allâh-ü Kerîm»

Fazıl

(Kast): Niyet, arzu, gaye, matlup, tasavvur, azm, his eylediğimiz meyelanı mahsus. Arzu edilen bir şeyin icrasına teşebbüs..

Cenab-ı Hak'ka irade, halk isnat olunur, kast, azm, niyet isnat olunamaz.

Kasta mukarin olmayan amel, kıymetsizdir.

Kastın nezaheti, maksadın ulviyyeti, gayrı meşrû vasıtalara meşruiyet veremez.

«Düşer ibrami ahıbbaiyle ya gaflet iyle»
«Yoksa ben kastiyle tedbiri günah eyliyemem»

Nabi

(Kaza): Takdir. Hükmi ilâhî. Bela ve musibet, hâkimlik. Hatadan neş'et eden hal. Nagah zuhür olarak başa gelen musibet. Zimmette sabit olan şeyin mislini teslim. Cenab-ı Hak'kın mümkünatı zamanı gelince takdiri ezelîsi veçhile sahai vücude çıkarması. Hükmi ezelîsinin vuku bulması.

Kaza, kaderden ehastır. Kader, takdiri sabıktır. Kaza ise bilfiil hall-ü fasıldır, icad ve ibdadır.

Hazreti Ömer, Şam'da Taun olduğunu haber alınca, şehre girmemiş, «Allâh-ü Tealâ'nın kazasından kaderine firar ediyorum» demişti. Demek ki, kaza hâline gelmemiş olan kaderin inayeti ilâhîye ile bertaraf olması mercûdur.

Eimmei eşariyyeye göre kaza ile kaderin tarifleri makûstur. Yâni onlara göre kaza takdir manâsınadır. Kader de bil'fiil icat demektir.

Kazayı ilâhîye rızadan başka çare yoktur. Cihana meydan okuyanlar da yakalarını pençei kazadan kurtaramazlar.

«Ne mümkündür bula ey nailî hükmi kaza tegyir»
«Bozulmak mümtenidir sernüvüşti hamei takdir»

Nailî

(Kalp): Gönül. Yürek. Bir şeyin merkezi. Nefsi natıka. (Bedenin içinde en mühim hayatî bir vazifeyi ifâ eden sinevberîüşşekil bir uzuv. Yürek denilen lahmi cismaniye taalluk eden bir lâtifei rabbaniye.)

Merkezi hayat olan malûm uzva kalp denilmesi, daima takallüp etmesi ve kendisine hâtıraların sür'atle ve aleddevam vurud etmesi itibariyledir.

Kalp öyle bir harikai kudrettir ki, kendisi bedeni insanî ile muhat görüldüğü hâlde kâinatın bir çok esrar ve ledünniyatını muhit olacak bir vüsata mâliktir.

«Etme hevayi gayre mahal kalbi akdesi»
«Esnama mesken eyleme beyti mukaddesi»

Usulî

«Hakka tevcih etmedikce kalbini»
«Kurtuluş yoktur çalışma nâfile»
«Övle çıkmaz pürhatar bir râh ile»
«Vasıl olmaz maksada bir rahile»

Nasuhî

(Kanaat): İktisat, rıza, yemek içmekte itidal. Az şey ile iktifa. Mutlâk'a rıza, kısmete razı olmak. Ülfet edilen şeylerin fıkdanı indinde sükûn. Kefaf üzere iktisar. Varidat ile masarifat arasını tesviye.

Kanaat; harısâne hareketlerden tevekkı demektir. Yoksa mutlâka az ile biliktifa atalet dairesinde yaşamak demek değildir.

Kanaat, aynı gınadır. Çünkü gına, ademi ihtiyaçtır. Kanaatli kimse ise bir çok şeylere gayri muhtaçtır.

«Fakırün küllü zi hırsın ganiyyün küllü men yakna»
«Hüda ayırmasın bir kimseyi her giz kanaatten»
«Vahdet güzini küşei kafi kanaat ol»
«Anka gibi küşade peri evci şöhret ol»

Sami

(Kuvvet): Kudret. Liyakat. Nüfuz. Salabet. Güç. Zor. Zihayatın meşakkatli işlere temekkünü. Aslı «kuvve»-dir.

Nefsi insanîdeki kuvvetlere «kuvayi akliye» denir. Diğer bir itibar ile insanlarda «kuvvei âlime, kuvvei amile» nâmı ile iki nevi kuvvet vardır.

Kuvvei alimede iki kısımdır. Biri hikmeti nazariye cihetile alim olan kuv vettir. Diğeri de hikmeti ameliye cihetile alim bulunan kuvvettir. Bunlardan birincisine «Akli ilmî», diğerine de «akli amelî» ıtlak olunur.

Aklı ilmînin eseri; külliyatı, hakayıkı, mevcudatı, envaı makûlâtı idrâktir. Akli amelînin eseri de sınaatı fikriyeyi bil're'y edillesinden istinbat etmek ve ahlâkı hasene ile amalı salihayı ahlâkı kabiha ile amali seyyieden tefrik ve selâmet ve saadet sebeplerini tayin eylemektir.

Kuvvei amîle, makul bir sebebe binaen âza ve adalâtı tahrik ederek haricî fiillerin suduruna mebde ve illet olan kuvvettir.

Kuvvei âmilenin bir şıkkı kuvvei şeheviye, diğer bir şıkkı da kuvvei gazabiyedir.

Akla tabi olmayan bir kuvvei âmile, tahayyül ve tevehhüme müstenit olan bir muharrik kuvvci hayvaniye mesabesindedir.

Kuvvei şeheviyenin eseri cezbi menafi, tahsili lezaiz gibi şeylerdir. Kuvvei gazabiyenin eseri de mazarratları def, muhataralı umura ikdam, tecebbür ve tekebbür gibi şeylerdir.

Kuvvet, bazan kudret manâsında, bazan da bir şeyi yapabilmek için müteheyyi bir halde, kabiliyetli bir hilkatte bulunmak manâsında müstâmeldir.

Kuvvet, hakkı setredebilirse de imha edemez. Hakkı teyit etmeyen bir kuvvet, içtimaî hey'et için bir musibettir.

«Çarpışmalı mı ta bu kadar hak ile kuvvet»
«Çiğnenmeli mi ta bu kadar hak ve **hakikat»**

Ekrem Bey

«Kemali kudretine sanı'ın delîl olmaz»
«Anasırın biribiriyle ihtilâfı kadar»

(Kahramanlık): Bahadırlık. Yiğitlik. Hüküm ve ferman sahibi olmak hasebiyle azimkârlık. Bir çok mehalike göğüs gerebilmek ve azim ile hareket etmek hasleti.

Kahramanlık zorubazu ile değildir.. Belki nefsin ihtiraslarına, gayri meşru temayüllerine galebe iledir.

«Ey Ömer!. Biz bir bölük merdanı ahen peykeriz»
«Pehlivanı namdarız, kahramanı saf deriz»

Safi

(Kahkaha): Yüksek sesle gülmek. Hem gülenin hem de etrafında bulunanların işitecekleri derecede gülmek.

Kahkaha gafletten, hafiflikten neş'et eder.

«Kati şermendi o dinin senedi»
«Kahkaha etmedi derler ebedi»
Hakanî

(Kıyasi nefs): Başkaları hakkında kendi nefsine tatbik ile hüküm vermek.

Kıyasi nefs ,insanı çok kere hataya düşürür. Binaenaleyh her yerde kıyasi nefs câiz değildir. Meselâ insan kendisinin haksızlığa uğramasını istemez.. Nefsine kıyasen başkalarının da haksızlığa uğramasını istememelidir. Bu bapta kıyasi nefs pek memduhtur. Fakat ahlâksız olanlar, kendi nefislerine kıyasen bütün âlemi ahlâksız zan ederler. Böyle bir kıyas ise asla doğru değildir.

«İşte -gördün mü- bir vazife şinas»
«Nefsine etme ehli azmi kıyas»
Naci

(Kayitsizlik): Lâübalî bir hâlde bulunmak. *Aldırma siz bir hâlde yaşamak.* Gâilesiz ,endişesiz olmak. Hiçbir şeyi kendine vazife edinmemek hali.

Kayıtsız bir adamın hayatında intizamdan, halinde sebat ve istikametten eser görülemez.

«Merdila kaydı giriftar edemez damı emel»
Eşref Mustafa Paşa

«Yıkılır kevkebei şan-ü şeref»
«Bu kayitsizliğe daldıkça beşer»
«Dikkat et mevhibei hılkatine»
«Bozmadan ruhunu sen eyle hazer»
Nasuhî

(Kıskançlık): Çekememezlik. Birinin şeref ve ikbalini çekememek. Kendisinde olmasını istediği bir şeyin başkasında olmasından müteessir olmak. Bir heyecanı kalbîdir ki, insanın kalben alâkadar olduğu şeylere başkalarının münasebet ve ihtisas tedarik etmesi endişesinden tevellüt eder.

Kıskançlık, vehme müstenit, rekabetten mütevellit bir nevi cinnettir. Fakat namus ve haysiyet hususundaki kıskançlık, iffet ve gayretten madut bir hasleti merdânedir.

«Kendi ehli beytini kıskanmayan bir âdemin»
«Pek bozuktur tıyneti ondan fazilet bekleme»
Nasuhî

(Kılükal): Güftüğü. Dedikodu denilen faydasız lâkırdılar. Dünya umuruna ve sâireye müteallik lüzumsuz bahis ve cidal.

Hakîlerin ulviyat hakkındaki kılükali, semavîlerin handesini celbeder. Nite kim bülbüllerin sevda perestâne terânesi, güllerin tebessümü ile karşılanır.

«At riyayı elden islâha çalış ef'alini»
«Boşboğazlık etme tadil eyle kılükalini»

(Kıymet): Beha. Bedel. Değer. Bir şeyin hâiz olduğu meziyet, itibar.

Mukaddesata ehemmiyet ve kıymet vermeyen, her türlü kemalâtı insaniyeden ebediyen mahrum kalır.

«Bir gevherim ki hâki siyah içre kalmışım»
«Sarrafı dehr bilmez ise nola kıymetim» **Emri**

Kâf Harfi

(Kâm): Murat. Arzu. Maksut. Damak. Ümniye insan için gayei hayaliye ittihaz edilen şey. Sahibine «kâmüver» denir.

Dünyada bihakkın nâili kâm olmuş bir zata tesadüf olunamaz.

Birçok kimseler vardır ki, pek kâmüver sayıldıkları hâlde dünyanın en bedbaht kimseleri bulunmuş olurlar.

«Akıbet cümlemizin menzili hâk olsa gerek»
«Kime etmiş bu felek kâm-ü muram üzere vefa»
Reisülküttap Arif

«Nadanı kâmperver eder talii bülent»
«Ehli kemâli sâil eder bahtı vazgün»

(Kibir): Büyüklük. Tecebbür ve azamet. İstikbar. Tekebbür. İnsan kendi nefsini mertebesinin fevkında görmek.

Kibir, insana muhtes icabı nefsten mütevellit bir halettir. İstikbar, şöylece iki veçhiledir.

1— Bir insanın büyük olmayı isteyip araştırmasıdır. Bu vechi lâyıkı ile olmak şartiyle memduhtur.

2— Bir insanın haddizatında büyük olmadığı hâlde kendisini büyük göstermeye çalışmasıdır. Bu ise mezmumdur.

Tekebbür de şöylece iki vechiledir.

1— Bir zatın ef'ali hasenesinin haddizâtında çok ve başkalarının mehasinine galip olması. Bu memduhtur.

2— Bir insanın ef'ali hasenesi başkalarının mehasininden zait olmadığı hâlde kendisini öyle göstermeye çalışması. Bu mezmumdur.

Kibr, hamakat ve cehalet eseridir. Mütekebbirlerin yaranı, dalkavuklardan başka değildir.

«Âhır yene hâk olur bu tenler»
«Bilmem neye kibr eder edenler»

Vassaf

(Kiberinefs): Asr-ü üsre, fakr-u gınaya, kiber-ü sigara iltifat etmeyip cihanın ikbal ve idbarını, nasin red vekabulünü müsavi görmek. Ulüvvi himmete münafi ahvâlden berî bulunmak hassesi.

Zamanede görülen bir çok müdahenekârane hareketler, bütün kiberi nefsten mahrumiyet neticesidir.

«Kiberinefs ile mümtaz olan erbabı hüner»
«Pek fakir olsa da bir ferde temellûk etmez»

Nasuhî

(Kitman): Sır saklamak. Kendisine veya başkasına ait olan mahrem hususları saklayıp, bunların ifşa ve işaasına meydan vermemektir.

Kitmanı fazl, küfranı nimettir.

Kitmanı sır; sabırdan hazm ve ihtiyattan neş'et eder. İfşayı sır ise sabırsızlıktan, zıykı sadırdan husule gelir.

«Keşfiraz eyleme biganelere»
«Verme yol meclise divânelere»
«Herkesi mahremi esrar etme»
«Sırrını ziyveri bazar etme»

Nabi

(Keder): Gam. Gussa, kaygu. Bulanıklık. Safanın zıddı' Sevilen ve arzu edilen bir şeyin zıya ve fıkdanından husule gelen kalp ıztırabı.

İnsanlar dünyada kedersiz kimse bulunmadığını bildikleri hâlde yine kedersiz yaşamak sevdasından vazgeçmezler.

«Âbisteni safa-yü kederdir leyâl hep»
«Gün doğmadan meşimei şebden neler doğar»

(Kizp): Yalan söylemek. Bir şeyin bile bile hilâfını haber vermek.

Erbabı kizbin ikbali, fecri kâzip gibi seriüzzevâldir. Kâzipten şehamet ve ulviyet beklenemez.

Bir zat diyor ki, iki şey kizipten infikâk etmez. Bu da kesreti mevait ile şiddeti itizardır.

İmamı Âzam Hazretleri «Ben asla yalan söylemiş değilim» diyen bir adama: «İşte bu da onlardan biri» demiştir.

«Merd olan kizbe tenezzül etmez»
«Zilleti kizbe tahammül etmez»
«Katı bi ar-u hayadır o habis»
«Ki eder kizb ile ağzın telvis»

Nabi

(Keramet): Kerem ve ihsan sıfatiyle ittisaf. Tekrim ve tebcili müstelzim halet. Evliya ullâhtan sadır olan bazı harikul'âde akval ve ef'al.

İnsan; insaniyet dairesince hareket ettikce mükerrem bir mahlûktur, kendisinden bazı kerametlerin suduru istib'at olunamaz.

«Zalimlere izharı keramet eser etmez»
«Kılmaz dil'i Firavnı münevver yedi beyza»

(Kerem): Mecd ve şeref. Ulüvvi cenap. İnsandan zuhur eden memduh ahlâk ve ef'al. Izzeti nefs, sahavet. Necabet. Huy güzelliği. Kadri azîm olan şeyi bezl. Suhuletle ve tıyb-i nefs ile i'ta.

Cenab-ı Hak'ka isnat olunan kerem, onun mütezahir olan ihsan ve in'amı demektir.

Kendi zümresi arasında şerefli olan her şey «kerîm» diye tavsif olunur. «Min külli zevcin kerîm» gibi.

İnsan elinden gelen lütfü keremi lâyık olanlardan dirig etmemelidir.

«Hüner, ahrarı abd etmektir ihsan-ü nüvazişle»
«Kerem görmezse senden ibdi memlûkün esir olmaz» **Nasuhî**

(Kesp): Kazanç, çalışıp kazanmak. Peyda etmek. Celbi nef'a veya def'i zarara musil olan amel.

Kesp, iktisaptan eamdır. İktisap yalnız insanın kendi nefsi için kazanıp müstefit olduğu şey hakkında kullanılır. Kesp ise insanın gerek kendi nefsi ve gerek başkaları için kazanıp elde ettiği şeye itlak olunur.

Biz kesp ile memuruz. Tarıkı kespe sulûk etmemek süneni ilâhîyeye muhalefet demektir.

«Şehdi rahat kesbeder tedbiri menzil eyleyen»
«Aldı erbabı hikem bu ibreti zenbûrdan»

(Külfet): Meşakkat. Ağır yorucu iş. Zait merasim. Meşakkatlı iş. Meşakkatı müstelzim amelde bulunmak. Zorlayarak özenerek yapılan iş.

Hiç bir hususta külfet sevilmez. Tekellüfle samimiyet bir arada içtima etmez.

«Eyleyip kâhiçe tarhı kulfet»
«Eyle akran ile husn-i ülfet»
Vehbi

«Merasim, meclisi ünsi sebükrû hana sıklettir»
«Miyanı asdıkada şarti ülfet, terki külfettir»
Şeyhülislâm Arif Hikmet

(Kelâl): Yorgunluk. Bezginlik. Mütaleanın veya işitgâlin çokluğundan dolayı zihne arız olan bîtaplık.

Gayrı muntazan mesaı, insana kelâl verir.

«Kelâl verdi dile cevri devri süfle nihad»
«Çekilmez oldu edanî cefası âlemde»
Kemâl

«Azminde sabit olmalıdır Kâmcuy olan»
«Hırman olur nasıbei insan kelâlden» **Ali Ruhî**

(Kelâm): Nutuk. Söz. Kuvvei nutkiye. Hars ve sükûna münafi olan sıfatı mahsusa. Muhataba faideî haberiyyeyi ifade eden lâkırdı. Akaidden bahseden bir ilmi mahsus.

Akıl tamam olunca kelâm noksan olur.

İnsanın derecei irfanını tayine kelâmından güzel miyar olamaz.

«Üslûbi firenkâne diyip haltı kelâma»
«Yazmakla ne olmuş bir iki magalata nâme»
«Üslûbumuzu mahv ediyor Avrupa derdi»
«Bir Avrupalı görse bu üslûba gülerdi» **Naci**

(Kemal): Fazilet. Mükemmeliyet. Erginlik. İlimü irfan. Âli sıfatlar ile ittisaf. Faziletlerin içtimaı, nekıselerin fıkdanı. Bir nevin zaten veya sıfaten tekemmülüne medar olan hâl ve hassa.

İnsanın kemâli yalnız ilmi ile değildir, belki ilme karîn olan ameliyledir.

İnsanın bütün faaliyeti hayatiyesi, bir gayei kemâle müteveccih olmalıdır..

«Yine erbabı bilir ehli kemâlin kadrin»
«Bezmi cühhalde Hassan ile bakıl birdir»
İzzet Ali Paşa

«Zaman eyler Cemal!. Ehli kemalin kadrini tayin»
«Olur kûhi bülendin irtifai dûrdan peyda»
Cemâl

(Kinaye): Kapalı söz. Telmihen serzeniş. Bi rşey söyleyip ona münasebeti olan diğer bir şeyi kastetmek. Manâsı kapalı olup ancak karinei zaide ile anlaşılabilen lâkırdı.

Bazı kinayeler; sarihten daha beliğ, daha müessirdir.

«Zannım bu galiba ademden kinayedir»
«Her kim ekabirin nazarı kimya demiş» **Hami**

(Kimyayi Saadet): Nefsi rezailden içtinap ve fezail iktisap suretile tehzip ve tahliye etmek.

Fena cereyanlara kapılmayıp nefsi muzır temayüllerden men'e muvaffak olan bir zat, kimyayi saadete nâil olmuş demektir.

«Kimyayi saadet ister isen»
«İlmü irfana intisap eyle»
«Maksadınsa nezîh bir yaşayış»
«Ehli şehvetten ictinap eyle»
Nasuhî

(Kin): Buguz. Hıkd. Başkasının mazarratını gizlice arzu. Adavetten dolayı kalpte tutulan gayz.

Esfiayi ümmetin kalpleri kin ve garaz şaibelerinden müberradır.

«İzhari kin şiarı dilizarımız değil»
«Ağyar ile cidal bizim kârımız değil» **Nabi**

«Olmasın vareste piyç-ü tabi gamden kînecû»
«Marı serma dideye Allâh güneş göstermesin»
Şehrî

Lâm Harfi

(Lâübali): Lâkayt. Gâilesiz. Teklifsiz. Saygısız. Çekinmez. Bir şey hakkında alâkadarlık göstermemek hâli.

Lâübali meşrep olanların hayatlarında intizam görülmez.

«Lâübali vazi rahat bahşa manidir hıred»
«Bunda hasretkeş olur vazı cununa huşlar»
Ragıp

(Leame): Alçaklık. Bazı kimselerin tab'ınde merkûz olan fevkal'ade hasaset ve denaet .

Hayatının büyük bir kısmı bahasına kazandığı bir şeref ve haysiyeti adî bir menfaat uğrunda fedadan çekinmeyen kimse artık yaşadıkça leametden kurtulamaz.

«Yarap bu ne süzişi kıyamet»
«Hengamei hasremi alâmet»
«Ol nefsi harısı pür leâmet»
«Eymez mi bu filme nedamet»
Hamit

(Leim): Öyle alçak kimse ki, servet ve sâmana mâlik olduğu hâlde ne kendisi yer ,ne de başkalarına yedirir. Behîl ise malini kendisi yediği halde başkasına yedirmez.

Leimin malını el, kendisini yer yer.

«Kimse leime yar olamaz iltifat ile»
«Sengi siyaha cazibei kehrüba abes»
Beliğ

(Lezzet): Tareb. Haz. Çeşni. Lâtif, his maddeten veya mânen taba mülâyim gelen şeyi ihsas.

Kervanlı. Aristib ile Yunanlı «Apikür»e nazaran ahlâkın esası lezzettir.. İnsan için gayei ahlâkıye, hayrı âlâ zevk ve safadır. Bunlara göre insanın hazzını temin, meyelanını tatmin eden her şey, lezzettir, her lezzet ise hayırdır.. Ne bâtıl zehap!

Bu mesleği kabul edenler, hüsni ahlâktan tecerrüt etmiş, behimiyet derekesine düşmüş, beşeriyetin başına belâ kesilmiştir.

Gayei hayatiyesi, fanî lezzetlerden ibaret olan kimseden cemiyeti beşeriye faziletkârane hareket beklememelidir.

«Âmil ol bu hadîs ile bizzat»
«Eksirû zikre hadimil'lezzat»

Ahmet Şakir

(Lütuf): Kerem, İnayet, İhsan. İyilik, müsaade, gayeye isal, rifk ve nüvazişle muamele. Meveddete vesile olan tuhuf ve hedaya.

Hassenin idrak edemiyeceği bazı şey lere «letâif» denir. Letâfet ise kesafetin mukabili olup incelik, hoşluk, naziklik demektir.

Nazik veya hafi hareketlere vakıf, da kik umuru idrake kadir olan zata «Lâtif» ıtlak olunur.

Lûtf ile yapılacak bir şeyi unf ile yaptırmak kârı akıl değildir.

«Elsonma hani lûtfi çarhı siyeh gelime»
«Bahti leîme gendim âli cenab göster»

Naili

(Lâtife): Mizah, şaka. Hoş ve güzel söz. Hakıkî olmayarak mahza eğlence veya iltifat gibi bir maksada binaen bir nükteyi havi olmak üzere söylenilen söz veya yapılan şey.

Lâtif olan lâtife, meclise küşayiş verir. Çok lâtife sohbetin lezzetini giderir.

«Herze gûyet, lâtife pindaret»
«Dediler ana lâtife zurefa»
«Ki mahallinde ola cilve nüma»
«Lâfzı endek ola, manâsı kesîr»
«Etmeye kimseyi aslâ dilgîr»
«Bûyi gül gibi açа sineleri»
«Sinelerden gidere kineleri»

Nabi

(Lüb): Oyun. Sahîh bir maksada delâlet etmeyen iş. Akıl ve hikmete muhalif eğlence. Bunun ash ağızdan akıp salya denilmekte olan lüaptır.

Evkatını lehv-ü lu'ba hasreden, renc ve teapten kurtulamaz.

«Lüb-ü lehv ile cü dünya meşhun»
İstemez âkıl olan gayrı oyun»
«Carhı dûn kurdu acayıp düzeni»
«Aldatır lü'bü ile merd-ü zeni»

Vehbi

(Lânet): Lân, Nefrîn, Matrudiyet. Sahat tarikıyle tart ve ibat. Beddüa. Seb ve düşnam. Bir kimsenin rahmeti ilâhiyeden mahrumiyetini temenni hususunda söylenilen söz.

Tarafı ilâhîden olan lânet; ahirette ukubet, dünyada hakkın feyz ve tevfikını kabulden inkıta demektir.

Ona buna lânet etmek şîmei edebe münafidir.

«Bevvali çehi zemzemi lânetle anar halk»
«Sen kâbe gibi kendini hürmetle benamet»

(Lâğıv): Fesih. İptal. Saçma, çirkin söz. Beyhûde, bâtıl lâkırdı. Muteddünbih olmayan şey.. Üzerine bir fayda terettüp etmeyen zait, abes şey. Terk ve ilgası icap eden hangi bir şey.

Boş lâkırdılara lâğviyyat, Türrehat denir. Bu gibi sözler lüga, yâni ıslık ve kuşların savtı mesabesinde bulunur.

Diyanete, ahlâka muhalif sözler lâğv den ibaret olup sahiplerinin çehrei hayatında büyük bir leke vücuda getirmiş olur.

«İgtinamı fırsat et, uğraşma lehviyat ile»
«Geçmesin kıymetli ömrün öyle lâğviyat ile»

Nasuhî

(Levm): Fasl, kınamak, serzeniş. Bir kimseyi yapmış olduğu bir muameleden dolayı ta'yip ve tevbih etmek.

Vaktinde yapılmayan tevm ve tevbih, nebatatı çürüten mevsimsiz yağmura benzer.

«Akseden takdire vechibed fıalindir senin»
«Nefsini levm eyle, gösterme kaderden iştikâ»

Nasuhî

(Lehv): Oyun .Eğlence. Gaflet. İnsanın kendisini umurı mühimmeden oyalandıracak şey ile iştigâl etmesi. İnsanın mütelezziz olduğu şey ki insanı ilha, vaktını boş yere imha ettikten sonra nihayet bulur.

Oyun ve eğlence kabilinden olan şey lere «lehviyyât» denir.

Lehv ve lu'b ile iştigâl edip duran kimseler, sinni şeyhuhata erseler de isbatı rüşt etmiş olamazlar.

«Dâvayı buluğ eyliyoruz kütehiz el'ân»
şîriz» Muallim Naci
«Kim maili lehv-ü lüub-u şükker-ü

Mim Harfi

(Matem): Ye's. Nevha. Hüzün ve keder. Vefat veya sâir güna bir musibet vukuunda meyusiyet alâimi izhar ederek ağlamakta, ah-y eninde bulunmak.

Binlerce dilsuz hâdiselere saha olan dünya bir mâtem haneden başka birşey değildir.

«Kimdir o murde rûh ki feryada başlamaz»
«Matem şiari âleme ettikce bir nazar» Nasuhî
«El iydi ekber eyledi ben mâtem eyledim» Halim Giray

(Mal): Mülk ve servet, kıymettar şey. İnsanın tasarrufu altında bulunan eşya. İnsanın tab'ı nâil olup ta hacet vakti için iddihar olunan şey.

Bir yerden diğer bir yere nakli kabil olan mallara «emvali menkule» nakli kabil olmayanlara da «emvali gayri menkule» denir.

En büyük felâket, kılleti mal ile kesreti iyaldir.

«Mal; hayatın vesilei refahıdır, yoksa gayesi değildir.

«Şöhreti mal iledir mabedi İslâmın da»
«Camii köhnei bî vakfa cemaat gelmez» Nabi

(Malâyani): Manasir, halen ve mealen fâidesiz boş lâkırdı. İnsan için arzu edilmeğe lâyık olmayan beyhûde şey. Kadri hacetten ziyade söylemeğe lâkırdıyı lüzumsuz yere tekrar ve tatvîl eylemeğe. «Fuzûli kelâm» denir ki, bu da malâ yâni cümlesindendir. Malâ yani ile vakt geçirenlerin natıkıyyet vasıfları, nahikıyyete tebeddül etmiş olur.

«Hüsn-i dîndir dedi şahi mâni»
«Terki lâyelzem-ü malâ yani» Nabi

(Malihülya): Karasevda. Kuruntu. Merak. Daimî hüzün. Bâtıl ham hayal. İnsanın kendisini bir kuruntu eseri olmak üzere zengin tasavvur etmesi.

Gözleri makbereye müteveccih olduğu hâlde kalpleri tükenmez emellere müstağrak bulunan salhürde zevat, birer mücessem maliyülya addedilmeye lâıyktırlar.

«Kim verir kıymet hayata malihulya olmasa»
«Kim eder rağbet bu hâke hubbi-dünya olmasa» Nasuhî

(Me'yûsiyet): Yese düşmeklik. Takip edilen bir emelin ademi husulü hakkındaki kanaatten mütehassıl bir hâli nevmidî.

Me'yûsiyet, faaliyeti hayatiyeyi söndürür. Zamanenin muhtelif tahavvülâtına şahit olanlar, uğradıkları bir nikbet ve mağlûbiyetten dolayı o kadar me'yus olmamalıdırlar. Hiç bir muzlim gece yoktur ki, bir münevver fecre müntehi olmasın.

«Me'yûsi sıhhat olma ne denlü marîz isen»
«Hak'tan ümit kesmemedir kâri agehî»
«Ekser bulur devasını çok kimse derdinin»
«Her inleyen öleydi kalırdı cihan tehî» Nihat Bey

(Mübalât): Dikkat. Takayyüt. Kayırmak. Say-ü itina. Dinî veya dünyevî bir husus hakkındaki fikir ve endişe.

Mübalâtı diniyesi olmayan kimseden hayır gelmez.

«Ahkâmı Hakka karşı mubalâtı olmayan»
«Artık hukukı gayre riayet eder mi hiç» Nasuhî

(Mubalağa): İzam. Bir şeyi büyütmek. Çok çalışmak. Bir şeyin veya bir kimsenin memduh veya mezmum olan evsafını müstebat veya muhal görülecek derecede büyük tasvîr etmek. Bu yoldaki tasvîr ve beyan; aklen ve âdeten mümin olursa «tebliğ» aklen, mümkün, âdeten muhal olursa «iğrak» aklen ve âdeten muhal olursa «gulüv» nâmını alır.

Lüzumsuz mubalağalar sözün kıymetini iskat eder. Kailinin ciddiyet ve samimiyetten mahrumiyetini gösterir.

«Aldanma sen sitayişine şahsı müğfilin»
«Mest etmesin sakın seni bir neşvei gurûr»
«Rengi hulus-u sıdkıtan azade olduğun»
«Kavlindeki mubalağalar gösterir durur» **Nasuhî**

(Mübahat): Öğünmek. Nazlanmak. Tefahür. Maddî veya manevî bazı esbap ve evsafa binaen fahrü gurur izhar edivermek.

Fenaya karîn olan şeyler ile mebahat, fikri hikmetten mahrumiyet neticesidir.

«Var ise bir hünerin arz ile isbat eyle»
«Olamaz mahzı mübahat bu dâvaya delîl» **Ragıp**

(Mebde): Asıl. Başlamak. Başlangıç. Bir şeyin başlandığı zaman. Beşeriyetin dünyaya getirilmesi haleti.

Beşeriyet âleminde görülen bir çok fazihalar, mebde ve meaddan birer gaflet neticesidir.

«Filhakika zılle benzer mi memat»
«Zâil olmazken hakikatta hayat»
«Mevt vermez yâni ömre hatime»
«Belki meb'de dir bu devri daime»
Hamit

«Olur mu saliki agâha bir mesirei feyz»
«Vücut âleminin meb'de ve meadı kadar» **Naili Kadîm**

(Metanet): Rüsuh. Sağlamlık. Dayanıklık. İnsanın fikrinde sabit, azminde kavi, akîdesinde sahibi rüsuh olması.

Menfaat veya hatır için kanaatını tebdil eden, metaneti kalbiyeden mahrumiyetini göstermiş olur.

«Eder tedviri âlem bir mekinin kuvvei azmi»
«Cihan titrer sebatı payı erbabı metanettem» **Kemal**

(Mücadele): Münazaa, müşacere, kavga, atışma, hasmı ilzam ve ifham için usulü dairesinde yapılan münakaşa ve muaraza.

Lüzumsuz yere yapılan mücadele, bâtılı terviçten başka bir şey yaramaz.

«Çarpışmayan şüunı hayat ile mahv olur»
«Bir sahai mücadeledir sahnei cihan» **Nasuhî**

(Mücazat): Mutlaka ceza. İyiliğe mukabil verilen mükâfat ve kötülüğe mukabil terettüp eden ceza. Ekseri kötülük mukabilindeki cezada müstameldir.

Bu dünyada hiç bir fenalığın mücazatsız kalmadığı emsâli tarihiyesile sabittir. Binaenaleyh halka kötülükte bulunanlar, elde ettikleri muvakkat bir fırsata mağrur olmasınlar.

«Zalimlere lâyıksa âdem neyliye mazlûm»
«Elyak görünür hal bu ki, gaddara mücazat»
«Masuma dahi görmemek olsun mu mükâfat»
«Yetmez bunu ifaya hayatın günü malûm» **Hamit**

(Mücamele): Güzelce ülfet ve muaşeret. Birisiyle samimî surette dost olmayıp sureten güzelce, nazikâne muamele edişmek.

Siyaset sahasında carî olan mücamele, bazan en galibâne muharebelerden daha ziyade maksadı temine hizmet eder.

«İkbal ederse ger sana dehr-i desisekâr»
«Aldanma bir mücamelei kâzibânedir» **Nasuhî**

(Mecaz): Bir lâfzın bir karîne ile mevzun lehinin gayrinde istimali.

Manayi hakikat müteazır olmadıkça manâyi mecaza gidilemez.

«Sofi mecaz anladı yare muhabbetim»
«Âlemde kimse bilmedi gitti hakikatim»
Edirneli Emrî

«Mecaz erbabıdır azerdei agyar olan yoksa»
«Hakikat bağının verdi mütarrasında har olmaz»
Şeyhülislâm İsmail Asım

(Mücahede): Uğraşma. Renc ve meşakkat. Nefsi emmare ile veya düşmanı din ile yapılan cenk-ü cidal. Nefs ile muharebe ederek onu meşakkatlı gördüğü hayırlı amale sevk etmek .Abdin nefsinden infisali, kerîm olan Rabbına mânen ittisali. Cehd, meşakkat, cühd ise vüsü ve takat manâsınadır.

Mücahede, hem el ile hem de dil ile olur. Bir hadîsi şerifte: «Küffar ile elleriniz ve lisanlarınız ile mücahede ediniz» diye buyurulmuştur.

Nefsi ile mücahede edemeyen, âlî mertebelere irtika edemez.

«Değil mi cenki hayatın zebunu âdemde»
«Mücahedeyle yaşar çaresiz bu âlemde»
«Evet.. mücahede mahsulüdür hayatı beşer»
«O olmadıkça ne efrat olur, ne âileler»

(Muhabbet): Ülfet. Meveddet. Alâka, sevgi, dostluk telezzüz olunan veya faziletten sayılan bir şeye ruhun meyelânı. Nefsin hayır gördüğü veya hayır zan nettiği şeyi irade etmesi. Tabiatı insaniyenin kendisinden hazettiği veya kendisinde hayır ve kemal gördüğü bir şeye meyl eylemesi.

Muhabbet, bir itibar ile iki kısımdır. Biri, bir garaza ve nef'i şahsiye müstenit olur. Paraya muhabbet gibi. Diğeri de sevilen şeyin zatındaki bir kemalden mümbais olur. Bazı meşahir ve menazir hakkındaki muhabbet gibi Birinci kısım, seriüzzevaldir. Garaz fevt olunca muhabbette nihayet bulur.

Muhabbet diğer bir itibar ile de iki kısımdır. Biri, tabiidir ki, hem zevilhayat hem de cemadat arasında caridir. Demir ile miknatıs arasındaki cazibe bu kabildendir. Diğeri, ihtiyar ve şuura mukarindir ki, yalnız insanlar arasında carîdir.

Muhabbet, rûhı kâinattır.

«Tek olmasın esasi muhabbet halelpezir»
«Mazurdur merasime dair kusurlar»

(Mihnet): Dert. Gam. Belâ. Musibet. Eziyet. İnsan için vesile-i imtihan olan belâ ve keder.

Muvaffakiyete nâiliyet için belâ ve mihnete tahammül etmek gerektir.

Yusüf gibi envaı mihen çekmeye muhtaç»
«Âsan değil ihvana veliyyünniam olmak» **Nabi**

(Muhalefet): Uyumsuzluk. Uygun gelmemezlik. Başkasının kavline veya fiiline gayrı muvafık bir surette hareket etmek.

Asıl ihtilâf, iki kimseden veya zümreden her biri diğerinin tuttuğu yolun gayrisini tutup gitmesi demektir.

Kavlen olan ihtilâf, nas arasında ba zan tenazuu muktezi olduğundan bu cihetle muhalefet, münazaa ve mücadele manâsına istiare olunmuştur.

Nefsinin temayülâtına muhalefet ede miyen, mabudunun mukaddes emirlerine mütabaat edemez.

«Hakkın nesîmi feyzine mazhar olan zevat»
«Nefsin hevayı şumuna eyler muhalefet.» **Nasuhî**

(Meth): Öğmek. Sitayiş. Bilihtiyar yapılan ef'ali cemileden dolayı lisanen vuku bulan sena. Buna fiilde munzam olunca «tazim» denilir.

Erbabı fazilet hakkındaki methü sena, kadirşinaslık nişânesidir. Edaniyi methetmek, ealiye hakaret demektir.

«İndimde medihalar şereftir»
«Memduh değilse methe ehra»
Naci

(Madde): Asıl. Unsur. Cevher. Keyfiyet. Maya. Cisim. El ile tutulup göz ile görülebilen şey. Kanunların, nizamnamelerin fıkraları.

Maddeye mensup, cismanî, fi'lî olan şeylere «maddî» denir. Cem'i maddiyattır.

Maddiyat ile uğraşan, yalnız maddî şeylere inanan şahıslara da «maddiyun» denilmektedir.

Maddenin ötesini göremeyenler, hayattan mahrum, cemadat kabilinden sayılmaya lâyıktırlar.

«Gözlere çarpar dururken bir nice asârı hak»
«Bunları bir adî madde zen eder gâfil beşer»

Nasuhî

(Müdara): Müdarat. Yüze gülmek. Zahiren dostluk göstermek. Sulh ve salah üzere olmak. Nasa mücamelede, iltifatkârane muamelede bulunmak.

Müdara, muvaffakiyete vesiledir. Lüzumsuz müdara; müdaheneden madut, tenzili kadre baistir.

«Halavetyap olur mu nimeti elvanı dünyadan»
«Dehen şu olmayanlar bûsi damanı müdaradan»

Ragıp

(Müdahene): Yüze gülmek. Dalkavukluk. Yalan yere muhabbet göstermek. Birinin yüzüne karşı kalbindekinin hilâfına olarak muhabbet ve hulus izhar etmek.

Müdahimler, seciyeden mahrum kimselerdir. Bunların alkışlarına aldananlar ise humekadan madutturlar.

«Can sıkar dersin eğer bir kimse doğru söylese»
«Bir müdahin bin yalan söyler de sıkmaz canını»

Naci

(Medeniyet): Şehrilik. Ulum ve sanayie, içtimaî terakkıyata muvafık surette maişet. Millî, içtimaî ve ferdî hayatın yüksekliği. Ulûm ve fününun, ticare tve sanayiin terakkisinden husule gelen refah ve tealî manzarası. Vahşiyâne halleri terk ile faziletkârane bir surette yaşayış.

Fazilete mukarin olmayan maddî terakkiler, medeniyeti fazıladan madut olamaz.

«Olmaz afakta nûri medeniyet lâmi»
«Doğmasa burci maarifte süreyyayi edep»

(Medine): Şehir. Belde. Resûli Ekrem Efendimizin hicret buyurmuş oldukları mübarek şehir. Medenî bir hey'etin ictimagâhi olan büyük şehir. Cemi medaindir.

Medineler şu iki kısma ayrılır.

1— Medinei fazıla. Bu hayrat ve kemalâta hizmet, içtimaî mesaliha riayet için ihrazı temeddün etmiş zatların ikametgâhı olan medinedir.

2—Medine-i gayrı fazıla. Bu da şer ve mefsedete cür'et, bâtıl akıdelere veya gayrı meşrû şehvetlere inhimak için kisvei temeddüne bürünmüş eşhasın mukım bulundukları Medinedir ki, Medinei cahile, Medinei fasika, Medinei dalle nevilerine ayrılır.

İslâmiyet nuru beşeriyet ufuklarında parlar parlamaz yüzlerce Medinei gayri fazıla birer Medinei fazılaya münkalip olmuştur.

«Mahkûm olur sukuta medaini fazıla»
«Bir sahnei fazayih olunca erazıle»
«Bir merkezi fazilet-ü irfan olur eğer»
«İslâhı hâl ederse medaini cahile»

Nasuhî

(Mezellet): Aşağılık. İtibarsızlık. İnsanın kadrini tenzil eden alçaklık hali.

Hâline kanaat etmeyen, çok kere mezellete giriftar olur.

«Eşkim fütade oldu hazini mezellete»
«Piraye olmadı o güher gûşi rağbete»

Sâmi

(Mezemmet): Ayıp. Kabahat. Ayıplama. Takbiha şayan olan fiil ve hareket.

Mukaddesata muhalif söz, söyliyenler, mezemmetden ebediyyen kurtulamazlar.

«Kimseyi fasl-u mezemmet etme»
«Ehli gıybet ile ülfet etme»
«Gayrının zemmin eden şahsı deni»
«Bilki metheylemez elbette seni»
Vehbi

(Mezhep): İtikat. Tutulan yol. Bir dinin şubelerinden her biri. Din hususunda ittihaz edilen tarik. İtikadiyata ve ameliyata ait bazı ahkâm hakkındaki ihitlâfat neticesi olarak zuhura gelen şubelerden her biri.

Ümmeti merhumenin icmama iktirân etmiş olan mezheplerin gayrısına salik olmamalıdır.

«Yetişir sana tarıkı hanefi»
«Verdi ol mezhebe Allâh şerefi»
Vehbi

«Ebnayı beşerde kalacak mı bu muadat»
«Bilmem ne zaman doğrulacak mezhebi âlem»
Ziya Paşa

(Mira'): Cidal. Münazaa. Başkasının sözüne dahl ve taarruz ederek red ve nakza çalışmak.

Mira ve riya ile vakitlerini zayi edenlerin hâllerine pek acınılır.

«İzharı hakka say eder erbabı marifet»
«Her an eder cidal-ü miradan mucanebet»
Nasuhî

(Muraat): İtibar, Saygı. Hifz etmek. Riayette bulunmak, vakıtları muhafaza, taatla iştigâl. Esbabı hayre tevessül, devaii şerden tevakkı.

Aba-ü ecdadından müntekil adap ve fezaile muraatta bulunmayan bir cemaat kendi millî hasailinden tecerrüt etmiş olur.

«Hazir-ü nazır iken hazreti Rab»
«Eyleme terki muraatı edeb»
Nabî

(Merak): İptilâ. Vesvese. Kuruntu. Telâş. Üzüntü. Kara sevda. Bir şey hakkında husule gelen iptilâkârane temayül.

Ziyade merak aklın bir nevi muvazenesizliğinden neş'et eder.

«Bazan bir itilâya bizi sevk eder merak»
«Bazan da pek yorarak natüvan eder»
Nasuhî

(Mürakebe): Muhafaza. Göz altında bulundurmak. (Dinî vecd-ü istiğrak. Ma sivadan kat'ı taallûkle barigâhi ülûhiyete kalben teveccüh)

Bir dakikalık mürakabe neşvesi, bu fanî cihanın bütün lezzetlerine faiktir..

«Bahrimuhiti vahdete candan atılmalı»
«Ruhanî bir mürakabeye dalmak isteyen»
Nasuhî

(Mürüvvet): Erkeklik. Yiğitlik. İnsaniyet muktezası olan şeyi yapmak. Müstahsen olan şeyleri ahz, mezelleti müstelzim olan hallerden ictinap. Evlâdın bahtiyarlığını görmekten mütehassıl sevinç. Şer'an, aklen örfen medhi calip olacak ef'ali cemilenin suduruna meb'de olan bir kuvvei nefsiye. Ahnef diyor ki: Mürüvvet, açıkca yapılmasından utanılan şeyi gizlice de yapmamaktır.

Şedaidi ihfa, acezeye karşı kuvvet ve ihtişam izharından imtina, mürüvvettendir.

«Düşmandan ahzı sâr gibi var mı bir safa»
«Ragıp bu zevka âh mürüvvet komaz beni»
Ragıp Paşa

(Merhamet): Rahm. Acıma. Esirgemek. Şefkatte bulunmak. Bîçarelerin hâllerine kalben acıyarak kendilerine yardım edivermek.

Tamahkârların kalplerinde merhamet nuru parlamaz. Merhametsizlerin başkalarından merhamet ummaları kadar gülünç bir hâl olamaz.

«Simurgı merhametten ben görmedim nişâne»
«Ey hace sen görürsen benden selâm söyle»
«Acımak, nâili rahm olmayı intaç eyler»
«Bunu bizzat beyan eylemede Peygamber»
«Acıyın ki, acısınlar size de emri ile»
«Merhamet hissini talim ediyor ümmetine» **Tahirül'mevlevî**

(Mizah): Şaka, alay, insanların biri-Zîhayat mahlûkatın muttasif olduğu demevîlik, safravîlik gibi muhtelif keyfiyetlerin *hey'eti mecmuası ki, münafir* unsurların tefaulünden tahassül eder.

Herkesin mizacına göre hizmet eden kimse bir dalkavuktan başka değildir.

«Mümteziç ol, olma hafifül'mizaç»
«Zevcene arz etme sakın ihtiyaç»
Nasuhî

(Mizah): Şaka, alay, insanların biribiri ile lisanen veya kalemen yaptıkları lâtife. Mizahta lâtife yapmaktır.

Bî edebâne mizah, mizacı ifsat eder. Sait binl'as hazretleri demiştir ki: Mizah hususunda muktesit ol. Çünkü mizahın ifratı baha ve zarafeti giderir, ter ki ise müsahipleri tenfir eder.

«Hûbdur gerçi letâfetle mizah»
«Olmaya leyki müeddiyi silâh»
Vehbi

(Meziyyet): Fazilet. Seciye. Rüçhan. Bir insanı mükâfata, hürmet ve riayete lâyık kılan haslet. İnsanda hususî bir hâlde tecellî edip başkalarına tefevvukunu icap eden faziletkârane bir haslet.

Şahsa ait kıymeti ahlâkiyenin tezayüt idişi. Cem'i: Mezaya ve meziyyattır.

Mezaya ekserî sözdeki nikat ve mehasin hakkında kullanılır. Meziyyat ise hem bütün fezaili insaniyede hem de mehasini kelâm hakkında kullanılır.

Başkalarının fazlü kemâlini görüp itiraf etmek, büyük bir meziyettir.

«Asli re'fet, eşeddi rahmettir»
«Re'fet eblegteri meziyyettir»
Ahmet Şakir

(Müsalemet): Biribiriyle sulh yapmak. Barışık bir hâlde yaşamak. Hiç bir kimse hakkında husumet göstermeyip herkes ile sulhü salah üzere bulunmak.

Kendi âilesi efradı ile mücadelede bulunup duran kimse, vatandaşlariyle mesalemet dairesinde yaşayamaz.

«Milletlerin hayatı, sulhü müsalemetken»
«Saik nedir bilinmez harb-ü cidale halkı»
Nasuhî

(Müsamaha): Tesahül. Tekasül. Aldrmamak. Görmemezlikten gelmek. Dikkatsizlik, bir hususta suubetle değil, rifk-u suhuletle muamele etmek. Terk edilmesi vacip olmayan bir şeyi tenezzühen terk edivermek .

Bâzı nalâyık hâlleri bir nazarı müsamaha ile görmek, büyüklük eseridir.

«Devran görürde fazlını iğmazı ayn eder»
«Etmez fakat kusurunu görse müsamaha»
Nasuhî

(Müsavat): Beraberlik. Tevazün. Fark sızlık. Aynı vaziyette olmak. İki şeyin bir hususta birliği. İnsanlarm hilkaten olduğu gibi vezaif ve hukuk itibariyle de aynı vaziyette bulunmaları hâli.

Maddî kuvvetlere *tapanların müsa*vatı hukukiye umdesine taraftar görünmeleri, zuafayı iğfal içindir.

«Yekrenk ve müsavat gerektir nazarında»
«Tevbihi adu, dost nüvazii ahibba»
Sami

(Mesavi): Seyyiat. Kötülükler. Uyup ve nakayıs. Şeri' ve akla münafi, adabi insaniyeye muhalif olan kötü hâllerin hey'eti mecmuası. Müfredi: «Su» dur. Mukabili hasenenin cem'i olan «mehasin»dir.

Bir çok insan mesaviden hâli olamaz. Elverir ki, mehasini mesavisine galip olsun.

«Beşerdir en ziyade müstaiddiniyk-ü bed mahlûk»
«Mesavisi mezayası kadar şayanı hayrettir» **Safa**

(Müsahele): Yumuşaklık göstermek. Kolay zan etmek. Rıfk ve sühuletle muamele. Kendi umurunda lâübâliyâne davranıp hiç vazifesi değil imiş gibi mu amelede bulunmak.

Vazifelerinde müsahelekâr olanlar, mes'uliyeti ahlâkıyeden kurtulamazlar.

«İnsan dalâle doğru ederken müsaraat»
«Eyler tarikı hakta ne dense müsahele»

Nasuhî

(Meskenet): Miskinlik. Beceriksizlik. Fakr-u zillet. Elden gelen mesaide kusur ederek zillet ve atalet içinde yaşamak hâli.

Pek az bir şeye mâlik olan kimseye «fakir», hiçbir şeye mâlik olmayan kim seye de «miskin» denir.

Meskenet, izzeti islâma münafidir.

«Ey koca şark, ey ebedî meskenet»
«Sen de kımıldanmaya bir niyet et»
«Korkuyorum garbın elinden yarın»
«Kalmayacak çekmediğin mel'anet»

(Meslek): Usul. Tertip. Yol. Gidiş. Mânen tutulan yol. Seciye. İnsanın dün yaca veya dince ihtiyar ve takip ettiği tarık.

En fena meslek, mesleksizliktir.

Mesleksiz kimseler, iki cami arasında kalmış beynamazlara benzerler.

«Tebdili meslek ettiremez iptilâ bana»
«Gönlüm sebat arsasının kahramanıdır»

Naci

(Mesnet): Derece. Rütbe, Dayanılacak şey. İnsan için kuvvet ve istinat teminine elverişli olan mansıp.

En büyük mesnet, memuriyete muhtaç olmayacak miktarda bir servete mâlikiyettir.

«Ey şehriyarı mesnedi temkini izzü cah»
«Olmaz bir asuman iki hurşide cilvegâh»

(Mes'uliyet): Mes'ullük. Bil'ihtiyar yapılan bir şeyden dolayı failine mücazat terettüp etmesi.

Mes'uliyeti beşeriye, söylece iki kısımdır.

1— Mes'uliyeti kanuniye: Bu kanunî hükümlere münafi hareket neticesi olmak üzere tevbih ve mücazat suretile teveccüh eden mes'uliyettir.

2— Mes'uliyeti ahlâkiye: Bu da ihtiyarî fiillerin hesabını vermek ve bu fiillerin mahiyetlerine göre mükâfat veya mücazat görmek hali olup kanûnı ahlâkiye ademi riayet neticesinde teveccüh eden mes'uliyettir.

Mes'uliyeti ahlâkiye, kanunı ahlâkînin müeyyidesidir.

«Öyle bir gaflet nüfuz etmiş ki, ruhı millete»
«Kalmamış kalplerde bir yer hissi mes'uliyete»

Nasuhî

(Müşahede): Rü'yet. Bir şeyi göz ile görmek. Istibsar. Bir şeyin hakikatini, illetini veyahut hassalarını keşf ve tayin için hakkında vuku bulan nazar ve mülâhaza, kalplerin safayı yakin ile melekûti ilâhiyeyi mütalâası ve Cenabı Hak'kın haber verdiği gayıplara ıttılaı.

Müşahedeyi yapan ruhtur. Hasseler, âletler ise bu hususta ruhun birer muavinidir.

Ruhı irfandan mahrum olan gözler, vechi hakikati müşahede edemez. Suretlerin manzaralara müteveccih nazarlarından ne beklenir?

«Yoktur gözümde perdei ikbal zulmeti»
«Ben hilimîya! müşahidi envarı hikmetim»

Hilmi

(Meşrep): Tabiat. Seciye. Şime. Âdet meslek, yaratılış. Bir şey hakkında, insanın tabiî meyil ve zevkı.

Herkesin meşrebi kendi ruhunun saf vet ve küduretini işraba kâfidir.

«Hilâfı tıynetimdir tab'ı ahbaba keder vermek»
«Değildir meşrebim manendi sahba derdi ser veranek»

Ragıp

(Meşakkat): Iztırap. Güçlük. Yorgunluk. Sıkıntı. Bir işten husule gelen rencü, mihnet. «Şakkul'asa» cemaatten ayrılmak manâsınadır.

Allâh-ü Tealâ yolunda çekilen hiç bir meşakkat, mükâfatsız kalmaz.

«Meşakkatsiz gelen bir nimetin kadri bilinmezmiş»
«Onunçün vakti kıymetdarını tazyi eder insan» **Nasuhî**

(Meşveret): Müşavere. İstişare. Mütalâa. Müzakere. Danışmak. Tereddüt edilen bir şey hakkında başkasının re'yini istihsal. Bir hususun hayır, menfaat veya zarar cihetini tayin için münasip görülen kimse ile müdavelei efkâr.

Meşveret sâyesinde hakikat mümkâşif olur.

Müşavir; sâdık, mücerrep, cazim, hayırhah, farigul'bal, gayrı mağrur, gayrı mütelevvin olmalıdır.

«Akl ile oldu müşerref insan»
«Kalma manendi bahaim hayran»
«Leyk pek akla da mağrur olma»
«Meşveret eylemeden dûr olma»
Vehbi

(Müsahabe): Konuşmak. Hemdem olmak. İki veya daha fazla kimselerin bir yerde toplanarak sohbet ve muhabbette bulunmaları.

Herkes kendi fıtratındaki kimselerin musahabetinden mütelezziz olur.

Musahabe âdabına riayet etmiyenler ile hemsohbet olan, teessürden kurtulamaz.

«Revnak verir mecalisi ilmü fazilete»
«Ehli dilin musahabei ârifânesi»
Nasuhî

(Müsafaha): El ele tutmak. İki kimsenin mülâkat anında ellerinin safhasını vechi mâruf üzere biribirine temas ettirmesi.

Müsafaha, tezyidi muhabbete hadim, tahiyyetül' islâmı mütemmimdir.

«Bais olur tezayüdi hubb-ü meveddete»
«İhvanı ba safa ile yapmak müsafaha» **Nasuhî**

(Maslahat): Meşguliyet. Kârlı iş. Bir işin hayırlı olmasına bais olan şey. Mefsedetten berî olup kendisinde mükellef için fayda bulunan husus. Mukabili «mefsedet» tir.

Hikmet-ü maslahata göre hareket etmeyen ,hüsrandan kurtulamaz.

Ehli kemal-ü edebin her sözü»
«Maslahat-ü hikmete makrun olur»
Nasuhî

(Musibet): Felâket. Nikbet. İnsana teveccüh eden kaza ve belâ.

Hangi bir ictimaî hey'ete teveccüh eden musibetlerin en büyüğü, bir takım eclafın eşrafa galebesidir.

«Faziletden, diyanetten nasibedar olan millet»
«Halâs olmuş olur elbetki desti musibetten»
Nasuhî

(Muaşeret): Imtizaç. Biribiri ile hoşca geçinmek. Cemiyetlerin münasebatı. Nas ile ihtilat ve esdıka ve yaranı bilâ sebep hicirden mücanebet.

Muaşeretin bir takım adap ve şeraiti vardır. Bunlara riayet edilmesi insaniyet muktezasıdır. Şu kadar var ki, bunların bir kısmı tekellüfe badî, samimîyete münafi bir mahiyet aldığından tâdile muhtaç bulunmaktadır.

«Bulmaz huzûr başkasını bî huzur eden»
«Halkı cihanla etmeli hüsni muaşeret»
Nasuhî

(Meat): Avdet. Ahiret. Dönülecek yer. Müstakbel hayat. Ahiret âlemi.

Mebdeini tezekkür, meadını tefekkür etmeyen kimse, vatanını özlemeyen gideceği yeri tayin edemeyen serseri bir seyyaha benzer.

«Bildin mi nedir mebde ile semti meadi»
«İlm anlama ey tire derûn nakşi sevadi»
Sami

(Muaraza): Muhalefet. Muanede. İtiraz. Kavga. Biribirine karşı durma. Mübahase. Hasmın ikame ettiği delîle mu-

halif irad edilen delil ki, buna «muaraza bilgayır» denir. İki delîl sureten biribiri gibi olursa «muaraza bilmisil» nâmını alır. Muarızın delili hasmının delilinin aynı olunca da «kalp» namiyle yâdolunur.

Güzel bir niyete mukarin olmayan muaraza, fayda yerine zarar tevlit eder.

«Gerdûn ile muarazaya vermeyiz cevaz»
«Yoktur sirişti hilkatimizde inadımız»

Hazık

«Teslîmdir muarazanın seyfi sarımı»

Keçecizâde İzzet

(Muavenet): Teavün. Yardım etmek. İnsanların biri birine hizmet ve inayette bulunması.

İnsan kabre girmedikce başkalarının muavenetinden müstağni olamaz.

Yerine masruf olan muavenet, münbit yere ekilen tohum gibi nema bulur.

«Pamalı ruzigâr olan ezharı derdiment»
«İster lisanı hâl ile senden muavenet»

Nasuhî

(Mûcize): İnsanları acze düşüren hadise. Tabiî kanunlara muhalif olarak vücuda gelen fevkalâde bir şey. Bir Peygamberi Zîşan'dan sıdkını isbat için kudreti ilâhîye ile sadır olup herkesi acze düşüren, hayrette bırakan, bir mislini ityan kabil olmayan harikul'ade bir şey.

Mucizeler, aklî ve hissî kısımlarına ayrılır.

Kur'an-ı Mübin, bir mûcizei akliyedir ki, fasahat ve belagatı ile bütün üdeba ve bülegayı acz ve hayrete düşürmüştür. İnşikakı kamer hâdisesi de bir mucizei hissiyedir.

Cenab-ı Hak'kı tasdik, onun muazzam kudretini itiraf eden bir kimse, mu cizeleri inkâr edemez.

«Her âyeti bî nazîri Kur'an»
«Bir mucizei ebed karindir»
«Fürkanı mübine uymamaktan»
«Âlemde büyük kebîre olınaz»

Nasuhî

(Marifet): Hüner. San'at. Bilgi. Mahirâne oyun. İlmi rabbanî. Bir şeyi vec hi cüzî ile bilmek. Bir şeyi tefekkür ve eserini tedebbür suretile idrâk etmek.. Mukabili inkârdır. Tefekkür ve tedebbür neticesinde insanın kavuşacağı ilmi kasır.

Marifeti beşeriyenin dereceleri mütefavittir. Bir şeyi bilâdelil bilmek, bir amiyâne marifettir. Delili ile, illeti taliyesiyle bilmek, bir marifeti ilmiyedir. Delili ile, gayesi ile,, illeti ûlası ile bilmekte bir marifeti felsefiyedir.

Süleymani Daranî diyor ki: Eğer marifet tasvîr ve teşhîr edilecek olsa cemâlini temaşa âlemi beyhûş ederdi.

«İbkayı nama bais olur cevheri hüner»
«Elbet cihanda marifet insanı andırır»

Osman Vasıf Bey

(Marûf): Meşhur. Bilinmiş şey. Hayır ve ihsan. Aklın idrâk ve şer'i şerifin tahsin ettiği şey. Cenab-ı Hak'kın rızasını calip. Kitap ve sünnete muvafık olan her hangi bir husus. Mukabili Münkerdir.

Hükemadan biri diyor ki: Kerîmler hakkındaki marûfi hayır, leimler hakkındaki marûfi da şer takip eder. Bu yağmur meselidir ki, ondan sedef içince inci olur, yılanlar içince de zehir kesilir.

«Kabili ecr olursa cevri nola»
«Emri maruf ve nehyi mümkerdir»

Fuzuli

(Masiyet): Günah. Suç. İtaatsizlik. Cenab-ı Hak'kın emirlerine ademi inkiyat. Tab'a mütabaat, şer'a muhalefet, halayık ve fevahişi irtikaba mücaseret. Cem'i measidir.

Eğer herkesin masiyeti kendi simasına aks etse idi, birçok kimseler, birer ıfrite dönerdi.

«Gururı nefs ile müstağrakı measi iken»
«Kulum dediği Hudanın bize inayet imiş»

Hazık

«Ederiz masiyeti, lütf umarız mevlâdan»
«Biz bu mihnetgede de har ekeriz, gül biçeriz»

Nevres

(Manevî): Takdirî. Mâna ve medlule mensup. Kuvvede olup fiilî olmayan husus. Maddiyata müteallik olmayıp ruhîyata, ilâhiyata ait bulunan emir.

İnsanın hakıkî varlığı, manevî bir kuvvetle kaimdir.

«Bu hissizlikle cemiyet yaşar derlerse pek yanlış»
«Bir ümmet göster, ölmüş maneviyatile sağ kalmış»

Akif

«Sezadır âdem için manevî bir istikbal»
«Ki hiç görmediği bir cemale âşıktır»

Hamit

(Maişet): Dirlik. Yaşayış. İnsanın kendisi ile geçineceği, hayatını idame edebileceği şey.

Mâişetin yarısı, hüsni tedbirdir.

Edaniye temelluk ariyet bir ömr için değmez»
«Bu suretle teayyüş fikrini pek nabeca buldum»

(Mugalâta): Sefsata. Yanlış muhakeme. Birini galat'a düşürmek. Hakka şebih mukaddimelerden mürekkep olan bâtıl kıyas. Saçma söz.

Bazı kimselerin nutukları, yazıları mugalâta için birer parlak misâl teşkil eder.

Mugalâta ya cehâletten veya tabiattaki denaetten neş'et eder.

«Bahsi ilm eyle bivechi adap»
«Darılıp maglataya etme şitap»

Vehbi

(Magfiret): Gufran. İğmaz. Setretmek. Yargılamak. Yapılan çirkin bir işi muahezeye kadir olan zatın örtbas etmesi. Kullarının günahlarını settarül'uyûp olan zatıbarinin setr ve ihfa buyur ması.

Mağfiret ,ikap ve itaba münafidir, fa kat izalei zünûbu müstelzim değildir.

Af ise bazan ikap ve itaptan sonra olur, lâkin izalei zünûlu müstelzimdir.

Birçok günahları apaçık bir halde yapmaktan sıkılmayanlar, Hak Tealânın af ve mağfiretinden müstağni olduklarını lisanı hal ile söylemek fazihasında bulunmuş olmuyorlar mı?.

«Nurı rahmet neye güldürmiye ruyı siyehim»
«Tanrının mağfiretinden de büyük mü günehim»

Şinasi

(Mefkûre): Gayei hayaliye. İdeal. Bir insanın hayatında takip ettiği yegâne maksat. Bu, arapcadan uydurma bir kelimedir.

Kendilerini mefkûre sahibi gösteren bazı kimselerin hayatlarındaki televvünat, kendilerinin mefkûreden mahrumiyetini gösterir.

Mefkûresine sadık adam pek azdır.. Adî bir menfaat uğrunda mefkûresini terkeden kimse, bir dane için dame düşen harîs kuşlardan daha fikirsiz sayılmalıdır.

«Milleti ilâya dairdir bütün»
«Ehli ilmin gayreti meşkûresi»
«Kâinat etse tebeddül eylemez»
«Hakperestanın metin mefkûresi»

Nasuhî

(Mükâbere): Bile bile hakkın hilâfını iltizam ve müdafaa. Birine kurularak istihfaf ile muamele etmek. İlmî bir mes'elede izharı sevap için değil, ilzami hasm için yapılan münazara.

Kendi fasit re'yini terviç için ağız kalabalığı ile yapılan niza.

Mükâbere ekabire yakışmaz.

«Hakkın önünde kâmil olan serfûru eder»
«Erbabı ilm-ü fazla yakışmaz mükabere»

Nasuhî

(Mükaşefe): Aşikâr etmek. Veliyyüllâhın kalbinde bazı umurı gaybiyenin mütecelli olması. Beyan ile kabili tasvir olmayan bir huzûri kalbî.

Mükâşefe bahrıne dalmayan, hakayık incilerini elde edemez.

«Madûndur avalim-ü mevcuttur Huda»
«Anlar bu sırrı vahdeti ehli mükâşefe»

Nasuhî

(Mükâfat): Müsavat. İyilikle karşılamak. Ihsana misliyle veya daha ziyadesiyle mukabele. Bir kimsenin hizmetini ve sayü gayretini takdiren kendisine verilen şey.

Mükâfatı görülmeyen faaliyet, atalete mübeddel olur.

«Sabret siteme ister isen hüsni mükâfat»
«Fikreyle ne zulm eylediler Yusuf'a ihvan»

Ziya Paşa

(Mekânet): Mekîne. Müknet. Vekar. Temkin. Metanet. Rütbe. Hüsni hal. Manevî mertebe. Dayanıklık. İstikamet dairesinde sebat.

Mekîn olanlar, en dehşetli rüzgârlara göğüs geren yalçın kayalara benzerler..

Hafif meşrep olanların fikrinde sebat, kalbinde mekânet bulunmaz.

«Şuleî ikbali dehre meyli rağbet eylemez»
«Arifin pürnûr olan kalbi mekanet perveri»

Nasuhî

(Miksar): Miksîr. Geveze. Lüzumsuz yere çok söz söyleyen şahıs.

Miksar olanlar; dostlarını bîzar eder, bigânelerin de handei istihzasına uğrarlar.

Serrişte bulup bir iki miksar»
«Dersi galatatı etti tekrar»

Galip

«Miksîr-ü zemîm bir celîsin»
«Gaybubeti bir azîm nimet»

Naci

(Mekr): Fend. Dubara. Birini hile ile maksadından inhiraf ettirmek. Bir maksadın husulünü temin için hafi surette yapılan muamele.

Hayre müteveccih olan mekr, memduhtur. Hilei harbiye gibi. Şerre âlet olan mekr ise mezmumdur.

Dünyanın ne derecelerde mekkâr olduğu binlerce tecrübelerle sabittir. Ne şayânı teessürdür ki, insanlar bunun mekrinden yine gaflet edip duruyorlar.

«Âdayı zebun sanma, zebun olsa da âda»
«Cevelanına mâni kalemin bir seri mûdur.»
«Zinhar çalış olma emin mekri aduvdan»
«İklimi dil-ü cana adu mefsede cûdur»

Naci

(Mekremet): Kerem. Necabet. İnsanın zatında mütecelli olan izzet ve şeref.

Mekremet, insanın kadrini yükselten bir atiyei süphâniyedir. Bunun kıymetini bilmeyenler sukuta mahkûm olurlar.

«Mekremet, cümle beni âdeme vermiş mevlâ»
«Ki buyurmuştur ezelden velekat kerremna»
«Ve refa'na ile fazl ehlini kılmış âlâ»
«Kadr, ikamı akaidce olunsa tevkîr»
«Mekremetlû yazılır mı bize ey gilki debîr»

Sıdkı

(Mükellefiyet): Bir şeyin icrası hususundaki isteniliş. Bir vazifenin, bir hizmetin, bir fedakârlığın ifa ve itası hususundaki mecburiyet.

İnsanların şerefi, mümtaziyeti mükellefiyetleri ile kaimdir. Kendisini mükellefiyetten azâde sayan kimse, behimiyete iltihak etmiş olur.

«Ey mültezimi heva-ü şehvet!»
«Mecnun musun ey esîri gaflet!»
«Etmekte iken bütün avalim»
«Kanunı ilâhîye riayet»
«Şahsında tasavvur etmiyorsun»
«Mabuduna karşı bir mükellefiyet»

Nasuhî

(Mülâhaza): Tefekkür. Endişe. Göz ucuyla bakış. Bir işin hakikatına, âkıbetine aynı basiretle nazar etmek .

Mülâhazasız lâkırdılar, ceviz takırdısı mesabesindedir.

Mülâhaza, nufuzi nazara mâlik zatlara has bir meziyettir.

«Bais nedir bu mertebe kibrü gururuna»
«Ey nevresîde nazlı nihali tabiatın»
«Olmuş zebûni kahrı biraz kıl mülâhaza»
«Binlerce salhurde şecerler meşiyetin»

Nasuhî

(Mülâtafa): Nüvaziş. Şakalaşmak. Lutûf ve şefkatle muamele. Lâtife tarzında vuku bulan nüvaziş ve iltifat.

Lâtif olmayan mülâtefa, tenzili kadre, inkisarı kalbe sebebiyet verir.

«Bais olur kulubumuzun inkişafına»
«Bir nefhai nesîm demektir mülâtafa»

Nasuhî

(Melâl): Melâlet. Usanmak. Can sıkılmak. Bir şey ile çokca iştigalden nefse ârız olan zaaf ve futur.

Zamanın muz'iç takallübatına şahit olan hassas bir ruh için giriftarı melâl olmamak kabil değildir.

«Vareste olmak isteyen âdem melâlden»
«Ayrılmasın işinde rehi itidalden»

Ali Ruhi

(Melâmet): Azarlamak. Kınamak. İtapta, serzenişte bulunmak. Bir kimseyi yapmış olduğu bir muameleden dolayı tayip ve tevbih etmek.

Sefahatten mütehassıl yüz karalarını gözlerden serpilen giryei melâmet izale edemez.

«Nihali masiyetin meyvesi melâmet imiş»
«Bu gülistanımızın hâsılı nedamet imiş»

Hazık

(Millet): Bir dine veya bir ırka mensup cemaat. Bir toprak üstünde yaşayan müşterek menşe ve lisana veya öteden beri müşterek menfaatlara mâlik olan bir insan zümresi. Asıl manâsı: Din ve şeriattır. Binaenaleyh bir ırka mensup kimselerin hey'eti mecmuasına millet denilmesi müvellettir.

«Milletim nev'i beşerdir, vatanım rûyi zemin» diyenlerden mensup oldukları cemiye thayır bekelmemelidir.

«İş bitti, sebatın sonu yoktur, deme, yılma»
«Ey milleti merhume! Sakın ye'se kapılma»

Mehmet Akif

(Milliyet): Kavmiyet. Bir milleti diğer milletlerden tefrik ve temyiz eden ahvâl ve hususatın heyeti mecmuası.

Kendi milliyetini tezyif eden, o milliyetten istifa etmiş olur.

«Milliyyeti nisyan ederiz her işimizde»
«Efkârı firenge tebaiyyet yeni çıktı»

Ziya Paşa

(Meleke): Mümarese. Tecrübe ile el de edilen iktidar ve maharet. Hasse. Alışkanlık. İnsanın nefsindeki sıfatı râsiha. Bazı ef'al sebebi ile nefiste husule gelip adimüzzeval veya batiüzzeval olan keyfiyet. Cem'i melekâtdır.

Melekâti nefsaniye; âlî, sâfil veya fazıl, redi' kısımlarına ayrılır. Şecaat ve iffet melekâtı fazıladandır. Haset, hırs, hayasızlık ta melekâtı rediyyedendir.

Melekâtı nefsiye, kuvvei akliye, kuvvei şehvaniye, kuvveî gazabiyedir. Kuvvei akliyenin itidali hikmet, ifratı cerbeze, tefriti belahettir. Kuvvei şehvaniyenin itidali iffet, ifratı şereh, tefriti humûddur.

Kuvvei gazabiyenin itidali şecaat, ifratı tehevvür, tefriti cebanettir. Haddi itidalde bulunan kuvvetler birer fazilettir. İfrat ve tefrit halindeki kuvvetler ise birer rezilettir.

İnsan kendi melekelerinin mâlikidir, memlûkü değildir. Binaenaleyh melekelerine güzelce hâkim olmalıdır.

«Kim için olsa fazilet meleke»
«Yükselir kadri döner bir meleğe»

Nasuhî

(Mümaşat): Yoldaşlık. Beraber yürümek. Uygunluk. Başkasının fikrine arzusuna hizmet edercesine muamelede bulunmak.

Yerinde olan mümaşat, hüsni idareden maduttur. Salabeti fikriyeye mâlik

olanlar, onun bunun gayri meşru amaline mümaşat edemezler.

«Hakkı iptal ederek bâtılı isbat edemem»
«Unutup halikımı halka mümaşat edemem» **Nasuhî**

(Mumatala): Borcu uzatmak. Uhdeye terettüp eden bir borcun edasını veya bir vadin zamanı ifasını bilâ zaruretin uzatıp durmak.

Mumatala da bulunanlar, itimat ve emniyete şayan olamazlar.

«Değmez sevabı -tecrübe ettim- günahına»
«İkrazda bulunma mumatıl olanlara»
Nasuhî

(Münacat): Gizlice dertleşmek. Cenab-ı Hak'ka yalvarmak. Allâh-ü Tealâ'ya dua ve tazarruu havi manzume. Hak Tealâ'nın manevî huzurunda yalvarmak. Kemâli ibtihal ile duada, tazar ru ve niyazda bulunmak.

Yanık bir kalpten barigâhi ülûhiyete yükselen hazin, hazin münacaatlar, elbette kabule kârîn olur.

«İlâhî sensin ol kazii hacat»
«Ki lâzımdır sana arzı münacat»
Vehbi

(Münazara): İlm-i adap kâideleri da iresinde mubahase. Hangi bir mes'ele hakkında mücerret izharı savap maksadı ile iki taraftan basiret üzere vuku bulan nazar ve mübahase.

Hodbin olanlar, münazara âdabına riayetkâr olamazlar. Münazara usulüne riayet etmeyenler ile mubahasede bulunmak abestir.

«İzharı hakka çalışmaz zevat ile»
«Beyhûdedir yapılan bir münazara»
Nasuhî

(Münafese): Rekabet. Muhasede ve muaraza. Bir şeyi takıpte biri ile yarışa çıkmak. Nefîs, kıymettar bir şeyi daha evvel elde edebilmek suretile teferrüt ve kesbi imtiyaz etmek için kavlen ve filen vuku bulan muhalefet ve münakaşa. Başkasında görülen bir kemale imrenip ona yetişmek veya daha ileri gitmek için nefislerin nefasette yarışması hissi. Bu son manâca münafese, muhasededen ayrılır, uluvvi himmetten sayılır.

Bir cemaat efradı arasında yüz gösteren munafese; kemâlât sahasında mü sabaka hissinden ibaret olursa o cemaatın itilâsını, aksi takdirde ise sukutunu intaç eder.

«Bu meclisi münafese âmîz âlemin»
«Değmez neşatı vuslatı, hüzni vedaına
Nabi

(Münakaşa): Atışma. Gürültülü mübahase. Birinden mufassal hısap istemek. Bir ilmî mes'ele hususunda haretli mücadele ve münazaada bulunmak.

Bedihiyat hakkında bile münakaşadan geçinmemek, nîm münevverler için bir moda olmuştur.

«Değil hakayıkı şer'in, bugün bedihiyat»
«Bilâ münakaşa ikrar olunmıyor.. heyhat» **Akif**

(Minnet): Lutûf ve ihsan. Şükür ve hamd. İyilik etmek. Yapılan iyiliği, lutûf ve ihsanı birer birer sayarak başa kakmak. Nimeti kesire.

Minnet iki vechile olur. Birisi, bir kimse hakkında bil'fiil ibzali nîmette bulunmaktır. Diğeri de yapılmış bir iyiliği lisan ile yad ederek başa kakmaktır. Bu minnet nas arasında müstakbehtir. Meğer ki, küfrani nimet zamanında olsun.

Minnet, Allâh-ü Tealâ'ya yakışır.. Nasin minnete mukarin olan iyiliği kötülükten mâduttur.

Vaktiyle çalışmış olanlar, bir takım esâfilin minnetine mâruz kalmazlar.

«Minnet Hüdâya devleti dünya fenâ bulur»
«Bakı kalır sahîfeî âlemde âdımız»
Bakı

(Menfaat): Nefi. Fayda. Kâr, kazanç. Hayrın artması, şerrin eksilmesi. İnsanın dünyada veya ukbada selâmet ve saadetine hizmet eden şey.

(İngiliz feylesoflarından «Bantam»e göre ahlâkın esası, menfaattır, kıymeti nef'iyesi en ziyade olan, lezzettir. Irmaklar denize munsap oldukları gibi bütün faziletler de hubbi nefse müntehi olur. Binaenaleyh insan kendi nefsini her şeyden ziyade sevmeli, kendi menfaati için ahlâkî vazifelerini ifa etmelidir.

İstevart Mil'e göre de ahlâkın meb'dei, saadettir. İnsan, azamî saadete nâiliyet gayesini takip etmelidir.

Azamî saadet ise azamî menfaat demektir.

Lezzete müstenid mesleki ahlâkî ile menfaate müstenit meslekî ahlâkî esasen müttehittir. İkisi de hubbi nefse, lezzetleri taharriye müteveccihtir.)

Şu kadar var ki, birinci meslek, yalnız bir sevkı tabiî delâleti ile ezvakı tahariye sevk ediyor. İkinci meslek ise bu yolda biraz daha mahirâne rehberlik ediyor. Hâsılı menfaat mesleki de, doğru değildir.

Menfaat ,ahlâkın esası, gayesi değildir. Belki kanûnı ahlâkîye riayetin bir semeresidir.

Mücerret maddî bir menfaat mülâhazası ile yapılan bir vazifenin kıymeti ahlâkiyesi olamaz. Ahlâk daha sabit, daha umumî bir esasa müstenit olmalı, daha ulvî bir gayeye müteveccih bulunmalıdır.

Kendi menfaatlerini başkalarının mazarratında arayanlar, yırtıcı hayvanlardan daha denîdirler.

«Menfaatler muhtelif, efkârü ara muhtelif»
«Ber taraf artık olur mu ihtisamâti beşer»

Nasuhî

«Umuma sûd bahş olmakla kesbi menfaat eyle»
«Vücûhi intifaın eslemi zira bu surettir» **Safa**

(Münker): İnkâr edilmiş, tanınmamış şey. Haram ve çirkin görülen hangi bir hareket. Bir kuvvei gazabiyenin asarını izhar hususundaki ifrattan ibarettir. Bir kimse hakkında lüzumundan fazla hiddet göstermek gibi.

Dinen münker olan şeyler ile ülfet, faziletten, insaniyyetten mahrumiyyeti icap eder.

«Kendini mahv-ü perişan eyler»
«İctinap eylemeyen münkerden»

Nasuhî

(Müvahat): Sadakat. Muhaleset. Vedat. Biribirini kardeş edinmek. Bazı zevatın biribirine mücerret rızayı barî için kardeşçe muamele yapması.

Şahsî menfaatlerini her şeye tercîh eden kimseler arasındaki muvahat, kurt ile koyun arasındaki refakata benzer.

«Leyk sen hüsni müvalât ede gör»
«Akraba ile muvahat ede gör»

Vehbi

(Müaheze): Tenkit. Azarlamak. Bir kimseye gayrı lâyık bir fiil veya kavlinden ötürü itap ve serzenişte bulunmak.

Hakîmâne olmayan muahezeler, mat lup olan tesiri gösteremez.

«Ehli fesada âleti şer olma elhazer»
«Vicdanın etmesin seni asla muaheze» **Nasuhî**

(Müvasat): Birine yarlık etmek. Tesellide bulunmak. Muavenet eylemek. Birine mâlen ve bedenen yarlıkta, gem hurlukta bulunu vermek.. Başkasını def'i zarar, iysali nefi' hususunda kendi nefsi menzilesinde tutmak.

Müslümanların müvasat vazifesine riayet etmeleri, aralarındaki uhuvveti islâmiyye icaplarındandır.

«Bize atfı nazar etmez misin ey şahidi âmal»
«Garibiz yurdumuzda, lâyıkız lûtf-u müvasata» **Nasuhî**

(Müvalât): Dostluk. Bazı kimselerin arasında teessüs eden tesahüpkârâne muhabbet ve ünsiyet.

Menfaatları muhtelif milletler arasında vücuda gelen müvalât, biribirini aldatmak için bir âlet mesabesindedir.

«Bulamazsın bir eser bûyi samimiyetten»
«İtimat etme müvalâtına halkın şimdi» **Nasuhî**

(Mevt): Memat. Ölüm. Hayvan veya nebattan kuvvei namiyenin zevali. Ruhun bedenden müfarekatı ile beden de tasarrufunun inkıtaı.

Lisanı tasavvufta: «Nefsin havasını söküp atmak.» ruh ile beden arasındaki muavenet ve müşareketin inkıta ve infisahı.

(Kılıçla ölüme «mevti ahmer», boğulmak, suretile olan ölüme de «mevti esvet» denir.)

Tedarikli bulunanlar için mevt, b' vesilei halâstır. Şerîr olanların mevti, kendi haklarında, bir felâket, başkaları hakkında ise bir rahmettir.

«Bimarii hicran ile bizarı hayatız»
«El minnetü lillâh müteheyyii mematız»

Hersekli Arif Hikmet

«İntizamı âlemin kanunudur mevtü hayat»
«Mürtebittir kestî-vü nistîye cümle kâinat»

(Meveddet): Sevmek. Muhabbet. Bir kimse hakkında beslenilen dostluk hissi.

Abbas ibni cerîr diyor ki: Meveddet; kalplerin teatufı, ruhların itilâfı, nefslerin ünsiyetidir.

Zamane adamlarının meveddeti, mallarının ser haddinde nihayet bulur. Fedakârlığı icap eden noktada meveddetten eser görülemez.

«Meveddet sanma kalplerden taşan şimdi adavettir»
«Güvenme yarı sadık sandığın bir öz hayalettir»

Nasuhî

(Mev'iza): İrşat. Öğüt. Nasihat vermek. Dinleyenlerin kalplerini yumuşatacak surette sevap ve ikaba dair irat edilen söz. Kasvetli kalpleri yumuşatan, donmuş gözleri ağlatan, bozulmuş işleri düzelten hitabe.

Tahvife mukarin olan zecr ve mena veya kalbe rikkat verecek surette hayrı hatırlatmaya «va'z» denir ki, mev'iza, bunun ismidir.

«Müstefit olmak için mev'izaden»
«Kabiliyetli kulaklar ister»
«Kesbi feyz eyleyemez barandan»
«Kuruyup bitmiş olan meşcereler»

Nasuhî

(Mevhibe): Atiyye. Bahşış. Kisbe mukarin olmaksızın husule gelen bir hal, bir hassei cemîle.

Güzel ses, bir mevhibei sübhâniye olduğundan pek kıymetlidir. Binaenaleyh bunu sûi istimâlden sakınmalıdır.

«İlimdir maidei rabbanî»
«İlimdir mevhibe-i yezdanî»

Nabi

(Müeyyide): Bir şeyi teyit ve takviye eden şey. Bir vazifeyi ifaya mükellefi sevk eden maddî veya manevî bir kuvvet .Tabiî, sıhhî, dinî, ahlâkî gibi kısımlara ayrılır.

Meselâ: Muhabbeti ilâhîye bir müeyyidedir ki, insanı vazifei diniyesinin ifasına saik olur.

Zamanın garip cereyanlarına uyarak hadisat dalgaları arasında nabut olan bir nice meşahirin şu elîm sergüzeştini mülâhaza etmek, hayatımızı hüsni tanzime hizmet edecek bir müeyyideî tarihiye değil midir?

«Lâhûtî bir akîdei ruhiyeden daha metin»
«Ahlâk için tasavvur etme olur bir müeyyide»

Nasuhî

(Mehabet): Heybet, şan ve şukûh. Ululuk. Korku. Bir şeyin haddizatında hâiz olduğu celâl ve azamet, havfâver halet.

Mehabet, fıtrî bir hassedir. Ca'lî olan mehabet, duvarda mürtesem bulunan bir arslan suretinden farklı değildir.

«Kemali havf-ü zilletle taparken ehli ikbale»
«Mubarek şahsını sahip mehabet zanneder cahil»

Nasuhî

(Maharet): Üstatlık. Zireklik. Bir kimsenin bir hususta hâiz olduğu hazakat ve ihtisas.

Bir müesseseyi yıkmak için mihanikî bir kuvvet kâfidir, fakat yapmak için büyük bir maharet ister.

«Pek maharettir ki, halka bir şihabı zaili»
«Hamei sehhar bir hurşidi rahşan gösterir»

Nasuhî

(Meyl): Meyelan. İncizap. Muhabbet. Eğilmek. Bir şey hakkındaki tevec cühi kalbî ve hahişi tabiî. Bir cismin kendisini men eden şeye muvafık bir vaziyet almasını temin eden bir keyfiyet. Vasattan iki canibin birisine udul etmek.

Meyl, cevr manâsında da müstâmeldir.

Tab'an müstakım olanlar, istikamet ten mahrum olan kimselere meyl edemezler.

«Zeynep ko meyli ziyneti dünyaya zen gibi»
«Merdâne vâr sade dil ol terki ziver et»

Zeynep Hanım

(Meymenet): Bereket. Yüm. Sad. Sa adet. Uğur. Bir şeyde veya bir zatta eseri görülen uğurluluk hali. Mukabili Nahs = Nühuset'dir.

«Kendi hayatlarını meşru surette tanzim edemeyen kimselerden meymenet beklenilemez.»

«Olma tebdili tarika mail»
«Meymenet yoktur olursun sâil»

Vehbi

(NUN) Harfi

(Naz): Şive. Cilve. İstiğna. Şımarıklık. Huysuzluk. Bir şeyden müstağni gö rünmek. Kendisine daha ziyade kıymet verdirmek için alınan tavır ve vaziyet.

Dünya, «naz ehline niyaz eder, ehli niyaza naz»

«Bilen hâki sitanbuldur rusümi, şive-ü nazı»
«Kenarın dilberi nazik te olsa nazenin olmaz»

Nabi

(Namus): Irz. İffet. Şeriat. Kanun. Doğruluk. Edep ve haya, emniyet ve is tikamet gibi faziletlerin muhassalası olan nezîh bir haslet.

Cibrili Emîne «Nanusi Ekber» denir. Namus bir sâbit meziyettir, onun bunun telâkkisine tabi değildir.

Namus öyle nazik bir cevherdir ki, en ufak bir ârıza ile münkesir olur da bir daha yapılamaz.

«Olmasın farz eyle hiç encamı kâr endişesi»
«Elverir insan isen namûs-ü ar endişesi»

Ziya Paşa

(Nankörlük): Küfranı nimet. İyiliği unutmak. Görülen bir iyiliğin kadrini bilmemek ve şükrünü yerine getirmemek denaeti.

Nankörlük, bedmayelerin şiarıdır.

«Bezi etme lûtf-u cudunu nankör olanlara»
«Yağmur verir mi faide pur şur olan yere»

Nasuhî

(Necat): Kurtulmak. Tehlikeden ma suniyet. Dünyada veya ahirette mihnet ve azaba sebep olacak şeyden halâs bulmak.

Hakkıngösterdiği yolu takip etmeyenler, bir necat sahiline kavuşamazlar.

«Yoktur hulus-u sıdk gibi mucibi necat»
«Mihrabı sıdka rahat eder istinat eden»

Fehmi Bey

(Necabet): Asalet. Aslı ve nesli temiz olmak, güzel huyluluk. İnsanın aslen, neslen, neseben temiz kanlı, şerifünnefs, ker'mürruh olması.

İnsanın necabetine sîmayı halinde parlayan bir fazilet leması şahadet eder

Necip kimselerin hacaletaver hâllere cür'et etmeleri daha büyük bir kusur teşkil eder.

«Bed asla necabet mi verir hiç ünüforma»
«Zerdûz palan ursan eşek yine eşektir»

Ziya Paşa

(Necdet): Necadet. Hamaset. Bahadırlık. Kahramanlık. Ruh ve kalp kuvveti. Mehalik ve mehavif anında ceza' telâş göstermeyip izharı metanette bulunmak hassesi.

Asıl necdet ve hamaset, nefsi emmareye galebe halinde tecelli eder.

«Kalır pürmevci necdet, bürc-ü baruyi diyanette»
«Birer takızafer her beyti ulvî nezdi ümmetet»

Abdullah Atıf

(Nahvet): Gurur. Azamet. Tekebbür. Büyüklenmek. Bir hususta insanın 'ken disine mağrur oluu teazzüm göstermesi.

Neşvei nahvetin humarı, ölünceye kadar devam eder.

«Hiç lâyık mı tekebbür, nahvet-ü gılzet bize»
«Her taraftan parlayıp durmakda aczi halimiz»

Nasuhî

(Nedamet): Nedm. Pişman olmak. Yapılan veya fevt olan bir işten dolayı akabinde husule gelen teessüf ve tahassür.

İslâhı hale yardım etmeyen nedametde başka bir felâkettir.

Geçmişe nedamet, fayda vermez. Hüner telâfii mafata çalışmaktır.

«Lutf ile hasidi bedhaha nedamet gelmez»
«Telh olan meyveye şükkerle halâvet gelmez»

Nabi

(Nezaket): Zarafet. Kaba olmamak. Muaşeret usulü hususunda kavlen veya fi'len gösterilen lâtif, nazik, edîbane muamele.

Nezaketsiz kimselerle konuşmak, gü zelce bir dayak yemek kadar ruhu müteessir eder.

«Lutfı suhen, nezaketi tab'a nûmûnedir»
«Olmaz nümayişi arazın cevher olmasa»

Sami

(Nezahet): Züht. İffet. Pâklık. Ayıp lardan ve ahlâka münafi hâllerden ruhun uzak bulunması.

Sefihlere mukarenet, nezahete münafîdir.

«Bu bezmin eyleyenler himye cami hoşgüvarından»
«Şifayabi nezahat oldular renci humarından»

Şeyhülislâm Arif Hikmet

«Her kim olursa sufehadan bait»
«Nûr-i nezahatten olur müstefit»

Nasuhî

(Nisyan): Unutmak. Bir şey hakkında badel'ilm arız olan sehiv ve gaflet.

Nisyanın sebepleri üçtür.

1— Za'fi kalb ve hafıza. 2— Gaflet ve zühûl. 3— Kasd, yâni bir şeyi bil' iltizam unutmaya, hafızadan çıkarmaya çalışmak. Böyle amden olan bazı nisyanlardan dolayı insan muaheze olu nur. Diğer iki sebeple olan nisyan, mâzurdur.

Esasen nisyan, bir lûtfi ilâhîdir. Eğer hayatın fecî tecelliyatı unutulmayacak olsaydı insan bunların müterakim tesiratı altında ezilir giderdi.

«Milliyyeti nisyan ederiz her işimizde»
«Efkârı frenge tabaiyyet yeni çıktı»

Ziya Paşa

(Neşat): Keyf. Sevinç. Şadlık. Şenlik. Kalpte husule gelen neşve ve surur.

Manevî zevklerden husule gelmiş olmayan bir neşat ,seraptan mütehassıl bir sevinç gibi seriuzzevaldir.

«Bu meclisi münafese amizi âlemin»
«Değmez neşatı vuslatı hüzni vedaina»

Nabi

(Nush): Nasihat. Va'z. Öğüt. Salaha vesile olan hale sevk ve davet, fesadı mucip olan halden tahzir suretile bir kimse hakkında vuku bulan hayırhahlık.

Nasihat dinlemeyen kimse, verilen nafi ilâcı kabul etmeyen hastaya benzer.

Dürüstâne olan nasihatlar, çok kere aksül'amel husule getirir.

«Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdir»
«Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir»

Ziya Paşa

(Nutuk): Hitabe. Lâkırdı. Bir cemaata karşı ikna maksadı ile söylenilen söz.

Fâidesiz nutuklar, muzır rüzgârlara benzer.

«Eylesen tutiye talimi edayi kelimât»
«Sözü insan olur amma özü insan olmaz»

Fuzuli

«Nutki lâtifi ehli kemalât olanların»
«Mahzun kalblere vermekte inşirah»

Nasuhî

(Nezafet): Temizlik. Maddeten ve mânen nâpâk şeylerden berî olmak hâli.

Bedenin nezafeti taharetle, ruhun nezafeti hüsni ahlâk ile kaimdir.

Cisminin nezafetine bakıp ta ruhunun nezafetine bakmayan kimse, yalnız bardağın temizliğine bakıp ta içindeki suyun temiz olup olmadığını araştırmayan kimselere benzer.

«Beyhudedir çalışma bu sun'î tuvaletin»
«Ruhunda yoksa lem'ai feyzi nezafetin»

Nasuhî

(Nazar): Zan. Fikir. Niyet. Teemmül. Mülâhaza. Teveccüh. Dikkat. Bakış. İlme müeddi olan fikir. Bir şeyi anlamak için basarı veya basîreti taklip ve tevcih etmek. Basîret gözü ile görebilmek için bir şey'e tevcihi hatırda bulunmak.

Örefanın hüsni nazarı, geceleri tenvir eden kamer kadar parlaktır.

Hiç bir kimsenin mahiyeti,i rfan sahiplerinin nazarlarından mestur kalmaz.

«İki hasiyet eder batıl-ü hakkı temyiz»
«Biri tetkiki haberdir, biri tamikı nazar»

Namık Kemâl

(Nazariyat): Nazara mensup umur. Amelî değil, sırf zihnî ve aklî bir esasa rapt edilen fikirler.

Bir takım hâdiseleri izah için dermeyan edilen malûmat ve kavaidin hey'eti umumiyesi.

Nazariyeler gide gide ya kesbi katiyet ederek bir hakikate münkalip olur. Veya asılsızlığı anlaşılarak fen sahasından atılır.

Bir takım vahî nazariyata kıymet verenler, havada uçan şerareleri birer sâbit, münevver yıldız sanan kimselere benzerler.

«Nazariyata boğulmakla geçen ömre yazık»
«Amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık»

Muhammed Akif

(Nimet): Na'ma. Refah. Servet. Hayırlı mal. Mevhibe. İyilik. Fazl-ü ihsan. Rahat. Haleti hasene. İnsanın hüsni mâişetine intizamı hâline, ferah ve meserretine vesile olan herhangi birşey. Çok nimete «naîm» denir. Ve nimeti tenim yerinde kullanılır.

Bir nimetin kadri, zevalinden sonra daha iyi anlaşılır.

İşret gibi sıhhata muzır olan şeylere cür'et, küfrâni nimettir. Haiz olduğumuz hasseleri, kuvvetleri gayelerinin gayrına tevcih etmek. Cenab-ı Hak'kın eltafına karşı küfrani nimet değil de nedir?.

«Gerçi nimet çok veli hadden tecavüz etme kim»
«İptilâ barigirândır bî huzur eyler seni»

(Nifak): İki yüzlülük. Bozgunluk. Riya. Din hususunda hiyanet. Lisan ile imanı izhar, kalben küfrü ihfa.

Nifak ile hiyanet birdir. Şu kadar varki. hiyanet, ahd ve emanet itibariyle, nifak ise din itibarile olan hafî muhalefete itlak olunur.

Nifak ehlinin huluskârlığı, zehirli suyun berrak görünüşüne benzer.

«Sirişki çeşmine ehli nifakın itimat etme»
«Esasında binanın reşhı âb olsa metin olmaz»

(Nefret): Bir şeyden veya bir kimseden kaçınmak. Kerih görülen şeyden tevahhuş ederek muhterizâne bir vaziyet almak.

Halkın nefretini celp edecek hâllerden sakınmamak, mürüvvete münafidir.

İnsanlarda görülen her kusur, nefrete vesile olmamalıdır. Dikenden nefret eden, güle vasıl olamaz.

«Hayretteyim tagayyurı ahvâli âleme»
«Bu haldir müvellidi esbabı nefretim»

Hilmi

(Nefs): İnsan, şahıs, ferd, ruhı insanî ve hayvanî.(Bir şeyin hakikati. Tab'ı insanînin dünyevî lezzetlere meyelanı. Hayat, his ve hareket kuvvetlerini hâiz olan ve nefsi natıka denilen bir lâtif cevheri nuranî.)

Tehzîbe mazhar olmayan nefsler, nefîs olamaz.

«Âdayı adüvvün bulunan nefsini zapt rapt et»
«Geç her dü seraden dilini halika rapt et»

(Nefes): Nefha. Okuyup üflemek. Hayatımızın imtidadını temin için her lâhza alıp verdiğimiz soluk. Soluk alıp verecek kadar az bir vakıt. Ağızdan bedene girip çıkan hava. Fereç = genişlik.

Alıp verdiğimiz her nefes; bizi hayatımızdan bir hatve daha uzaklaştırmış oluyor da biz yine nefeslerimizi boş yere zayi edip duruyoruz.

«Hikmeti felsefeden eyle güzer»
«Evliya nüshasına eyle nazar»
«Nefesi pâki azizâni tarîk»
«Eder insanı karînitahkik»

Nabi

(Nefi): Fayda. Menfaat. Hayır. Kazanç. Hayre vusul için kendisinden istifade olunan şey. Mukabili «zarar»dır.

Maddî bir nefi uğrunda manevî zararlara katlanan kimseden daha sefîh kim olabilir.

«Cehdeyle kim mülâhazai nef'i dünyevî»
«Hükmi kazada etmiye ehli hata seni»

Fuzulî

(Nüfuz): Öteye geçmek. Carî ve mer'i olmak. Hatır sayılması. Bir kimsenin emir ve hükmünün beynen nas caiî ve müessir olması.

Maddî kuvvete istinat eden nüfuz, o kuvvetin devamı müddetince devam eder.

«Sarfetme sen haşin olanlara karşı nüfuzunu»
«Senki siyaha çarpsa ziya münkesir olur»

Nasuhi

(Nemîme): Siayet. Söz götürmek. Bir kimsenin gıyabında aleyhine olarak söylenilen lâkırdıları o kimseye eriştirmek.

Nemîme; denaetin delili, fikri melânetin neticesidir.

«Muhyi! feleki nemîme kâre»
«Bir nefs için iltifat değmez»

Muhiddin Raif

«Gelmesin semtine erbabı nifak»
«Şahsı nemmami rezilil ahlâk»

Vehbi

(Niyaz): Rica. Dua. Hacet. Rağbet. Yalvarma. Bir şeyin husulunü istirham kârane bir surette istemek.

Niyaza karşı naz eylemek, bir âdeti müstemirredir. Dünyanın bize teveccüh etmemesi, bizim dünyaya fazla iştiyak göstermemizdendir.

«Eyleme kimseye arzı hacet»
«Olma hamkeştei barı minnet»
«Dihenin hahiş için eyleme baz»
«Olma alûde lebi harfi niyaz»

Nabi

(Niyet): Kast, tasavvur, garaz, bir maksat için bir şeyin ifasına veya terkine kalben azim ve teveccüh etmek.

İfâ edilen bir vazifei ahlâkiyenin, kıymeti, niyete göre tebeddül eder.

«İmtisali cahidû fillâh oluptur niyetim»
«Dini islâmın mücerret gayretidir gayretim»
Sultan Fatih

«Gözleri maziye bakan milletin»
«Ömrü temadisi olur nikbetin»
«Karşına müstakbeli dikmiş huda»
«Görmeye lâkin daha yok niyetin»
Muhammed Akif

Vav Harfi

(Vecd): İstiğrak. Dalgınlık. Zevk ve şevk haleti. Aşkı ilâhîden münbais bir zevkı ruhanî ile husule gelen inşırah ve heyecan.

Şu bedi kâinatın milyonlarca letâif ve mehasinini bir nazarı istiğrak ile temaşa edip te vecde gelmemek, hassas bir ruhtan mahrumiyet alâmetidir.

«Aşk-u şevk ehli vecd-u hal ister»
«Ne kemâl ister ve ne mal ister»
Ahi

(Vicdan): Duygu. Bir hissi derunî. Muhakeme iakliyenin neticesi. Tabiî bir kuvvet. Hüsni ahlâk. Batınî bir his ile duyulan şey. İyiliği fenalıktan, hayrı şerden temyize medar olan bir vasıtai kalbiye.

Vicdanı ahlâkî, bir fiilin kıymeti ahlâkiyesini takdir edebilecek ruhî bir hassedir.

Vicdan; fıtrımidir, kisbî midir?

Bu hususta başlıca dört nazariye var dır:

1— İskoçya mektebine göre vicdan, bir hassei derûnidir. İnsan, vicdanî hasse sayesinde iyiliğe rağbet eder. Kötü şeylerden kaçınır.

2— Herbert spenser'e göre vicdan, bir zadei tecarubîdir. İptidaî insanlar bu hasseye bir takım amellerin mahiyetini tecrübe ede ede nâil olmuş, bu hasse onlardan da bizlere irsen intikâl ederek tekâmüle mazhar olmuştur.

3— Tedaiyi havatır nazariyesine göre vicdan ,tecrübelerin mahsulüdür.. Tedai ve itiyatların neticesidir. Her içtimaî hey'ette velâyet ve hâkimiyeti hâiz olan zatların emirlerine, nehiylerine ittiba oluna gelmiş, bu suretle bir itiyat vücuda gelerek vicdani ahlâkî teessüs etmiştir.

4— Akliyuna göre vicdan, tecrübe mahsulü olmaktan daha ziyade fıtrîdir. insan hilkaten bir vicdanî kuvvete mâliktir. Bu nazariye diğerlerine faik görülmektedir.

Vicdan, insanın yolunu tenvîr eden bir meş'alei derunîdir. Sui misal ile, sui telkinat ile televvüs eden bir vicdan, kesif bulutlar ile mestur olan bir güneşe benzer.

«Ne kabahat, ne de bir cünha, cinayet eyler»
«Hükmi vicdana muvafık hareket etse kişi»
«Kimi vicdana dokundu, kimi cism-ü cana»
«Zevk namiyle ne yapdımsa peşiman oldum»
Namık Kemal

(Vahşet): Yabanilik. Yalnızlık. Korku. Gam ve gussa. Halk ile ülfet ve insaniyete münafi, medeniyet usulüne muğayir, mürdüm girîzane bir halet.

İnsanların âdî düşünceler dolayısiyle biribirine düşman kesilmeleri, büyük bir vahşet nişânesidir.

«Halkdan gönlümün ol mertebedir vahşeti kim»
«Aksim âdem deyu mir'ata nigâh eyliyemem»
Nabi

(Vahiy): İlhâm. Süratli işaret. İlâm. Gizlice ihbar. Teshîr. Allâhü Tealâ tarafından bir şeyin enbiyayı izamdan birine bildirilmesi ve bu suretle bildirilen şey.

Vehiyler, vahyi metlüv ile vahyi gayrı metlüv kısımlarına ayrılır. Kur'an-ı Azîm, vahyi metlüdür. Ehadisi Kudsiye de vahyi gayri metlüdür.

Cibrile «Eminül'vahy» denir.

Evliyaullâhın mazhar oldukları parlak parlak ilhamat, tabi oldukları pey

mberi zîşanın kalbini aydınlatan ney i vahyin birer peyki mesabesindedir.)
«Baştan başa gark eyledi envara ciham»
«Afâkı risalette doğan vahyi ilâhî»
Nasuhî

(Vera): Takva. Sakınmak. Günahı içtinap. Mehafetullah. Amali haideye mülâzemet. Arazı dünyayı elde meye koşmayı terketmek.

Veraın şöyle üç mertebesi vardır:

1— Haram olan şeylerden kaçınak.

2— Şüpheli şeylerden tevakki etmek.

3— İhtiyaçların bir çoklarından nefmen eylemektir.

Kendilerinin vera ve takvasından əm vurup duranlar, gürleyip giden ığmursuz bulutları hatıra getirirler.

«İlmü irfana karîn olmalıdır zühd-ü vera»
«Cühelanın vera-u zühtüne aldanma sakın» **Nasuhî**

(Vesvese): Vehim, kuruntu. Dağdaai hatır. İç üzüntüsü. Nefs ve şeytaın kalbe ilka ettiği muzır hatıra. Ceıi, vesavistir.

Sabit hakikatler muvacehesinde teəddüde, vesveseye düşenlerin dimağırı tedaviye muhtaç demektir.

«Umur-ı ahirete ehli ziygi nadanın»
«Olur vesavisi efzün ter iştibahı kadar» **Hami**

(Veraset): İrs. Tevarüs. Miras. Terece ve emvalin varise kalması. Ana ve ›abadan intikâl eden haslet vesaire.

Asıl veraset, eslâfın malına değil, ;üzel ahlâk ve etvarına mâlik olmakla ecelli eder.

«Enbiya varisi olmuş ulema»
«Anla kim bu ne veraset, ne gına»
Vehbi

«Nuru aynını çalışıp say ede gör sen yoksa»
«Pederin ilm-ü kemali sana kalmaz miras»

Vehbi

(Vatan): Bir kimsenin doğup büyüdüğü yer. Bir ictimaî hey'et efradının mensup bulundukları memleketin hey' eti umumiyesi.

Mukaddesata merbut, eslâfe hürmet kâr, hemşehrileri hakkında hayırhah olmayan kimselerin vatanperverlik iddiası, delilsiz bir dâvadan başka değildir.

«Kalsın mı gönülde artık aram»
«Hicranı vatanla nalezendir»
«Her hatvei hâki pâki islâm»
«İndimde eğerki bir vatandır»
Hüseyin Haşim

(Vazife): Memuriyet. İş güç. Muayyen. Taam. Birinin deruhde ettiği hizmet. Kanunı ahlâkinin ifasını teklif ettiği hayır. Bir fiili kanunı ahlâkiye hürmeten yapmak zarureti.

Vazifei ahlâkiye; lâzımdır, umumîdir, lâyetegayyerdir, kabili icradır, mecburîdir, bir şert ile, bir istisna ile mukayyet olmayıp mutlaktır. Bunlar, vazifenin mümeyyiz vasıflarıdır.

Vazifenin menşei, ahlâkı diniyeye göre, kuvvei akliye ile teklifatı ilâhîyedir. Felsefî ahlâka göre fıtratı beşeriyedir, kemal ve şerefi insaniyi temin fikridir. Vazifenin esasına müstenit iki meslekî ahlâkî vardır: Ahlâkî surî, ahlâkı kemal. Şöyle ki: Vazife nazariyesine müstenid her felsefe, bu vazifeyi ya umumî, vacibül'ifa bir kanun ile izah ediyor, yahut bir âhengi umumî, bir gayei hayr ve kemâl ile izahta bulunuyor. Birincisinden «Ahlâkı surî» ikincisinden de «Ahlâkı kemal ve hayır» mesleki vücuda geliyor.

1—(Ahlâkı surî meslekini en mükemmel izah eden «kant»dır. Kant'a ve etbaına göre vazife; aklen mukaddestir, ahlâkın gayesi ve yegâne esasıdır. İnsan vazifesinin sureti amirânesine bakmalıdır, vazifelerini mücerret vazife olduğu için yapmalıdır. Bu bapta hiçbir hisse tabi, hiç bir menfaat ile alâkadar olmamalıdır.)

Kantın bu nazariyesi, tamamen doğru değildir. Böyle bir ahlâk, hayalî insanlar için mutasavver olabilir.

Doktor «Güstav Löyun» diyor ki: «Ahlâkı yalnız akli sırfa istinat ettirmek tehlikeli bir hayâldır. Dinî, tasavvufî, hissî istinatgâhı bulunmayan ahlâk, muvakkattır.»

Filhakika kant ta bilâhara kendi mebnayi ahlâkîsini tadile mecbur olmuştur.

Vazifenin kudsiyeti mücerred akıldan değil, belki her veçhile adil, kudret ve hikmete mâlik olan zati ekdası ilâhînin iradei ezeliyesinden neş-et etmektedir.

Eğer vazife böyle bir iradenin eseri olmasa idi, elbette kudsiyeti hâiz olamazdı.

Vazifenin böyle ulviyeti hâiz olması ise onu ifa edecek insanın her türlü ihtisaslardan, menfaat mülâhazasından, tecerrüdünü icabetmez. Mücerret vazife fikrine müstenit olup bir gayei hayaliyeye müteveccih olmayan hareketler; beşeriyeti neşvei hayattan, zevkı emelden mahrum bırakır. Elverir ki, ahlâk ile takip edilen gayei hayaliye, meşrû olsun.

2— Ahlâkı kemal veya hayır mesleğine gelince:

Bu, Eflâtunun «hakikiye» mesleğine racidir. Bu mesleği en güzel izah eden Alman feylesoflarından «Laypiniç» ile «Volf» dür. Bunlara göre bir hayrı tabii vardır. Bu hayı bizim irademize iktiran edince «hayrı ahlâkî» olur. Bu hayr bizim tabiatımızın kemâlinden ibarettir. Bizim vazifemiz de bu kemâli fiile çıkarmakla bizi mükellef kılan bir kanunî ahlâkîden başka değildir. İnsan hem kendisi için hem de başkaları için vusûlü mümkün olan en yüksek kemâli arzu etmelidir.

Kemalâtı insaniye ,bilcümle insanî melekelerin melekei akla tabi olarak âhengidar bir surette inkişaf etmesidir.

İnsan kendisinin kuvvei gazabiye ve şeheviye gibi safil melekelerini âlî melekelerine tâbi tutarsa o sâfil melekelerden de meşrû surette müstefit olabilir. Yoksa o safil melekelerden bilkülye tecerrüt, kemâli insaniye münafîdir.

Ahlâkı kemâl mesleği, aklı esas tutuyor, ihtisasa da talî derecede mevki veriyor. Bu cihetle hazza, nef'e, ihtisasa müstenit meslekleri de makul bir surette ihtiva etmiş oluyor. Binaenaleyh bu meslek diğerlerine faiktir.

Maahaza bu meslek nazarında kemâl ile saadet arasında tam bir mutabakat vardır. Halbuki bu mutabakat çok kere hariçte mütecelli olmuyor. İnsan bu dünyada istediği kemâle eremiyor, erse de o nisbette mes'ut olamıyor.

Bu hâlde mücerret kemal mefhumuna müstenit bir meslekî ahlâkî, beşeriyetin bu husustaki ruhî ihtiyaçlarını tatmin edebilir mi? İnsanı hiç bir ye'se düşürmeksizin manevî bir kuvvetle şeh rahi kemalâta sevk edebilir mi? Heyhat!.

Artık tebeyyün ediyor ki, ahlâkı kemâl mesleki de gayri kâfidir. Ahlâk için daha ulvî, daha manevî bir esasa ihtiyaç vardır ki, o da dini mübini ilâhîden başka değildir.

Vazifenin cem'i «vezaif»tir. Ahlâkı amelî kısmında vazifeler şu nevilere ayrılır.

1— Dinî vazifeler: Bunlar, insanların itikada, ibadetlere dair dinen mükellef oldukları vazifelerdir.

2— Şahsî vazifeler: Bunlar insanın kendi bedeni ile ruhuna müteallik olan vazifeleridir. Hıfzıssıhha kaidelerine riayet, tenvîri zihne gayret gibi.

3— Ailevî vazifeler: Bunlar âile aza ve efradının mütekabil vazifeleridir. İtaat, muhabbet ,muavenet gibi.

4— İçtimaî vazifeler: Bunlar içtimaî hey'eti teşkil eden efradın karşılıklı vazifeleridir. *Adalet ,ihsan, hayat ve hürriyet* haklarına riayet gibi.

5— Medenî vazifeler: Bunlar da medenî ve siyasî bir hey'et vücuda getirmiş olan hükûmetle efradı ahalinin mütekabil vazifeleridir. Ahaliyi himaye, vatanı müdafaa, askerlik hizmetini ifa, vergileri ita gibi.

İlmi ahlâk'ın bu muhtelif vazifelerinden bahseden aksamına: İlâhî, şahsî, ailevî, içtimaî, medenî ahlâk ünvanı verilmektedir.

Bütün insanlar uhdelerine düşen vazîfeleri lâyıkiyle ifâ edebilecek olsalar yer yüzünde bir melekiyet sîması tecellî eder durur.

«Kulun vazifesi teslîmdir, itaattir»
«Bana kulum dediği lûtfudur, inayettir»

Nabi

(Va'd): Söz vermek. Söz verilen şey. Bir kimsenin bir hususu ifâ edeceğine dair vermiş olduğu söz. Matlup, fâideli şeyler hakkında müstameldir. Cem'i: Mevaiddir.

Bir fenalığın geleceğini beyan ile kor kutmaya da «vaîd» denilir. Vade'de: Ecel, mevt, bir şey için tayin edilen müddet manâsınadır.

Vade vefa, metaneti ahlâkiyenin miyarıdır. Yalancı çıkmamak istersen evvel düşün sonra vad et.

«Dili fırîfitei vadei kibar etme»
«Büzürk nahli köhenden ümidi bar etme»

Sami

(Vefa): Sözü yerine getirmek. Borcu ödemek. Dostlukta sebat göstermek. Müvasat tarıkına mülâzemet. Halît=şeriklerin ahidlerini muhafaza. Şer'an ve aklen vacip olan şeyin uhdesinden huruç.

Ademi vefa, kavlen ve fiilen bir yalandır.

Zamane dostlarından vefa ummak, şurezardan mahsûlât beklemeye benzer.

«Unutma hüsni ülfet ettiğin ahbabı her yerde»
«Vefadar ol, vefa insana lâyık bir meziyettir»

Nazım Paşa

(Vekahat): Hayasızlık. Utanmamazlık. Batılı hak suretinde görüp bî perva irtikâp etmek hâli.

Zamanın makûs tezahüratından biri de bir kısım vekahetkârane hareketlerin birer fazilet sayılmasıdır.

«Teşhir eder vekahatini, sûi halini»
«Şahsı leîm, bunu bir hüner sanır»

Nasuhî

(Vakar): Heybet. Mekânet. Hilm, sabır, ağırbaşlılık. Ağır meşreplik. Matlûba teveccüh hususunda temkin ve teenni göstermek.

Vakar, şimei ricaldir. Vakar ile tekebbür arasındaki fark, hakikî elmas ile sun'î elmas beynindeki fark gibidir.

«İhtiram eyle şerifünnesebe»
«Sahibi ırz-ü vakar-ü edebe»

Vehbi

(Vakıt): Münasip zaman. Çağ. Servet. Bir iş için mefruz veya muayyen zamanın nihayeti. İnsanın yaşadığı hayatî anlardan her biri.

(Zaman, az ve çok bir vakit, bir müddet demektir. Dehr ise âlemin mebdei vücudundan inkizasına kadar olan müddettir. Sonra herhangi fazla müddete de dehr denilmekte bulunmuştur.)

Vakıt, telâfisi kabil olmayan bir fırsattır. Vaktini zayi eden, nakdini gayı beyleyen kimseden daha bedbahtır.

«Bize derlerdi vaktı mazide»
«Senden ednaya bak ta şükr eyle»
«Şimdi aksi kaziyedir âlem»
«Senden âlâya bak ta şükr eyle»

Akif

(Velâyet): Dostluk, karabet, hâkimiyet. Bir şeyde tasarrufa salâhiyettar olmak.

Sâlih bir kulun Cenab-ı Hak'ka mânen kurbiyet kazanması. Allâhü Tealâ' nın zat ve sıfatına bikaderittaka marifet. İbadet-ü taata muvazebet. Masiyetlerden ictinap ve şehvetlere, fanî lezzetlere inhimakten ıraz neticesi olan bir kemali insanî.

Hazreti Rufaî diyor ki: Velâyeti kâmileye mazhariyet; aklın kemaline, uluvvi himmete, sıdkı taviyyete, fiilen, kavlen sünneti seniyyeye mütabaata merhumdur.

Vilâyette karabet, nusret, bir valinin idaresindeki memleket ve Cenab-ı Hak'ka mânen yakınlık manâsınadır.

Velîlik iddiasında bulunup duran

kimselerin bu iddiaları, kendilerinin ve lâyetten mahrumiyetlerine bir delildir.

«Seherde feth olur babı velâyet»
«Üyan nalan-ü giryan ol seher de»
Sezayi

(Veleh): Tahayyür. Mephûtiyet. Şaşkınlık. Şiddet ve hiddetten veya ifratı hüzünden aklın muvakkat gitmesi.

Bir takım züppeler, kendi büyüklerinin akılsızlığına kâildirler. Bu zehapları pek te esassız değildir. Çünkü kendilerinin mecnunca hareketleri büyüklerini veleh ve hayrete düşürmüştür.

«Garıkı lem'ayı gufran ede revanını hak»
«Demekliğe velehimden dilimde yok takat»
Ekrem

(Vehim): Zan. Tahmin. Kuruntu.. Korku. Maksada muhalif olmak üzere kalbe ârız olan nâ hoş, garip hâtıra. Tereddüt edilen şeyin mercuh tarafı. Racih tarafı «zan» dır.

Bu, insanda bir cismanî kuvvettir ki, bununla mahsusata müteallik olan cüzî manâlar idrâk olunur. Tanıdığımız zatların şecaat ve sadakat gibi vasıfları hakkındaki vukufumuz bu kabildendir.

Hayalî şeylere, hurafelere vehmiyat denir. Vehmine tabi' olan, aklını zayi etmiş olur.

«Seninçün münker olmak nur-i hikmet pek tabiîdir»
«Ne görmüşsün cihanda zulmeti evhamdan başka» **İsmet Bey**

He Harfi

(Hecr): Hicran. Ayrılık. Firkat. Kat'ı ülfet. Bir kimseni ndarılıp dostunu, arkadaşını terk etmesi. İnsanın başkasından ya bedenen veya lisânen veya kalben müfarakat etmesi.

Bir hadisi şerifte: «Müslüman için helâl olmazki, kardeşini üç günden ziyade hecr ede» buyurulmuştur.

Hicranın mukabili vuslattır.

«Bil kadrı demi vuslatiyarânı Riyazi!»
«Her vuslatin ahır sonu, hicran olacaktır» **Riyazi**

(Hiciv): Heca. Birini şiir ile zem. Biriyle eğlenmek. Birinin ayıplarını manzum söz ile tadat ederek şerefini ihlâle çalışmak.

Lüzumsuz hiciv, hezeyan alûd dimağ lara yakışır.

«Değil hicv eylemek şiir, aşinayı medh eder şair»
«Ki azar eylemez zuvvarı sahib cah, beytinde» **Beliğ**

(Hüda): Hidayet. Hidayet bulmak.. Hak yolu. Tarîkı hakkı beyan. Doğru yola gitmek. Matluba isal edecek şeye delâlet. Tarıkı hakka bilfiil isal.

İnsanların hidayete nâiliyetleri, su dört veçhiledir:

1— Akıl, fetanet, zarurî marifet itası. Bu bütün mükellefler hakkında vaki ve şâmildir.

2— Hak yola bilfiil tevfik ve isal etmek.

3— Ahirette cennete bilfiil isal etmek.

Bu üç veçhile hidayet buyurmak. Cenab-ı Hak'ka mahsustur. Ondan başkası bu veçhile kimseye hidayet edemez.

4— Mübarek Peygamberler lisanı ile, kitaplar inzalile ve bu gibi vasıtalarla nasi tarıkı hakka dâvet ve teşvik.

Bir hüda şahikası olan Furkam Mübin, bütün beşerieyt için bir itilâ ve hidayet rehberidir.

«Hidayet menziline yettiler say ile akranım»
«Dalâlet içre sen kaldın sana ol ar yetmez mi?» **Fuzuli**

(Heder): Zayi etmek. Mubah olmak. Bâtıl, naçiz olan ve yok yere giden şey, Birinin kanını beyhude yere dökmek.

Harîs olanların hayatı; ya ermek istedikleri ümniyelerinin hayalile veya erdikleri ümniyelerinin havfi zevalile heder olur gider.

«Alayişe meyl eyliyen âdem zarar eyler»
«Kıymetli olan ömrünü gayet heder eyler»

Nasuhî

(Hezeyan): Beyhude, manâsız söz söylemek. Fâidesiz, manâsız lâkırdı.

Kendilerini münevver, mütefekkir sanan bazı zavallı kimselerin ahlâka, diyanete münafi olan sözleri, yazıları, birer hezeyan nümunesi olmak üzere sahifei âlemde mürtesem bulunmaktadır.

«Ey herzevekili kâinatın!»
«Hâlâ hezeyana kanmadın mı?»
«Can sıkmak için midir hayatın»
«Elverdi, henüz usanmadın mı?»

Naci

«Dairende hezeyan söyletme»
«Olur olmaza yalan söyletme»
«Haneni etme havadishane»
«Sana lâzım değil ol efsane»

Vehbi

(Hezl): Lâtife. Şaka tarzındaki lâkırdı. Söylenilen sözün ne hakıkî manâsını ne de mecazî manâsını kasdetmemek. Mukabili «cid»dir. Hezle ait hikâyelere «Hezliyyet» denir.

Hezle düşkün olan kimse, zamanenin maskarası olur da bunun hiç farkına varamaz.

«Eyleme hezl-ü mizahı pîşe»
«Düşürür dostları teşvîşe»

Nabi

(Hem): Hüzün. Endûh. Gaile. İkdam. Kalbin bir şeye bilâ'azim meyli.. Tasmime mukarin olmayan kast. Tasmim bulunursa «azm» olur.

Seyyie hakkındaki hem, fiile iktiran etmedikçe mes'uliyeti icap etmez. Hasene hakkındaki hem, fiile iktiran etmese de sevabı müstelzim olur. Azm ise herhâlde mes'uliyeti icap eder.

Denizler dalgalardan vareste olamadığı gibi mutabahhır ,mütefekkir olanlar da hem ve gamdan bir dem azâde olamazlar.

«Ruh için kabil değildir hemm-ü gamdan kurtuluş»
«Terk edip dünyayı eski yurduna azm etmeden»

Nasuhî

(Himmet): Azim. Niyyet. Kasdı kalbî. Teveccühi ruhanî. Lûtfu kerem. İrai bülent. Kalbin bütün ruhanî kuvvetleriyle canibi hakka veya sair âlî bir gayeye teveccüh ve kasıdda bulunması.

Parlak görülen bir takım nakeslerden himmet beklemek, saikalardan ziya ummaya benzer.

«Her zaman mir'atı ulviyata nasbi dikkat et»
«Gözlerinden in'ikâsi berkı himmet parlasın»

Nasuhî

(Hüner): Marifet. San'at. Bilmek. İnsanın mümaresesi neticesi olmak üzere kazandığı san'atkârâne bir kemâl.

Kendi mahdut hünerlerini izam edenler, bir kıvılcım parçasını el çabukluğu ile nuranî bir daire şeklinde gösterenlere benzerler.

«Hurşidi marifet mütecelli olur mu hiç»
«Bir yerdeki vesilei idbar olur hüner»
«Zulmetle nuru, cehl ile irfanı bir bilen»
«Milletlerin sitarei ömrü söner gider»

Nasuhî

(Heva): Arzu. Bâtıl şey. Beyhûde arzu. Gelip geçici, anî heves. Nefsin şehvetlerden istilzaz ettiği şeye şer'î bir daiye olmaksızın meyelan etmesi.

Hevasına tabı olan kimse, kasırgaya tutulmuş dümensiz yelkene benzer.

«Avret gibi mağlubi heva olma er ol er»
«Nefsin seni ram etmeye sen nefsini ram et»

(Heves): Şevk. Arzu. İstek. Bir şey hakkındaki nakıs, ham aşk ve sevda. Gelip geçici anî arzu.

Nev heveslerin göğüslerini kabartan aşk ve muhabbet parıltısı, sabun köpüğünden mütehassıl balonlar gibi hemen söner gider.

«Desti âdadeyiz Allâh için ey ehli vatan»
«Yetişir terk edelim gayrı heva-ü hevesi» **Namık Kemâl**

(Heyecan): Meyil. Taharrük. Zevk veya kederden mütevellit her hangi coşkun bir his. Kalpte husule gelen cuşiş ve ıztırap. Manâsız. Saçma söz. Bir hastalık sebebi ile vuku bulan sayıklama.

Ulvî gayeler uğrunda gösterilen heyecanlar, ne kadar memduh ise süflî emeller peşinde gösterilen heyecanlar da o kadar mezmumdur.

«Âlemin kanlı şüunatı gelince yâde»
«Heyecan vermededir sinei rikkat zade» **Nasuhî**

(Y) Harfi

(Yeis): İyas. Meyusiyet. Ümitsizlik. Rahmeti ilâhîyeden kunut, yâni kat'ı ümit. Hangi bir şeyin husulünden tamamen na ümit olmak.

Yeis, ruhı islâma münafidir.

«Doğru mudur ye's ile olmak tebâh»
«Yok mu gelip gayrete bir intibâh»
«Beklediğin subhı kıyamet midir»
«Gün batıyor, sen arıyorsun sabah»
Muhammed Akif

(Yüsr): Kolaylık. Zenginlik. Bir şeyin fi'li veya terki hususundaki suhulet.

Gece ilegündüz, hazan ile bahar biribirini takip ettiği gibi usr ile yüsr de yekdiğerini takip eder, elverir ki, insan metin olsun.

«Bir birin takip eder subh-u mesa»
«Bi tavakkuf usr-u yüsrü âlemin»
Nasuhî

(Yakîn): Şekten halî olan ilim. Vakıa mutabık olan sabit. Cazim itikat. Bir şeyin hakikatı üzerine kalbin sükûn ve tamanınıeti. Safayi kulup ile mü şahedei guyuptur.

Yakînin şöyle üç mertebesi vardır:

1— İlmelyakîn. Bu bir şeyi tevatur ile veya sikatın kavilleri ile bilmektir.

2— Aynelyakîn. Bu bi rşeyi göz ile görüp anlamaktır.

3— Hakkalyakîn. Bu da bir şeyin mahiyet ve keyfiyetini cemi'i havas ile kemayenbağı bilmektir. Diğer bir tarif ile: Abdin sıfatları, Cenab-ı Hak'kın sıfatlarında fanî olup kendi onunla ilmen ve şuhûden ve halen baka bulmaktır.

Yakîn; marifet ve dirayetin ve emsâlinin fevkında olan ilmin sıfatı olur. İlmi yakîn denir, marifeti yakîniye denilemez.

Bir şey hakkında düşünüp taşınmadan kanaatı yakîniye hasıl etmişcesine hüküm veren kimselerin sözlerine itimat olunamaz. Öyle bir kimse, akrebi yelkuvanından daha sür'atle hareket eden bozuk bir saatı andırır.

«Arif ol, zahidi hüşk olma sakın»
«Himmet et ta olasın ehliyakîn»
Vehbi

(Yemin): Kuvvet. Sağ cihet, Sağ el. And. Bir haberi namı hüdaya kasem ile veya talik ile takviye etmek. Meselâ: Vallâhi ben doğru söylüyorum, demek kasem suretile bir yemindir. Filân zat gelirse kölem azat olsun demek te şarta talîk suretile bir yemindir.

Cenab-ı Hak'kın namı akdesine yapılan yeminler, şöylece üç kısımdır:

1— Yemini gamûs. Bu yalan yere bile bile yapılan yemindir. Bu kebairdendir.

2— Yemini lâğiv. Bu bilmiyerek zanna binaen hakikata muhalif olarak yapılan yemindir. Bunun affı umulur.

3— Yemini münakıde. Bu müstakbele ait bir şey hakkında yapılan yemindir. Bu kısımda yemine riayet eden «barr» olur, riayet etmiyen de «hanis» olup kendisine keffaret lâzım gelir.

Vara yoğa yemin eden insan, halkın itimadına şayan olamaz.

«İhtiraz üzre bulun olma emin»
«İktiza etse veli etme yemin»

Vehbi

«Gönüldür sıdkı dâvayı hulusa şahidi âdil»
«Meyanı rast gûyani muhabbette yemin olmaz»

Bursalı Muhammed Talip

— SON —